

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRBOG
for
Svendborg & Omegns Museum

1988

ÅRBOG 1988
for Svendborg & Omegns Museum

ÅRBOG 1988
for Svendborg & Omegns Museum

Redigeret af Henrik M. Jansen

Udgivet af Museumsforeningen
Svendborg 1988

Årbog for SOM 1988.

Tryk: Midtfyns Bogtryk ApS, 5750 Ringe.

Indbinding:

Bogen er sat med Times.

ISSN 0106-2220

ISBN 87-87769-27-1

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk Institut har ophavsret, er gengivet med instituttets tilladelse (A. 404/85).

Hvor intet andet er anført, er fotooptagelserne lavet af Svendborg & Omegns Museums fotografer.

Billedet på omslagets forside:

Viebæltegård set fra Ovinchøj ca. år 1900.

Billederne på omslagets bagside:

Øverst til venstre: Anne Hvides Gård.

Øverst til højre: Jernstøberen – statue af Peter Lipp foran L. Lange & Co's Ovmuseum.

I midten: Søfartssamlingerne i Troense, Strandgade 1.

Nederst: Krydstoldjagt Y/S Viking.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Margrethelund	
- en gravplads fra ældre jernalder ved Svendborg	
Af Karsten Kjer Michaelsen	8- 19
Glimt fra Lundeborg	
Af Nis Hardt	20- 30
Botaniske undersøgelser ved Lundeborg I:	
En handelsplads fra 3. og 4. århundrede e.Kr.	
Af David Robinson	31- 42
Gudme II, en guldskat i hus!	
Af Peter Vang Petersen	42- 51
Træskomaleren	
- en særpræget kunstner har 500-års jubilæum i	
Gudme kirke (1488-1988)	
Af Henrik M. Jansen	52- 69
Fra Køge Bugt til Valdemars Slot på Tåsinge	
Omkring en korrespondance mellem Christian V og	
Niels Juel	
Af Henrik M. Jansen og Otto Jonasen	70- 79
Svendborg Provstis fest i anledning af Odense Bispestols 1000 år	
Af Villy Andersen	80- 86
Fra smelteovn til kakkelovn	
Emil Wennerwald: Støbeprocessen ved Langes jernstøberi	
Af Anne Melillo og Bodil Bruhn	87- 93
Skonnerter som arbejdsplads anno 1924-25	
Karl Johan Faurskou's erindringer om sin tid ombord på	
de to Thurø skonnerter ERHARDT & BRITANNIA	
Af Benno Blæsild	94- 98
Den gamle mand og havnen	
Af Ole Bang	99-100
Boganmeldelser	101-106
Årsberetning 1988	
Af Henrik M. Jansen m.fl.	107-131
Fortegnelse over private tilskud i 1988	
Regnskab for L. Lange & Co's Ovnmuseum,	
Knud V. Jølvørs Legat og Viking	132-135
Salgsliste	136-143
Nye medlemmer i 1988	144

Forord

Hermed har vi den store fornøjelse at præsentere årbogen for 1988 med det største antal artikler nogensinde. Vi håber, at den nye årbog kan skaffe museumsforeningen flere medlemmer – i forhold til indbyggerantallet i vort ansvars- og virkeområde burde der være mange flere, der på denne måde sluttede op om museets arbejde.

1988 blev på mange måder et godt år for museet og dets medarbejdere. Det foreløbige regnskab for det forgangne år ser positivt ud trods manglende entréindtægter: henved 100.000 kr. Det betød, at vi måtte nedskære planlagte aktiviteter. Men et plaster på såret fik vi qua den indgåede samarbejdsaftale med Valdemars Slots Herregårdsmuseum, der betaler museets medarbejdere for konsulentarbejde m.m.

Da museets bestyrelse og ledelse fik henvendelse om at bistå slottet, var man ikke i tvivl om at acceptere, og snart forelå der udarbejdet en samarbejdsaftale, som afstikker hovedlinierne for vor museums engagement i Herregårdsmuseet. Der er herved åbnet spændende og inspirerende muligheder for museets medarbejdere, og det vil uden tvivl også få afsmittende effekt på vore egne aktiviteter.

1988 blev også året, hvor vi efter samråd med Statens Museumsnævn aftalte et samarbejde med Folkemindesamlingen på Tåsinge, således at denne stadig kunne bevare sin statsanerkendelse, men med vort museum som faglig konsulent for det daglige arbejde. Denne aftale træder i kraft i begyndelsen af 1989.

Også i forholdet til Svendborg kommune er der sket en ændring i samarbejdet – fra 1989 at regne: en længe ønsket forenkling i regnskabsføringen bliver mulig ved ansættelse af en bogholder 20 timer ugentlig, og ved at anvisningskompetancen overgår til museets ledelse under ansvar for bestyrelsen. Regnskabsføringen forbliver dog i økonomisk forvaltning som et eksternt regnskab. Samtidig med den ændrede praksis i regnskabsføringen

håber vi også, at det bliver muligt for museet at blive koblet på kommunens EDB-anlæg.

Den længe ventede restaurering på Viebæltegård kom omsider i gang i efteråret takket være ekstraordinære tilskud fra Svendborg kommune, Planstyrelsen og støtte fra private fonds.

Når 1. etape er overstået, mangler der dog stadig arbejder for henved 1 mill. kr. – men vi håber på lignende imødekommenhed fra de nævnte bevillende myndigheder til dette arbejde.

Et stort problem for museet er den stadige mangel på egnede magasiner til vore samlinger. Ved årsskiftet har vi bedt vore kommuner om at hjælpe os ud af det stadigt voksende traume, og vi håber at kunne bringe nyt herom ved næste udsendelse af årbogen.

På personalefronten er der ikke sket store forandringer. Den 15. marts tiltrådte vor nye souschef Benno Blæsild, og han er faldet godt til og i fuld gang med at sætte sig ind i vore mange gøremål. Arbejdet med rengøring, have- og udendørsanlæg, kontor- og bibliotek, udgravninger og udstillinger foregår stadig for en stor dels vedkommende udelukkende med folk i jobtilbud fra vore 4 kommuner. Disse midlertidigt ansatte yder ofte en stor og engageret indsats sammen med det øvrige faste personale, som må udvise stor opfindsomhed og smidighed hver gang en ny medarbejder skal indplaceres i det daglige arbejde.

Der skal rettes en varm tak til personalet – faste – frivillige – midlertidige for vel udført arbejde i en tid, hvor kulturelle aktiviteter mærker sparekniven fra det offentlige og de færre penge hos publikum. De har alle virket under vanskelige og trætte arbejdsforhold i det forløbne år – men resultaterne har ikke desto mindre været tilfredsstillende, som det da også fremgår af vor årsberetning.

AXEL V. SØRENSEN

HENRIK M. JANSEN

Margrethelund

– en gravplads fra ældre jernalder ved Svendborg

Af *Karsten Kjer Michaelsen*

Anlægsarbejder af større og mindre omfang har i tidens løb været skyld i beskadigelse og ofte total ødelæggelse af talrige fortidsminder. Mangen en gravhøj er fjernet med vilje og mod bedre vidende, men heldigvis sker denne uoprettelige skade i de fleste tilfælde uden forsæt; især når det gælder bopladser og grave, hvis tilstedeværelse i terrænet kun giver sig til kende for kyndige iagttagere. I de senere år er man i stigende grad blevet opmærksom på de værdier, som stadig i rigt mål findes bevaret til i dag. Som en naturlig følge heraf gøres der meget for at komme de uundgåelige ødelæggelser i forkøbet ved at

registrere, indsamle og konservere jordfaste anlæg og oldsager, så et repræsentativt arkæologisk kildemateriale er bevaret til kommende generationer.

Et eksempel herpå er ringvejsprojektet nord om Svendborg. Som et tilbud til Fyns Amts Vejvæsen påtog Svendborg og Omegns Museum sig den opgave at »rydde« det kommende vejtracé for forhistoriske levn, til gengæld undgik amtet forstyrrende og dyre arkæologiske undersøgelser, som museumsloven åbner mulighed for, når anlægsarbejdet var igang. På den måde er vejvæsenet sikret arbejdsro, og museet fik mulighed for

Fig. 1. Margrethelundpladsen under udgravning, set fra øst.

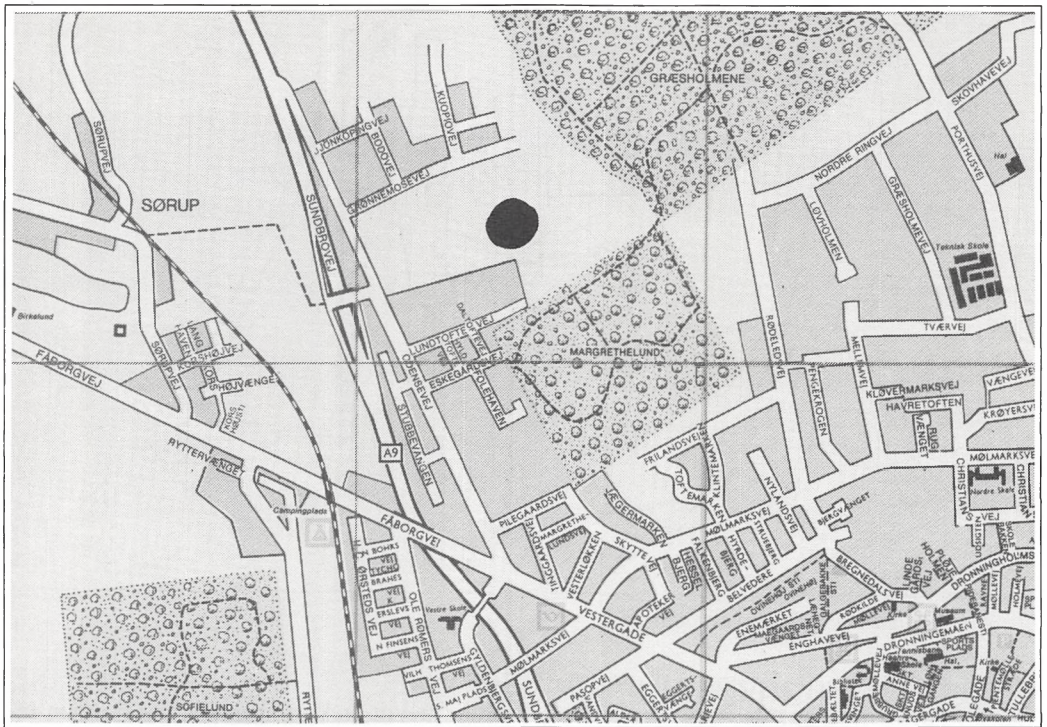

Fig. 2. Udgravningens placering.

at undersøge flere interessante lokaliteter; bl.a. en gravplads fra omkring vor tidsregnings begyndelse, som skal omtales nærmere her. Udgravningerne foretoges i efteråret 1987, så vejarbejdet kunne påbegyndes umiddelbart efter årsskiftet.

Udgravningen

På en markant bakke lidt nord for Margrethelundskoven i Svendborgs nordlige udkant indicerede lerkarskår på markoverfladen, samt enkelte anlæg påtruffet ved en mindre prøvegravning, at en egentlig udgravning var påkrævet (fig. 1 og 2) (1). De sonderende undersøgelser havde også vist, at kulturlag ikke forekom på stedet, og pløjelaget kunne derfor uden videre fjernes med en gravemaskine. I det afdækkede felt kunne 60 anlæg iagttages som sorte nedgravninger i den blotlagte undergrund, heraf mindst 40 grave – alle brandgrave (fig. 3). Bevaringstilstanden var i bedste fald rimelig, men ofte var der kun få cm gravfyld tilbage; i et enkelt tilfælde loka-

liseredes en brandplet i pløjelaget umiddelbart over undergrunden.

Gravene lå i en tilnærmelsesvis nord-syd gående stribe, og med beskedne feltudvidelser i forhold til vejtracéet kunne pladsen med

Fig. 3. En del af gravene synlige i den lyse undergrund efter afgravning af pløjelaget.

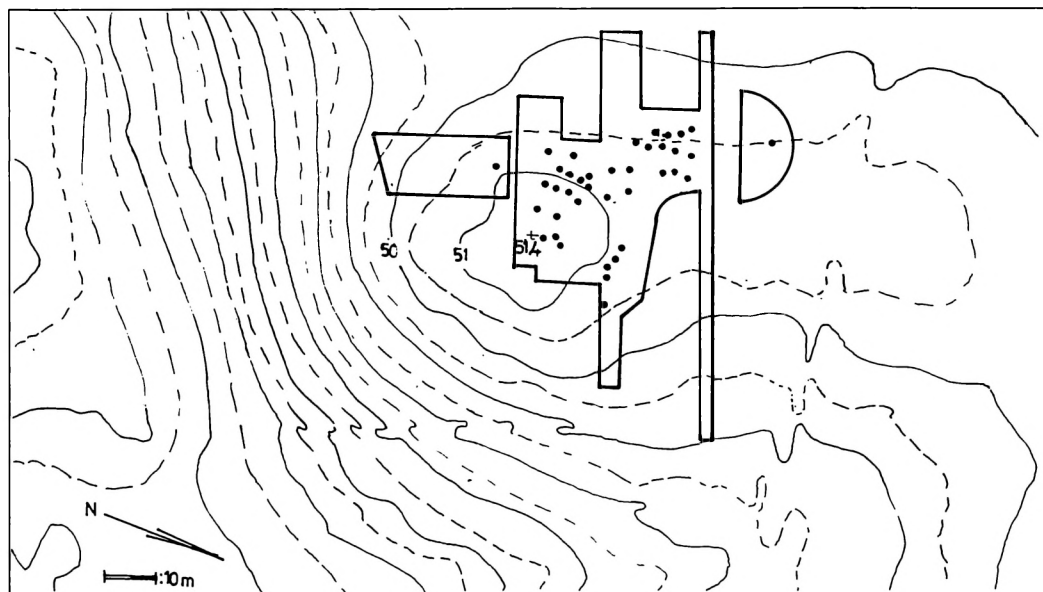

Fig. 4. Gravpladsens topografiske placering.

nogenlunde sikkerhed afgrænses til alle sider (fig. 4). Formentlig har der dog været flere gravlæggelser end de undersøgte, men markarbejde, en større kloakledning og en del moderne grave-/opfyldningsaktivitet har utvivlsomt ødelagt flere grave.

I de fleste af gravene var der ingen eller kun få oldsager bevaret, og de kunne derfor udgraves på normal arkæologisk vis: registrering i fladen – udgravning af den ene halvdel – registrering i profil – og til sidst udgravning af den resterende halvdel. Enkelte af gravene indeholdt dog så meget keramik og andre genstande, at udelukkende udgravning i fladen kunne lade sig gøre (fig. 5). Al den udgravede fyld blev bragt med tilbage til museet og senere rensat og skyllet igennem to sold med en maskestørrelse på henholdsvis fem mm og én mm. Formålet med denne afsluttende vandsoldning af gravfylden var at afsløre mindre genstande, f.eks. glasperler og smykkefragmenter, som er vanskelige at finde ved udgravningen i felten. I tilfældet med gravene fra Margrethelund blev resultatet dog magert rent genstandsmæssigt; men visheden om, at intet er overset, er af stor betydning ved vurderingen af gravenes karakter.

Gravene

Som nævnt er kun ligbrændingsskikken repræsenteret på pladsen, fordelt på 39 brandpletter og kun en enkelt urnegrav. Det kan selvsagt ikke udelukkes, at én eller flere jordfæstegravlæggelser har fundet sted, da gravpladsen var i brug, men ved udgravningen var der intet der tydede på det. Det stemmer fint overens med det øvrige kildemateriale fra især Fyn, men også resten af landet – brandgravene er altdominerende i ældre jernalder, og først i løbet af ældre romertid vinder jordfæstegravskikken langsomt indpas igen.

Fig. 5. Brandplet indeholdende et kompakt skår-lag (grav A 25).

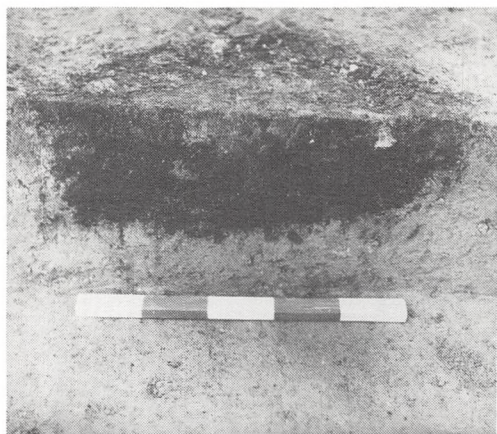

Fig. 6. En brandplet set i profil (grav A 24). De hvidbrændte knoglestykker er svære at erkende i den sorte fedtede gravfyld, efter vandsoldning af gravindholdet er de nemme at sortere fra; knogleresterne til højre er fra grav A 44.

Brandgrave syner ikke af meget hverken før, under eller efter udgravningen. Ilden reducerer materialet kraftigt både hvad angår selve liget, som de medgivne gravgaver, der desværre ofte er forvandet til ukendelighed. Et gennemgående træk er den trækulsholdige og -farvede fyld iblandet en større eller mindre mængde hvidbrændte knoglestykker (fig. 6). Hertil kommer ofte keramik (tilstede i 47,5% af gravene), jævnligt jern (20% af gravene) og sjældent ædle metaller, der i dette tilfælde indskrænker sig til bronze (7,5%, d.v.s. tre grave). Igen må det dog understreges, at de halvdårlige bevaringsforhold her spiller ind; således er 50% af gravene fundtomme, en situation der næppe af-

spejler forholdene i jernalderen. Dybden på gravene varierer fra få cm til op mod 40 cm, alt afhængig af graveindsatsen dengang og senere tiders markarbejdes indflydelse. Den enlige urnegrav på pladsen er et godt eksempel på det sidste – kun bunden og de nederste knap 10 cm af urnen var bevaret, mens den øverste del for længst var fjernet af ploven. I bredden er gravene fra godt 20 cm til omkring en halv meter.

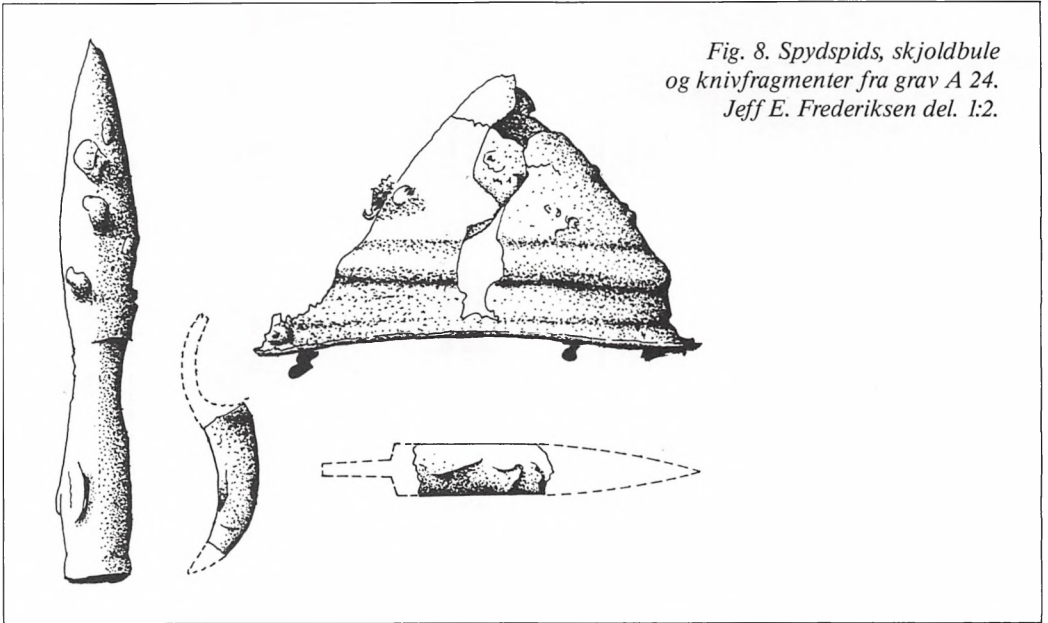
Gravgaverne

Når det drejer sig om brandgrave, må man altså være tilfredse med lidt. Keramikken bærer i de fleste tilfælde kraftigt præg af at have været med på ligbålet, og hele kar har

*Fig. 7. Kniv og halvmåneformet ragekniv fra grav A 25.
Jeff. E. Frederiksen del. 1:2.*

Fig. 8. Spydspids, skjoldbule og knivfragmenter fra grav A 24. Jeff E. Frederiksen del. 1:2.

det ikke været muligt at genskabe af skårene fra nogen af gravene. Alligevel er skårmaterialet så stort, at først og fremmest randpartier og hanke, men også antydede karformer, kan bidrage væsentligt dateringsmæssigt. Ornametik forekommer kun i beskedent omfang, og det samme er tilfældet med spor efter glitning, men begge udsmykningsmetoder er til stede på pladsen.

Jerngenstandene har klaret det 2000-årige ophold i jorden dårligt, og flere af stykkerne er selv efter endt konservering svære eller helt umulige at identificere. Blandt de gendelige jerngenstande er der flere knive, bl.a. et meget velbevaret eksemplar fra grav A 25 (fig. 7). En halvmåneformet ragekniv fra samme grav (fig. 7) og en spydspids (fig. 8) fra grav A 24 er også meget lig deres oprindelige udseende, mens skjoldbule (fig. 8) hørende til spydspidsen er i en meget ringe forfatning. Imellem de resterende jernstykker forekommer et bæltespænde (fig. 10), fragmentet af formentlig en remendedop med kvadratisk tværsnit (fig. 11) samt enkelte nagler.

Bronzegenstandene er nok få, men en bronzefibula af meget fin kvalitet retter noget op på denne fundgruppes svage kvantita-

tive repræsentation (fig. 9). Afgørende er det givet også, at bronze ofte er mindre modstandsdygtigt end jern, bl.a. fordi dette importerede og derfor sjældne materiale normalt anvendes til små og spinkle genstande, der primært har haft et udsmykningsmæssigt formål.

Fra genstandslisten er kun tilbage at nævne en enkelt lerperle (Fig. 13) samt to glittesten.

Datering

Et ideelt grundlag for en afgrænsning af gravpladsens anvendelsestid ville være daterende oldsager fra alle de undersøgte grave. Så heldigt forholder det sig kun sjældent, og i forbindelse med Margrethelund må man nøjes med det sparsomme keramiske materiale, samt enkelte metalgenstande fra den fundholdige halvdel af gravlæggelserne. Gravenes beliggenhed i forhold til hinanden – tæt og samlet, men uden indbyrdes berøring – må betyde, at pladsen har været i brug kontinuerligt over en længere periode. Det vil sige, at gravpladsens arealmæssige udvikling er foregået efter et fastlagt og til stadighed kendt system. Brugstiden afgrænses groft af keramikken til sen førromersk jern-

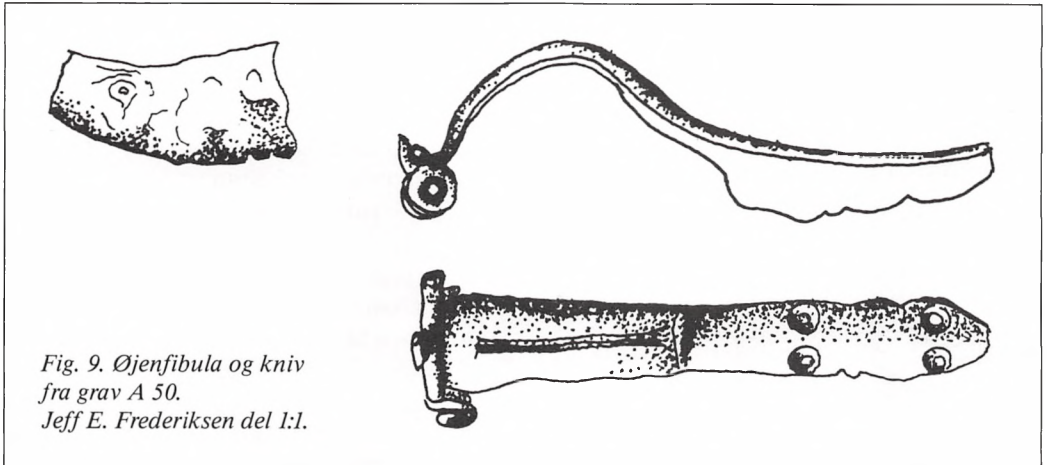

Fig. 9. Øjenfibula og kniv
fra grav A 50.
Jeff E. Frederiksen del 1:1.

alder/tidlig ældre romertid. Mere nøjagtige dateringer indeholder først og fremmest bronzefibulaen fra grav A 50, men også nogle af jerngenstandene kan anvendes.

Bronzefibulaen (fig. 9). En fibula er en dragtnål af enten jern eller ædelt metal med sikkerhedsnålvirkning, der har været brugt til at holde sammen på forskellige klædningsstykker. Dengang som nu skiftede moden, og især fibulaer synes følsomme over for disse variationer. Bl.a. derfor er de et af de bedste kronologiske elementer vi har til rådighed fra jernalderen. Eksemplaret fra grav A 50 tilhører en gruppe – øjenfibulaerne – der er forholdsvis almindelig på Fyn. Margrethelund-stykket med fladhamret spiraltråd og fjeder henføres af Albrechtsen til 2. år-

hundrede (2), men netop denne variant forekommer desværre i så lille et antal, at en finere placering inden for dette årh. ikke er mulig. At den ligger sent i ældre romertid synes imidlertid forholdsvis sikkert, og derfor repræsenterer den en yngre afgrænsning af pladsen.

Spydspids og skjoldbule (fig. 8). Spydspidser er almindelige i grave fra ældre romersk jernalder, og ofte forekommer de sammen med skjolde, eller rettere skjoldbuler og -beslag, fordi træet er væk. Spidsen her tilhører en type med affladet blad, der kan være enten langt og smalt eller kort og bredt (3). Dateringsmæssigt kan typen ikke entydigt placeres i 1. årh., men den er langt sjældnere tilstede i 2. årh. sammenhæng. Inddrages skjoldbullen, ligeledes fra grav A 24, understøttes den tidlige datering, og pladsens eneste våbengrav må placeres tidligere end øjenfibulaen, et sted i tidsrummet mellem år 0 og 100 e.Kr. Fra en grav ved Holsøgård stammer en næsten identisk skjoldbule, dateringen er her tidlig 1. årh. (4). Det må imidlertid understreges, at der er tale om dateringer med vide rammer baseret på generelle tendenser i det arkæologiske kildemateriale. Personen i grav A 50 kan mageligt være gravlagt inden for samme årti som krigeren i grav A 24, for den sags skyld endog tidligere end denne.

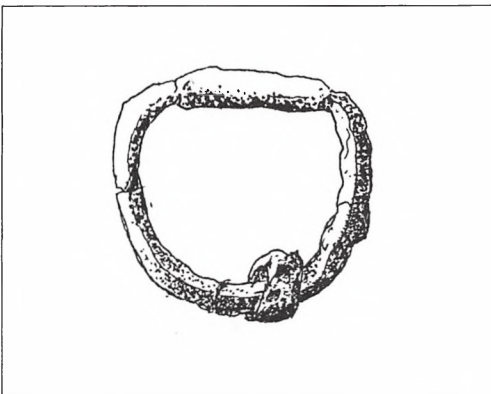

Fig. 10. Jernspæde fra grav A 32. Jeff E. Frederiksen del. 1:1.

Ragekniv og kniv (fig. 7). Rageknive er en oldsagsform, som er velkendt i grave helt fra

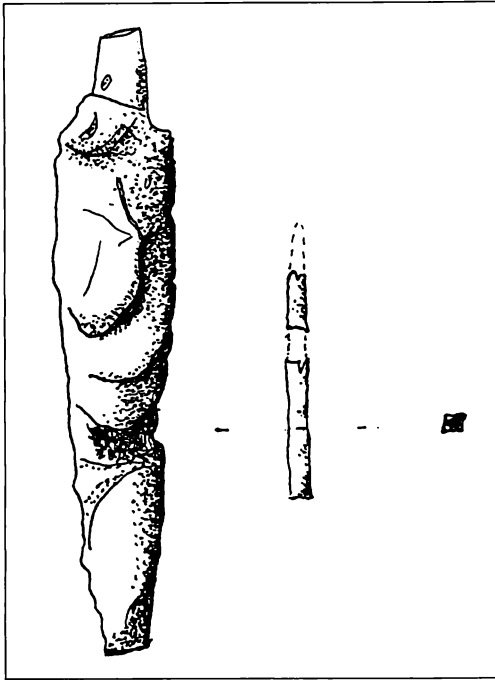

Fig. 11. Jernkniv og remendedop fra grav A 26. Jeff E. Frederiksen del. 1:1.

bronzealderen. Deres betydning i forhistorisk sammenhæng er altså ret væsentlig og prestigegivende, måske endog religiøst betinget, og derfor underkastet en stadig form- og udsmykningsmæssig »udvikling«. Ragekniven fra Margrethelund har sikkert ikke været mere effektiv end én fra ældre bronzealder over 1000 år tidligere, men forskellen på dem er stor. Eksemplaret her minder meget om de typer, der placeres i 1. Årh. (5).

Det samme gør sig gældende dateringsmæssigt for den rigtige kniv i samme grav. Knive er dog så almindelige i jernalderen, og de forekommer i så talrige udformninger, at de oftest ikke er særlig velegnede i kronologisk henseende.

Andre af jerngenstandene kan nogenlunde sikkert placeres tidsmæssigt i 1. årh; bl.a. et spænde fra grav A 32 (fig. 10) (6) og et remendedopfragment – hult med kvadratisk tværsnit (fig. 11) – fra grav A 26 (7), men de ændrer ikke ved hovedindtrykket.

De første døde stedes til hvile på bakketoppen ved Margrethelund sent i førromersk

jernalder, tæt på år nul, langt flere af den tilhørende boplads' beboere ender her i 1. årh. og kun få gravlæggelser finder sted i 2. årh.

Margrethelund og det øvrige Fyn

Kildematerialet til belysning af gravskikken på Fyn i ældre jernalder er stort og tæller tusindvis af grave. Alene på en enkelt plads, Møllegårdsmarken ved Broholm, er der undersøgt over 2000 grave, og Fyns Stiftsmuseum udgraver stadig med mellemrum nye grave på lokaliteten. Almindeligvis er gravpladserne dog af en langt mere beskedent størrelse, ofte med kun få grave. Møllegårdsmarken ligger i et område, hvor der er gjort usædvanlig mange og rige fund i forhold til det øvrige Danmark, og derfor må pladsen siges at være atypisk for datidens forhold. Mere normalt tæller gravpladserne kun sjældent over et halvt hundrede grave, og de gravlagte har formentlig tilhørt den samme landsby. Det er antagelig også tilfældet med Margrethelund-gravpladsen, hvis 40 grave, eller mere, er udtryk for en kontinuerlig anvendelse fra slutningen af førromersk jernalder og omkring 100-150 år frem. En bebyggelse der kan høre sammen med de tidligste grave undersøgte også i forbindelse med ringvejsprojektet ca. 300 m øst for gravpladsen (8), men bopladsspor fra ældre romertid kendes ikke fra gravenes umiddelbare nærhed – endnu.

Beliggenheden på toppen af en bakke er almindelig på Fyn. I 1956 var 61 ud af 101 gravpladser fra ældre romertid fremkommet på »– en større eller mindre bakke, på og om hvis top gravene da er nedsænket i jorden« (9).

Geografisk grupperer fundene sig hovedsagelig på Nordvestfyn samt den centrale del af øen. Således er der kun få fund i det syd- og sydøstfynske område, når man vel at mærke ser bort fra Møllegårdsmarken (10). Set ikke mindst i lyset heraf, er Margrethelund-gravpladsen af stor betydning, fordi den er med til at påvise bebyggelse af også denne del af Fyn. En større boplads ved Tved (11), ligeledes fra 1. årh., peger, sammen med flere andre fund, der er kommet til i de senere

Fig. 12. Udgravningsområdet efter vejanlæggelsen; endnu en bid af det oprindelige landskab har ændret udseende. Samme fotovinkel som fig. 1.

år, i samme retning. Syd- og sydøstfyn har derfor med stor sandsynlighed været lige så tæt bebygget som det øvrige Fyn, og den lidt mere beskedne fundmængde skyldes snarere moderne forhold end en affolkethed i ældre jernalder. Albrechtsen skriver for godt 30 år siden »- det sydlige og sydøstlige Fyn er derimod fundtomt i førromersk og ældre romersk jernalder bortset fra egnen om Gudme. Denne fundbrist er et mærkeligt forhold, da de samme egne var tæt bebyggede i både bronzealderen og den yngre stenalder« (12). Han havde ret, situationen var mærkelig, og altså heller ikke reel.

Selve gravtyperne, brandpletter og urnegrav, harmonerer med de iagttagelser, der er gjort i resten af det fynske område, så også på dette punkt forbinder Margrethelund-pladsen Syd- og sydøstfyn med det øvrige Fyn. I løbet af ældre romertid bliver urnegrave generelt mere almindelige blandt brandgravene end brandpletterne. Den store overvægt af

sidstnævnte gravtype på Margrethelund-pladsen underbygger, sammen med manglen på jordfæstegrave, den oldsagsbaserede datering til ældre romertid. Det er den samme tendens, som kan iagttages på de andre fynske pladser.

Alt i alt kan det altså konkluderes, at Margrethelund-gravpladsen på alle områder knytter sig fint til det øvrige fynske gravmateriale fra ældre romertid. På dette og flere andre punkter er der altså intet der tyder på, at Syd- og Sydøstfyn har skilt sig ud i denne del af jernalderen; det arkæologiske kilde-materiale vidner om det modsatte.

Gravpladsen i ældre romertid

Et arkæologisk materiale må, som alle andre kilder, behandles forsigtigt og omfattes af visse forbehold inden alt for store slutninger drages. Dette problem er berørt flere gange i det foregående, især bevaringsforholdenes indflydelse, og til slut må det være på sin

plads så vidt muligt at relatere gravene til den »ældre romerske« dagligdag.

På pladsen er både begravet mænd og kvinder, og formentlig også høj og lav. Det er sandsynligt, at flere af de fundtomme grave aldrig har indeholdt andet end den gravlagte selv, det vil sige, at man ikke har haft overskud til at medgive det afdøde familiemedlem gravgaver. Modsat forholder det sig med liget i grav A 50; en bronzefibula som i denne grav har repræsenteret en ikke ringe værdi for den pågældende i levende live og dennes efterladte. En lignende status må manden gravlagt med kniv og ragekniv m.m. – grav A 25 – have haft. Våbengraven med spyd og skjold afspejler måske også et lagdelt samfund. I forbindelse med de jyske våbengrave fra ældre jernalder, har den teori været fremsat vedrørende samfundsudviklingen, at når våben begynder at optræde i gravene lige før år nul, skyldes det overgangen fra et statisk til et dynamisk økonomisk system (13). I det »nye« system anvendes produktionsoverskuddet ikke kun til at understrege høvdingens position, men også til at opnå mere magt såvel indad som udad til. Til at forsvare og/eller udvide denne position er en hær nødvendig, og her kommer krigere og våbengrave ind i billedet. Manden i grav A 24 kan have været en af landsbyhøvdingens tro undersåtter – eller høvdingen selv, der måske har tjent en mægtigere herre. Der er kun tale om en teori, men det er tankevækkende, at der i samme periode begynder at ske visse ændringer på bopladserne. Vigtigt er det, at en såkaldt storgård kan iagttages på flere pladser i modsætning til tidligere, hvor alle gårde i en landsby var af stort set samme størrelse (14).

Gravpladsen afspejler på denne måde et stratificeret samfund: grave uden genstande – grave med keramik – grave med keramik og en enkelt kniv – grave med bronzegenstande/våben. Bedre bevaringsforhold ville have været ensbetydende med et mere gunstigt vurderingsgrundlag, men tendenserne er klare nok.

En gravplads fra denne ellers fundfattige del af Fyn antyder kraftigt, at de arkæologi-

ske udbredelseskort, der kan sammenstykkes i dag, på nogle punkter må anvendes med varsomhed. Samtidig er det også klart, at det er af stor vigtighed at få registreret forhistoriske levn i så vid udstrækning, som det er muligt, inden de nedbrydes. Det er i denne forbindelse væsentligt at konstatere såvel tilstedeværelsen af gravpladsen, som dens karakter. På Margrethelund er både gravtyperne og deres indhold meget lig forholdene på det øvrige Fyn, og herved er pladsen af betydning forskningsmæssigt, ikke kun lokalt, men også ved en samlet vurdering af forhistoriske forhold på Fyn i ældre jernalder.

I dag er gravpladsen væk, men resterne opbevares i kasser på Svendborg Museum. Væk er også det oprindelige landskab, men takket være udgravningen og den museumslov der har muliggjort den, er de væsentligste oplysninger tilgængelige for interesserede langt ud i fremtiden. Genstandene i kasserne syner måske ikke af meget, men fra et arkæologisk synspunkt havde det været et stort tab, hvis materialet upåagtet var gået til.

Noter

1. Fund, udgravningsplaner og beretning fra udgravningen opbevares på Svendborg og Omegns Museum under j.nr. SOM 733-80, Margrethelund.
2. Erling Albrechtsen: »Fynske Jernaldergrave«, Bind II, Odense 1956, p. 150.
3. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 186 ff.
4. E. Albrechtsen: »Fynske Jernaldergrave«, Bind V, Odense 1973, p. 53 og T. 17.
5. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 168.
6. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 167 og 171.
7. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 167 og 173.
8. Fund, udgravningsplaner og beretning fra udgravningen opbevares på Svendborg og Omegns Museum under j.nr. SOM A 7-1984, Grønmosevej.
9. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 113.
10. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 11; 1973, p. 13.
11. Per O. Thomsen: »Tved – en boplads med hus-tomter fra ældre romersk jernalder«, Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1982, p. 6 ff.
12. E. Albrechtsen: Op. cit. 1956, p. 110.
13. Stig Jensen: »Byhøjene i Thy – og aspekter af samfundsudviklingen i ældre jernalder«. MIV 6, Viborg 1977, p. 64-77.

14. S. Jensen: Op. cit. 1976, p. 72 ff.

Katalog

Grav A 10.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 12.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 15.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 16.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 17.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 18.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 19.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 24.

Brandplet. Fund: spydspids af jern, skjoldbule af jern, to fragmenter af jernknive og keramik. Fig. 6 og 8.

Grav A 25.

Brandplet. Fund: énægget kniv af jern, halvmåneformet ragekniv af jern, én glittesten og keramik. fig. 5 og 7.

Skjoldbule fra grav A 24.

Grav A 26.

Brandplet. Fund: kniv af jern, fragment af en remmededop med kvadratisk tværsnit af jern og keramik. Fig. 11.

Grav A 27.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 28.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 30.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 32.

Brandplet. Fund: spænde af jern, ubestemmeligt bronzestykke og keramik. Fig. 10.

Grav A 32.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 34 b.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 35.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 36.

Brandplet. Fund: lerperle og keramik.

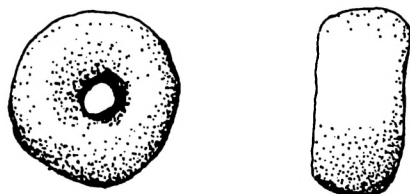

Fig. 13. Lerperle fra grav A 36. Jeff E. Frederiksen del. 1:1.

Grav A 37.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 38.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 39.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 41.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 42.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 43.

Brandplet. Fund: keramik.

Grav A 44.

Urnegrav. Fund: Halvmåneformet ragekniv af jern, ubestemmeligt jernfragment, ubestemmelig genstand af sammensmeltet jern og bronze og keramik. Fig. 6.

Grav A 45.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 46.

Brandplet. Fund: ubestemmeligt jernfragment og keramik.

Grav A 47.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 48.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 49.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 50.

Brandplet. Fund: øjenfibula af bronze, fragment af en jernkniv, ubestemmeligt jernfragment, en glittesten og keramik. Fig. 9.

Grav A 51.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 52.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 53.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 54.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 55.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 56.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 57.

Brandplet. Fund: ingen.

Grav A 58.

Brandplet. Fund: to ubestemmelige jernfragmenter.

Grav A 59.

Brandplet. Fund: ingen.

Udgravning af fibel i grav A 50.

Zusammenfassung

Margrethelund – ein Gräberfeld der älteren Eisenzeit. In Verbindung mit der geplanten Umgebungsstrasse wurde ein Brandgräberfeld bei Margrethelund nördlich von Svendborg untersucht und ausgegraben. Die Gräber konnten im Zeitabschnitt um Christi Geburt, Übergang der späten vorrömischen Eisenzeit und der älteren Kaiserzeit, datiert werden.

Die Ausgrabungen wurden im Rahmen eines Angebotes des Svendborg og Omegns Museum an den Kreis unternommen, Prospectionen und Ausgrabungen im Bereich der geplanten Strassenstrasse, noch vor Beginn der eigentlichen Baumassnahmen durchzuführen. Dadurch konnten kostspielige und verzögernde Untersuchungen während der anstehenden Baumassnahmen, für das Museumsgesetz Möglichkeiten einräumt, verhindert werden.

Insgesamt konnten 40 Brandgräber registriert und untersucht werden, die sich auf 39 Brandgrubengräber und 1 Urnengrab verteilen.

Durch bescheidene Erweiterungen des Ausgrabungsfeldes links und rechts der Trasse konnte das Gräberfeld, das sich wie ein Nord/Süd verlaufendes Band über eine markante Geländekuppe zog, mit Wahrscheinlichkeit vollständig ausgegraben werden. Vermutlich zählte das Gräberfeld ursprünglich noch weitere Gräber. Recente Abgrabungen sowie Ackerbau haben das Gräberfeld beeinträchtigt, und in vielen Fällen waren oft nur wenige cm der Grabschüttungen erhalten.

Die Hälfte der Gräber waren ohne Beigaben. Ein Faktum, das wohl auch zum Teil auf den Erhaltungszustand der Gräber zurückzuführen ist.

In fast 50% der Gräber taucht Keramik als Beigabe auf. 20% der Gräber beinhalteten Gegenstände aus Eisen, und in 3 Fällen waren Gegenstände aus Bronze zwischen den Beigaben. Sämtlichen Beigaben zeigen Spuren von Feuereinwirkung auf.

Zu den Beigaben zählen eine eiserne Speerspitze und ein Schildbuckel ebenfalls aus Eisen, sowie ein eisernes Messer aus einem Waffengrab (Grab A 24) herrührend. Aus anderen Gräbern stammen 3 weitere Messer aus Eisen, 2 halbmondförmiges Rasiermesser, eine Reimenzunge sowie eine Schnalle, beide Gegenstände aus Eisen, eine Augenfibel aus Bronze, und nebst einigen unbestimmbaren zusammengeschmolzenen Metallgegenständen, 2 Glittsteine und eine Perle aus gebranntem Ton. (Siehe Katalog).

Es ist anzunehmen, dass ein Siedlungsfund, 300 m östlich vom Gräberfeld gelegen, mit dem Gräberfeld in Verbindung gebracht werden kann. Ein Teil dieser Siedlung konnte ebenfalls in Zuge der geplanten Baumassnahmen untersucht werden.

Geografisch gruppieren die Fundstellen der älteren Eisenzeit hauptsächlich auf Nordwestfünen und auf dem centralen Teil der Insel, während nur wenige Funde, das grosse Gräberfeld von Møllegårdsmarken ausgenommen, von Süd- und Südostfünen bekannt sind.

Das Gräberfeld von Margrethelund ist deshalb von Bedeutung, da der Fund gemeinsam mit mehreren neueren Siedlungs- und Gräberfunden zeigt, das Süd- und Südostfünen mit grosser Wahrscheinlichkeit in der älteren Eisenzeit genau so dicht besiedelt war, wie der übrige Teil von Fünen.

Karsten Kjer Michaelsen. Kandidat i forhistorisk arkæologi fra Århus Universitet 1988. Har arbejdet på flere museer i Jylland og på Fyn; siden 1985 jævnligt tilknyttet Svendborg og Omegns Museum i forbindelse med forskellige arkæologiske projekter.

Glimt fra Lundeborg

Af Nis Hardt

I slutningen af juni måned blev udgravningen på Danmarks ældste handelsplads ved Lundeborg genoptaget. Udgravningen kom til at vare godt 4½ måneder. Megen ny viden om handelspladsen blev indhentet; men samtidig med affødte udgravningen nye spørgsmål om handelskomplekset, og nye problemstillinger trængte sig på.

Mens udgravningen i 1987 først og fremmest tog sigte på at klarlægge nogen af de problemstillinger der vedrørte Lundeborg I, pladsen der ligger syd for Tange Å, koncentrerede undersøgelserne i 1988 sig primært om Lundeborg II. Denne del af komplekset ligger på skrænten af den formodede naturhavns nordside og på tangen, der adskiller bassinet fra bæltet.

Ligesom Lundeborg I blev Lundeborg II gennemskåret af spildevandsledningen, der i 1986 blev anlagt langs stranden. Herved fremkom en del oldsager fra det opgravede kulturlag. Undersøgelserne, der i 1987 i første omgang begrænsede sig til et par prøvehuller og søgegrøfter, gav et forhåndsindtryk af kulturlagets udstrækning og oldsagsindhold. (1) Prøvegravningen kunne dog ikke i tilfredsstillende grad belyse de mange spørgsmål, der rejste sig om pladsens struktur, kulturlagets dannelse og de to pladsers indbyrdes relationer og forhold til »naturhavnen«.

Formålet med udgravningen var derfor at få et overblik over Lundeborg II's eksakte udstrækning, kulturlagets tykkelse, anlæg på pladsen, herunder eventuelle gulvlag eller stolpehuller, der kunne hidhøre fra værksteder eller hytter på pladsen, samt at få et større kendskab til oldsagsmaterialet for at kunne belyse pladsens udviklingshistorie.

Desuden ønskede vi at inddrage de nær-

mest beliggende områder uden for kulturlaget for at undersøge, om mere »regulære« bebyggelsesspor skulle ligge placeret tæt op til handelspladsen.

Andre undersøgelser skulle, i det omfang det kunne nås, gennemføres for at belyse eventuelle sammenhæng mellem nedlægelsen af skattefundene fra 5. årh. i pladsens nærmeste omgivelser og handelspladsen.

Hovedfelt VI blev udlagt på overgangen af morænebakken, der afgrænser nordsiden af den formentlige naturhavn og den nord/syd forløbende strandvold, der som en tange afgrænser bassinet mod øst ud mod bæltet.

Felt XII blev udlagt i den vestlige forlængelse af felt VI højere oppe på morænen.

Denne del af undersøgelsesområdet lå hen som eng. Felterne VII, VIII, XI og X blev udlagt nord for felterne VI og XII nord for Gammel Lundeborgvej på morænebakkens nordvendte skrænt og i den foranliggende lavning, der grænser op til Hesselager/Fredskoven.

Denne del af undersøgelsesområdet ligger i en granplantage, og felter og grøfter måtte lægges, hvor forholdene tillod det. (Fig. 1)

Endvidere blev der anlagt et mindre prøvefelt midt på strandvolden foran naturhavnen og en profilgrøft hen over strandvolden på højde med felt VIII.

Der kunne herved konstateres, at kulturlaget dækker hele strandvolden fra Tangeå i syd, foden af morænebakken ud mod strandvolden nord for naturhavnen og fortaber sig i lavningen foran Hesselager/Fredskoven.

Anlægsspor og fund af oldsager tyder på, at kulturlagets udstrækning ikke er identisk med pladsens udstrækning som oprindeligt strakte sig henover morænen, og er siden, da

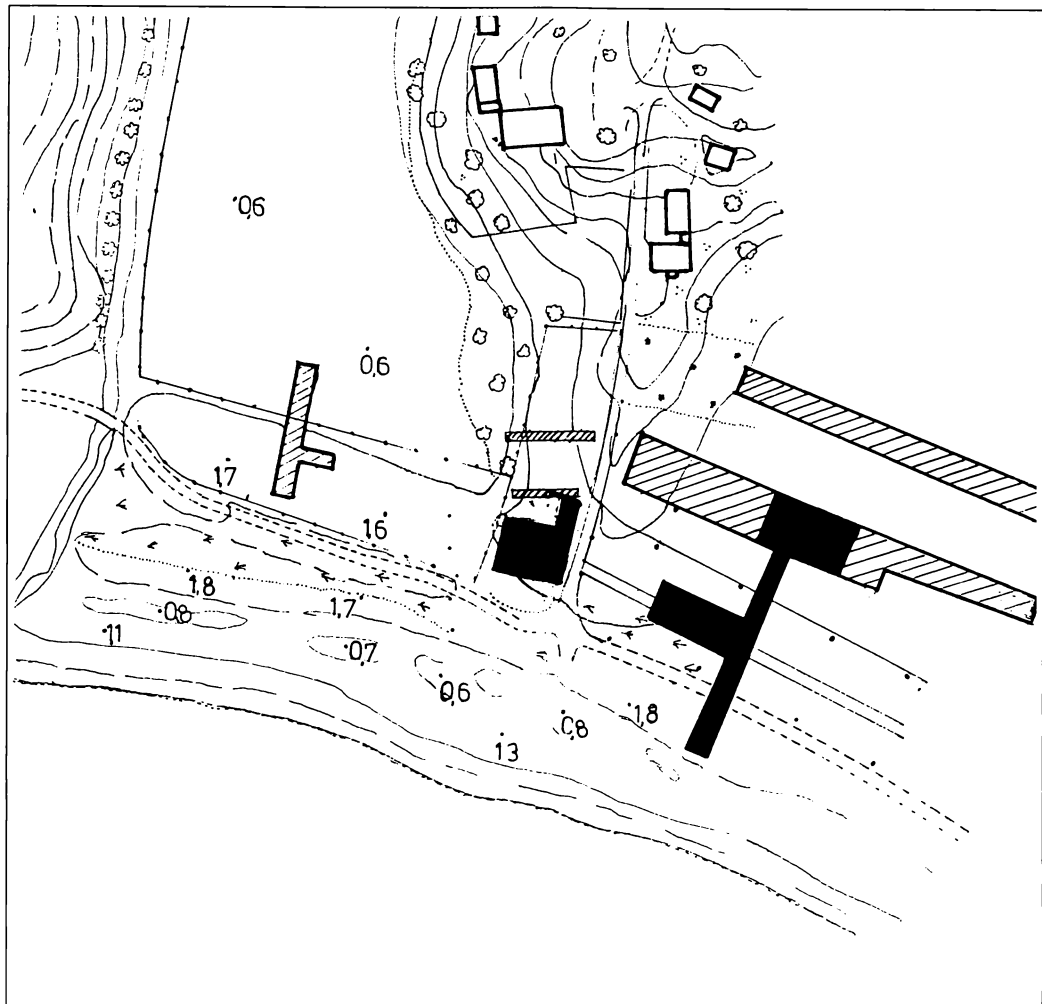

Fig. 1. Lundeberg II, oversigtsplan med 1988-udgravningsfelterne markeret. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1000.

området henlå som mark, blevet pløjet væk.

Kulturlaget tiltager i tykkelse ned mod strandvolden. På overgangen af bakkens fod og strandvolden var kulturlaget således godt 50 cm tykt, dækket af et godt 30 cm tykt pløjelag.

Pløjelaget indeholder en del tegl; men var ikke nær så teglblandet, som det var tilfældet med laget, der dækkede kulturlaget syd for åen.

På strandvolden foran »naturhavnen« ligger kulturlaget derimod åbent, kun dækket af grønsværen.

Strandvolden har næppe været genstand

for omfattende opdyrkning; men harvning, samt det forhold, at der har ligget en ridebane her, levner ikke megen håb om at der kan gøres stratigrafiske iagttagelser. Kulturlaget er kun mellem 5 og 20 cm tykt, og strandvolden er desuden gennemskåret på langs af den nordsydgående spildevandsledning og Gammel Lundebergvej, der følger strandvoldens østvendte side.

Derimod viser det udlagte prøvefelt, at anlæggene ligger tæt på strandvolden, og de mange metalfund, der er fremkommet ved afsøgning med metaldetektor viser, at undersøgelser på strandvolden er af vital betyd-

ning for forståelsen af Lundebergkomplekset.

Fund fra både nyere tid/renaissance og jernalderen i muldlaget på ovennævnte morænebakke viser, at de øverste lag af kulturjorden og overjorden er blevet blandet sammen. Men under pløjelaget ligger kulturlaget urørt!

Da der ikke kunne iagttages lagdelinger i det op til 50 cm tykke kulturlag, blev kulturlaget ligesom i 1987 afgravet i på forhånd fastlagte lagsekvenser.

Afgravningen foregik med skovl og ske, og al opgravet kulturjord blev vandsoldet på samme måde som i 1987. Umiddelbart kunne man fristes til at antage, at det skrånede kulturlag på skrænten består af udsmidslag fra en egentlig bebyggelse beliggende ovenpå morænebakken. De åbnede felter afslørede dog kun nogle mindre ustrukturerbare stolpehuller og et hegnsforløb, der næppe kan sættes i forbindelse med en egentlig bebyggelse.

Derimod viste anlæg, der kunne følges fra forskellige niveauer ned gennem kulturlaget, at laget er opstået successivt som resultat af forskellige aktiviteter, der er foregået på stranden.

Intet sted, i eller under kulturlaget, blev der iagttaget stolpehuller eller desiderede gulvlag, der kunne sættes i forbindelse med værkstedshytter eller lignende.

De iagttagede anlæg består hovedsagelig af cirkulære eller ovale gruber fyldt op med brandlag og ildskørnede sten, grubesider og bund er rødbrændte.

En endelig tolkning af disse temmelig ens udseende anlæg der synes at danne rækker henover strandvolden og moræneskrænten er på nuværende tidspunkt ikke muligt. Men det er mere end sandsynligt at de godt 1-1,5 m store og op til 60 cm dybe gruber skal sættes i direkte forbindelse med værkstedsaktiviteterne.

Det er nok ikke helt ved siden af at gætte på metalhåndværket.

Et moræneplateau beliggende umiddelbart syd for Tange Å ved Lundeberg I synes at

være særlig velegnet for placering af en regulær jernalderbebyggelse, og skulle derfor undersøges nærmere.

Her blev et omfattende system af prøvelfelter og søgegrøfter udlagt, uden at der dog blev afsløret nævneværdige anlæg og da slet intet, der tydede på en jernalderbebyggelse. De få stolpehuller, der fandtes under muldlaget indeholdt så godt som alle tegl og måtte derfor være af nyere dato. Enkelte ildsteder og gruber beliggende ned mod stranden kan sandsynligvis dateres til jernalderen og hører til handelspladsen.

Derudover blev der anlagt søgegrøfter og prøvelfelter i Hesselager/Fredskoven i det område, hvor skovarbejdere i året 1950 ved sprængning af stød fandt det fornemme guldsmykke, samt mindre brudstykker af sølv. (Fig. 2) (2). Skoven har kontakt med kulturlagets nordlige udstrækning og et sammenhæng mellem skattefundet og handelspladsen var tænkkelig.

Udgravningen afslørede da også stolpehuller såvel som gruber. Og allerede den for-

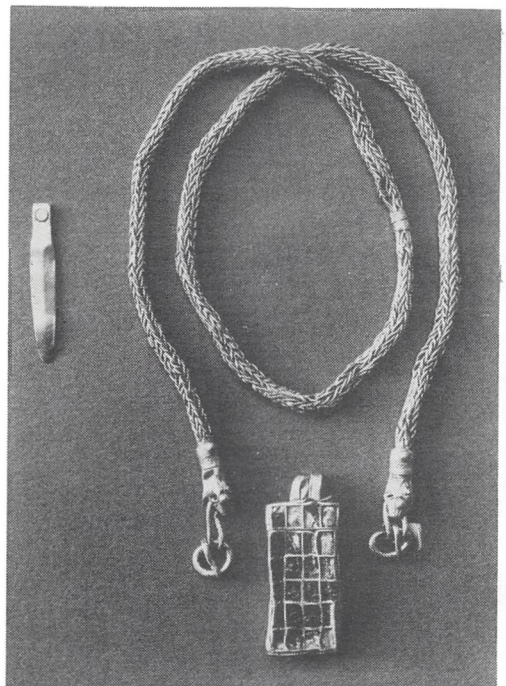

Fig. 2. Hesselager Fredskovfundet. (Fot. Nationalmuseet).

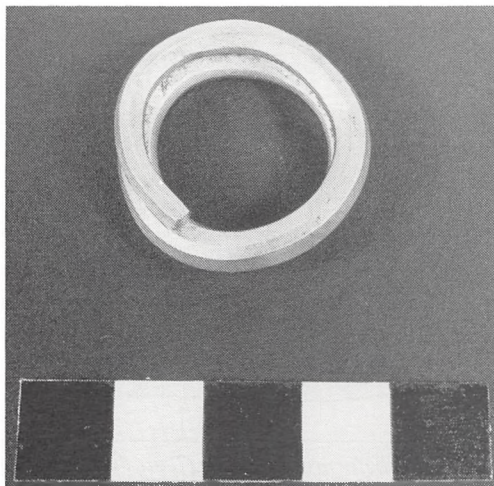

Fig. 3. Spiralsnoet guldring. (Fot. Karsten K. Michaelsen).

udgående afsøgning med metaldetektoren gav positivt resultat.

Ved siden af et par sølvdenarer, 2 fibler af henholdsvis bronze og jern blev der fundet en spiralsnoet guldfingerring på godt 20 gram. (Fig.3)

Guldringen skal antageligt ligesom skattefundet dateres til ældre germansk jernalder.

Da det nøjagtige fundsted for skatten ikke kunne udpeges nærmere end til et område på godt 50x50 m, beliggende på skrænten ned mod stranden, kan det ikke afgøres om guldringen hører med til fundet.

Ekspllosionen kan have spredt oldsagerne over et større område; men det er dog mere sandsynligt at ringen er gået tabt ved en anden lejlighed, og undersøgelsen mere end antyder at skattefundet hører hjemme i en større fundkontekst.

Området oppe i skoven hører efter alt at dømme med til handelspladsen.

Oldsagsmaterialet

Oldsagsmaterialet er særlig righoldigt og differenceret, og som oldsagsmaterialet på Lundeberg I pladsen er materialet især karakteriseret af oldsager, der kan sættes i forbindelse med håndværk og handel (3).

Materialet udgøres hovedsageligt af værktøj, emner i form af barrer, forarbejder og

halvfabrikata, brudstykker af digler og forme, støbedråber, bronze- og jernslagge og andet værkstedsaffald fra metalhåndværkernes værksteder. Mængden af småting, såsom fingerringe af guld, sølv eller bronze, fibler, både af bronze og jern, bronzepincetter og småbeslag, pyntesøm til skjolde, sværdske der og kister er bemærkelsesværdige og vidner om håndværkernes kunnen og det store udbud af importerede metalgenstande, der findes i oldsagsmængden.

Vægtlodder af bronze og bly, klippeguld og romerske denarer, der må sættes i forbindelse med handel og udveksling på pladsen, vidner om købmændenes tilstedeværelse. Adskillige glasskår viser, at drikkeglas, ligesom et bredt udvalg af perler af forskellig form og farve hørte med til de importerede varer.

Den store mængde af klinknagler både hele og halve og ofte med tegn på reparationer, mejsler til at flække nitteplader med og dorne til at banke nitterne gennem bordplanker med viser, at der både blev repareret, ja måske ligefrem bygget nye skibe på stranden, og at skibsbyggeren var en af pladsens vigtigste håndværkere. Fra kammagerens værksted stammer brudstykker af knækkede kamme, forarbejder samt affald i form af afsavede takstykker, spillebrikker og et brudstykke af et smukt ornamenteret beslag eller smykke.

Ravperler og uforarbejdede stykker sandsynliggør at der også var ravslibere blandt håndværkerne.

En håndfuld pilespidser kan være tabt af pilemageren. Jernknive, dem er der fundet flere eksemplarer af, var vel hver mands øje og blev brugt i en række af forskellige håndværk. De mange slibesten af forskellige stenarter og kornstørrelser viser, at de skærende redskaber så som knive og høvle selvsagt skulle holdes skarpe.

Et udvalg af fiskekroge og den store mængde knogleaffald af husdyr og fisk, samt et fragment af en drejekværn og en løber til en skubbekværn vidner om pladsens kulinariske sider.

Keramikken er den største fundgruppe, og

det store materiale af skår, der hidrører fra vidt forskellige kartyper, udgør et godt typologisk redskab til at belyse kulturlagets stratigrafi.

Alt ialt afspejler materialet fra Lundeberg II de samme aktiviteter som på Lundeberg I; men hvor oldsagsmaterialet på pladsen syd for Tange Å hovedsageligt skal dateres til 3. og 4. årh. e.Kr.f., skal hovedmængden af oldsagerne fra pladsen nord for åen dateres til 4. og 6.-7. årh. e.Kr.f., medens en mindre fundmængde skal dateres til 5. årh. e.Kr.f.

Endnu er fundmaterialet dog langt fra færdigbehandlet, og det vil derfor være for vidtrækkende at drage slutninger på nuværende tidspunkt og for tidligt at komme ind på spørgsmål om kontinuitet og vurderinger af ligheder og forskelle i det omfattende materiale fra de to pladser. Alle genstande af metal, tak, glas og rav er sendt til konservering og det store keramiske materiale har på så kort tid endnu ikke kunnet gennemses nøjere.

Derfor skal der her kun fremlægges en række af årets mere specielle fund, samt »nyhederne« indenfor oldsagsmaterialet.

De mange genstande af bronze, sølv og guld indtager helt klart en særstilling i oldsagsmaterialet, og ved siden af det righoldige udvalg af importerede varer, der er gået tabt på handelspladsen viser fund af værktøj, metalemner og værkstedsaffald at en del af metalgenstandene er blevet fremstillet i værkstederne på Lundebergstrand.

Under udgravningen fremkom bl.a. et fragment af en støbeform i rød sandsten. Uheldigvis er formhalvdelen knækket, så kun støbekanalens står tilbage; men formens størrelse lader dog formode, at der er tale om en form til støbning af smykker eller andre småting, det være sig i guld, sølv eller bronze. (Fig. 4).

Formen, den første der er fundet på pladsen, viser ved siden af fund af smeltråber og slagge, at støbning har hørt med til de arbejdsprocesser metalhåndværkerne har været beskæftiget med.

Et lille hammerhoved med smalle baner

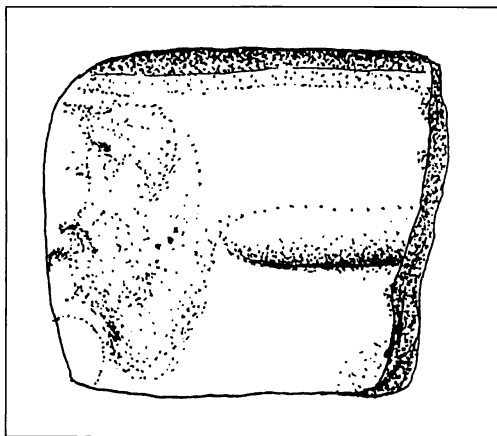

Fig. 4. Støbeform af bjergart. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

skal også henregnes til guldsmedens redskaber. (Fig. 5).

Den lille hammer har formodentlig været brugt til at banke nittehoveder flade med under smykkefremstillingen.

Et lille fladhamret skiveformet emne af guld (Fig. 6) må også hidrøre fra guldsmedens værksted. Guldskiven er 1,5 cm stor i diameter og måske et forarbejde til guldblik, der skulle bruges til smykkefremstilling eller til fremstilling af små blikfigurer, som den lille figur der fremkom i kulturlaget. (Fig. 7)

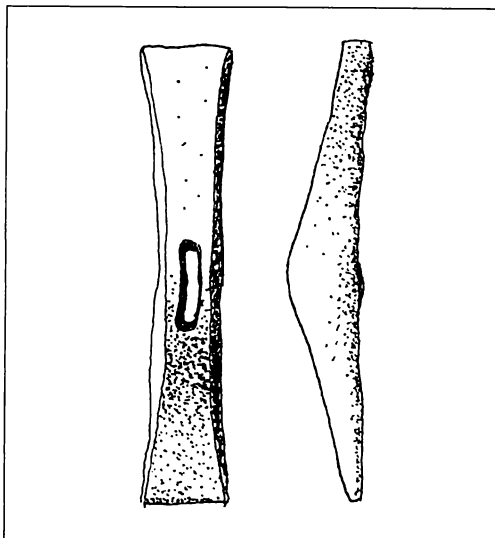

Fig. 5. Hammerhoved af jern. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

Fig. 6. Peltaformet hængesmykke af guld. (Fot. Karsten K. Michaelsen).

Disse småfigurer, der sjældent er mere end 1-2 cm høje og omkring $\frac{1}{2}$ cm brede kaldes meget rammende guldgubber, fordi langt størstedelen af figurerne forestiller en mandsperson, men figurer af kvinder, kvinde og mand sammen, samt dyr forekommer også.

Langt de fleste guldgubber er præget i de papirtynde guldplader med et stempel, et fåtal er ridset ind i blikket eller klippet ud af blikket.

Guldgubben fra Lundeborg er klippet ud af det tynde blik og forestiller, ligesom størstedelen af guldgubberne, en mandsperson. Mandens ansigt er vist i profil og karakteriseres af en stor næse og et kraftigt hageparti. Kroppen synes set forfra og virker ret plump.

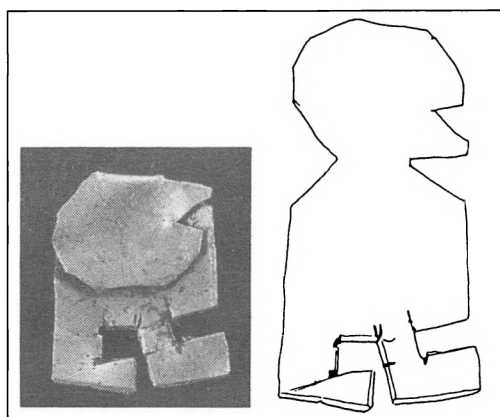

Fig. 7. Guldgubbe; på tegningen er figuren »rettet« ud. (Tegn. Jeff E. Frederiksen, fot. Karsten Kjer Michaelsen). Målestok 1:1.

De omhyggeligt udklippede ben og fødderne, der peger i samme retning giver indtryk af, at manden går i støvler.

Den lille figur er foldet sammen, så hovedet ligger henover brystet. Sandsynligvis et resultat af materialets skrøbelighed. Guldgubber forekommer kun i Norden, og indtil for få år siden var deres antal begrænset til godt 200 eksemplarer. Nu har et fund på Bornholm mangedoblet deres antal.

Under udgravningen af jernalderbopladsen Sorte Muld er der fundet omkring 2300 guldgubber, som ligger spredt i kulturlaget, der dækker pladsen. (4)

Hvad de små figurer har været anvendt til, kan man foreløbigt kun gisne om.

Det er ofte blevet anført at de nok snarest skulle opfattes som amuletter, der blev båret som pynt på klædedragten. De små blikfigurer synes dog at være for skrøbelige til at blive brugt som smykker, og på så godt som ingen er der øskner eller huller til fastsyning.

Det er derimod påfaldende, at langt de fleste guldgubber kan sættes i forbindelse med handelspladser. Og på Sorte Muld er der fundet en guldgubbe der var rullet omkring 6 små stykker betalingsguld. (5)

Måske skal guldgubben ligefrem tolkes som en slags betalingsmiddel, der ligesom klippeguldet kunne bruges i handelen.

Ja, måske kendetegner guldgubberne en afgift, der skulle erlægges af handelspladsens benyttetere til den lokale hersker.

En anden mulighed blandt mange er, at figurerne ligefremt er udstedt af den lokale hersker som en slags skillemønter.

Både når guld skulle bruges til smykker eller som betalingsmiddel, var det vigtigt for håndværkeren eller købmanden at kende metallets lødighed.

Legeringer af guld og sølv var almindelige, og skulle nye smykker støbes var det vigtigt at kende metallets sammensætning og værdi.

Under udgravningerne fremkom en flad gråhvid sten, der ved første øjenkast kunne tages for at være en almindelig glittesten. Ved nærmere øjensyn kan man dog se en gylden stribe på den spejlpolerede sten.

Der kan derfor næppe være nogen tvivl

om stenens funktion. Stenen er en probér-sten; en sten hvorpå guldsmeden har prøvet guldets lødighed ved at gnide guldet på stenen. Den således afsatte farveprøve kunne derpå sammelignes med andre afsatte farveprøver, hvis gulddindhold guldsmeden kendte.

Antagelig er stenen den første kendte probersten fra Danmarks oldtid (Fig. 8).

Arets markanteste fund er en 15 cm høj skulptur i bronze der blev fremdraget af kulturlaget. Skulpturen forestiller forparten af en tyr. Støbegodset er kraftigt og skulpturen vejer 780 gram og er hul bagtil (Fig. 9).

Hovedet er kort og bredt med korte kegleformede horn. Ørerne sidder lige under hornene. Tyrens ansigt domineres af de store spidsovale skråtstillede øjne, der kranses af dybe furer. De kraftige øjenbryn er ornamenteret med punktstempler og dobbeltlinier. På mulen er næsebor og mund tydeligt markeret af furer. Bryst og hals går ud i en afrundet bringe. De bagudbøjede forben er

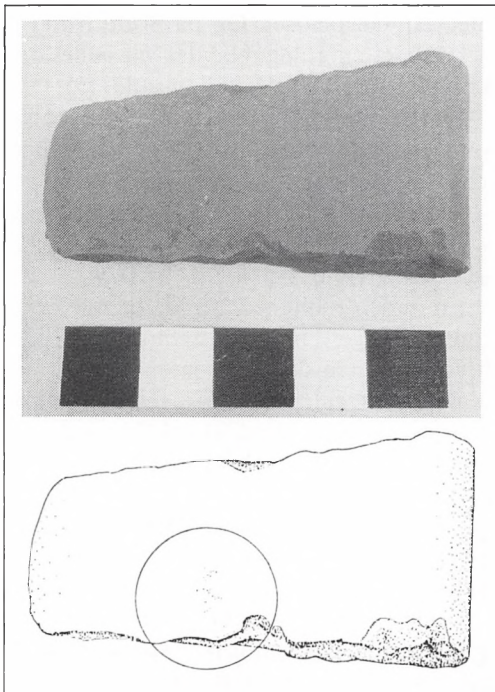

Fig. 8. Probersten af bjergart; på tegningen er angivet området med guldspor. (Tegn. Jeff E. Frederiksen, fot. Karsten K. Michaelsen). Målestok 1:1.

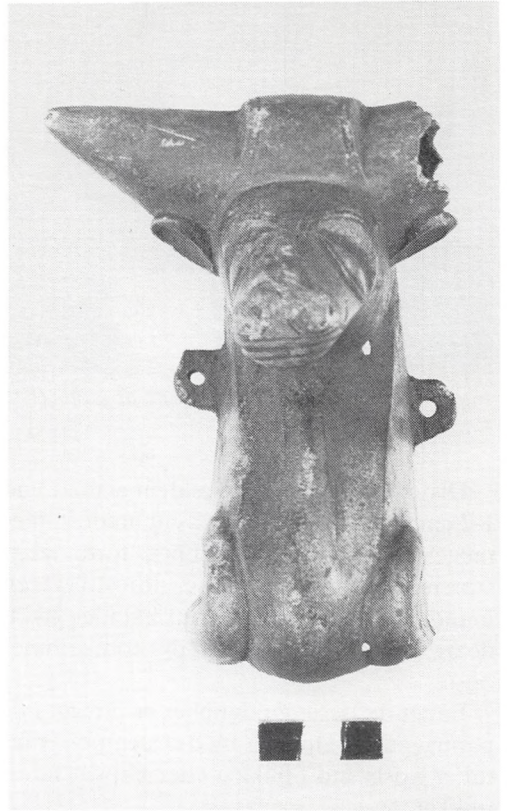

Fig. 9. Tyrefigur af bronze.

små og spinkle. På hver side af halsen er der to støbte øskner, der er trukket lidt fremefter på halsen.

Tyreskulpturen fra Lundeberg er næsten identisk med en anden dansk bronzetyr. Den anden 14 cm høje tyreskulptur, der er fra Sophienborg mose på Nordsjælland, er ligeledes kraftig støbt, men hul og åben i ryggen. Skulpturen har ligesom den nyfundne tyr også øskner i siden.

Tyren fra Lundeberg og tyren fra Sophienborg har flere træk til fælles med tyrehovederne, der pryder det fynske Rynkebykar, der stilistisk placeres som et keltisk arbejde. Efter alt at dømme er tyren fra Lundeberg fremstillet i et keltisk værksted enten i førromersk tid eller på et senere tidspunkt i romersk jernalder på et værksted der stadig udførte arbejder i keltisk tradition.

Men skulpturen kan næppe være fremstillet på et senere tidspunkt og virker derfor

Fig. 10. Dyrefigur af bronze.

fremmed i forhold til Handelspladsens øvrige oldsagsindhold (6).

Muligvis er tyren, der måske har udsmykket en sakral genstand, blevet bragt til pladsen som gammelt metal for at blive smeltet om i bronzestøbernes digler. Det kunne forklare, hvorfor en så stor genstand som tyren kunne ligge upåagtet hen i affaldslaget efterladt på pladsen.

Til de mere specielle fund hører endnu en dyreskulptur af bronze (Fig. 10).

Den massivt støbte ca. 5,5 x 4 cm store skulptur forestiller muligvis en hest.

Skulpturen er stiliceret og konturene er skarpe. Kroppen er slank og langstrakt. Hals/ryg linien er svajet og afrunder dyrets bag, så skinkernes facon bliver tydelig. Buglinien skråner i lige linie fra lysk til bryst, så brystkassen har størst dybde ved forbenene.

Det aflange hoved er anbragt på en kort kegleformet hals. Underkæbens bue er tydeligt markeret, og en fure viser at munden er let åbnet. Øjnene er markeret ved små indboringer. Dyret har ingen ører eller man.

Gennem hovedet bag øjnene er der boret et hul, der er fyldt ud med en abrækket metalstang lavet af 2 D-formede tænger af henholdsvis kobber og jern. Måske har dyret haft gevir eller horn? Muligvis er det også en ring, der er gået gennem hovedet.

Benene er slanke, og haser, knæ og hove er tydeligt markeret. Ses dyret forfra eller bagfra, skiller en indgraveret eller filet rille de sammenstøbte benpar.

Et nøglehulsformet hul i dyrets bagparti er

sandsynligvis beregnet til at fastgøre en hale i.

Dyret står på en rektangulær plade med et centraltplaceret hul til montering. Dyr og fodstykke er støbt ud i et. Støbekanter på den forholdsvis flade skulptur viser, at dyret er støbt i en toleddet form.

Skulpturens datering og proveniens er usikker; men det er muligt, at dyret er fremstillet på pladsen.

Dyrets slanke krop og det langstrakte hoved giver associationer til keltisk skulpturtradition; men en hvis lighed med dyrene, der kroner vikingetidens vindfløje kan ikke uden videre afvises.

At dyret er beregnet til at blive monteret på en anden genstand, viser hullet i forstykket; men skulpturens nærmere funktion må foreløbig forblive en gåde.

Det er tvivlsomt, om metalhåndværkerne fremstillede datidens frygtede våben, det tveæggede sværd, kaldet spatha, på pladsen.

Fundet af 2 sværdfæsteknapper, der er støbt i bronze viser, at sværdhæfterne er blevet monteret af håndværkerne i Lundeberg, der sikkert også støbte de enkelte dele, sværdhæfterne består af, efter tidens mode og købernes pengepung. Begge de to tagrygformede fæsteknapper er uornamenterede, måske forarbejder, der endnu ikke er blevet forsynet med ornamentik i dyrestil, der skulle pryde krigerens tillige dødbringende våben og fornemste smykke. (Fig. 11).

En håndfuld pilespidser samt et par spydspidser af jern viser, at også andre våben end sværd hørte til købmændenes og håndværkernes vareudbud.

Til det brede udsnit af fibler, der er blevet fundet på pladsen, hører en gedigen udført pladefibula og en særpræget udformet trearmet fibula, begge udført i bronze. Det er muligt at den trearmede figur forestiller et stærkt stiliceret dyr med hove og et rovfugleformet hoved (Fig. 12). Proveniens og datering af det kraftigt støbte smykke er usikker.

Om motivet på den rektangulære pladefibula hersker der derimod ingen tvivl. En sammenslungen dyrefigur er nøje blevet tilpasset smykkets rektangulære flade. (Fig.

13). Smykkets rand er prydet af en bord bestående af små trekkanter, der indrammer hovedmotivet.

Granater indlagt i dyrets øje og de to pæreformede lår har givet en smuk kontrast til

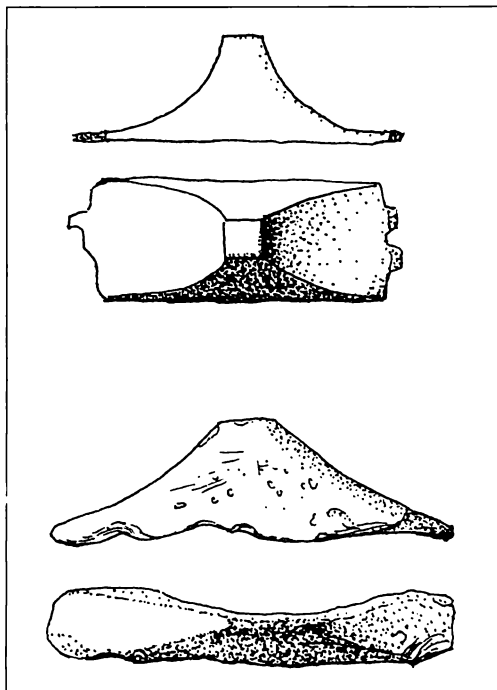

Fig. 11. Sværdfæsteknapper af bronze. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

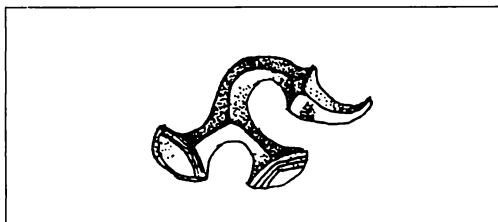

Fig. 12. Trearmet fibula. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

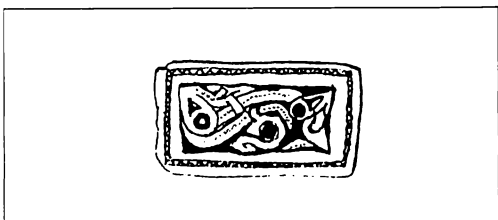

Fig. 13. Pladefibula. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

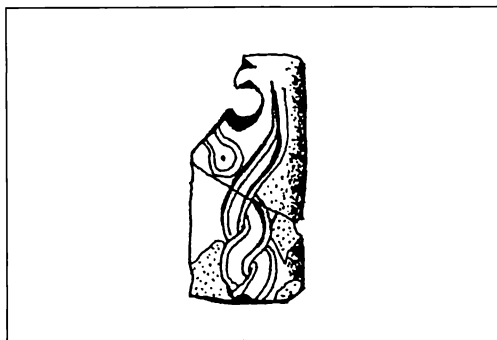

Fig. 14. Bensmykke. (Tegn. Jeff E. Frederiksen). Målestok 1:1.

smykkets oprindelige gyldne bronzefarve. En af granaterne er faldet ud, inden smykket gik tabt og blev trådt ind i kulturlaget.

Ornamentikken på smykket er helt klart nordisk, så det er ikke udelukket at den smukke fibula, der må dateres til yngre jernalder, kan være fremstillet i Lundeborg.

Ved siden af en række forarbejder og affald fra kammagernes værksteder fremkom et brudstykke af et beslag eller smykke af ben/tak, der er udsmykket med et indridset dyremotiv. Der er tale om et 3 cm langt og 1,5 cm bredt fladt afbrækket benstykke med nittehul eller hul til ophængning i enden (Fig. 14). Motivet står klart og tydeligt på det poleerede benstykke. Da genstanden kun er delvis bevaret, er det svært at afgøre, om motivet, der er udtegnet med dobbelt konturstreg forestiller enten et eller måske to båndformede dyr. Antagelig slanger, der i såfald enten snor sig om sig selv eller hinanden. Det er muligt, at udsmykningen har været arrangeret symmetrisk på benstykket og har bestået af to slanger med henholdsvis hoved og hale i hver sin retning. Hoved og halespids er placeret på hver sin side af nitte/ophængningshullet. Uheldigvis er et lille hjørne af endestykket afbrækket, hvorved det yderste af dyrets hoved mangler; men da dyret kun er forsynet med et øje bestående af en lille indboret prik i det klokkeformede hoved, må det betyde at hovedet er profilset. Antageligt er dyret tegnet med opspilet gab. Sandsynligvis har de indridsede linier været fyldt op enten med beg eller med sod, der var blandet med fedt, så mo-

tivet blev fremhævet på benets lyse polerede overflade.

Det båndformede dyremotiv har paralleller til motiverne på de smukt ornamenterede spydstager i våbenofferfundene fra Kragehul og Nydam III og er tydeligt beslægtet med de båndformede dyr, der pyntede spyd og lansekafterne, der ligesom dyret på benstykket er tegnet med dobbelte konturlinier.

Dyrenes øjenpartier er dog tegnet anderledes. De er buede og placeret i hovedernes øverste halvdel; men dyret på bengensstanden har fået placeret øjet i midten af hovedet. Det er derfor muligt at dyremotivet fra Lundeberg skal tilregnes en senere forekommende dyrestil (7).

En ny genstandsgruppe, der er dukket op i oldsagsmaterialet, er tenvægte. Der er fundet 3 dobbeltkoniske eksemplarer af forskellig størrelse. Materialet er brændt ler. En fjerde cylindrisk formet tenvægt er af grå sandsten med omløbende riller og koncentrisk arrangerede cirkler på de flade sider. Tenvægte af brændt ler forekommer hyppigt på jernalderbopladsene og kan nemt fremstilles af den hjemlige pottemager. Derimod er det tænkeligt at tenvægte, der er lavet af sandsten, har hørt til de genstande købmændene falbød og håndværkerne fremstillede på stranden.

Det må antages at spinding af garn hørte til de dagligdags sysler den hjemlige befolkning var optaget af under deres ophold på stranden. Tekstiler hørte ikke til handelspladsernes repertoire. Og mon ikke vævede tekstiler og færdigspunden garn af uld eller hør i forskellige kvaliteter har været blandt de varer, landsbyerne gav for de fremmede varer?

Et materiale på 4 tenvægte er ikke noget særlig stort materiale og derfor ikke særlig velegnet til at drage slutninger ud fra. Men når der ikke er fundet nogen tenvægt på pladsen syd for Tange Å, kunne det betyde at handelen på den yngre plads nord for åen havde skiftet karakter.

En udvikling, der medfører at mere dagligdags varer ved siden af de udprægede luksusartikler mere og mere kommer til at indgå i handelspladsernes udbud af varer.

Forhold der netop bliver karakteristiske for vikingetidens handelspladser.

Noter

1. Per O. Thomsen: »Undersøgelse af havn og handelsplads ved Lundeberg«, Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1987, p. 26.
2. Per O. Thomsen: Op. cit. 1987, p. 27 ff.
3. Per O. Thomsen: »Lundeberg I. Havn og handelsplads fra 3. og 4. århundrede efter Kr.«, Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1986, p. 20 ff.
4. Meddelelse i »Udgravninger i Danmark 1987«, udgv. af R. A. S. p. 117.
5. M. Watt: »Guldageren«, SKALK 1986/2, p. 3 ff.
6. Per O. Thomsen: »Ein neuer Stierkopf aus Fünen«, Frühmittelalterliche Studien, under udgivelse.
7. Peter Vang Petersen: »Nydam III – et våbenoffer fra ældre germansk jernalder«, Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1987, p. 126 ff.

Zusammenfassung

Über den Sommer hinweg wurde die Ausgrabung des ältesten dänischen Handelsplatzes am Strand von Lundeberg auf Südostfünen fortgesetzt.

Schon die Untersuchungen 1986 und 1987 hatten ergeben, dass der Handelsplatz sich in zwei, von einer Auenniederung getrennt, Plätzen gliedert. Es ist anzunehmen, dass diese Auenniederung, die durch einen alten vorgelagerten Strandwall geschützt liegt, ein natürliches Hafenbecken darstellt.

Im Jahre 1987 konzentrierten sich die Ausgrabungsarbeiten auf Lundeberg I, den Teil des Handelsplatzes, der südlich der Tange Au gelegen ist; während die Untersuchungen sich 1988 hauptsächlich mit Lundeberg II, nördlich der Au gelegen, beschäftigen. Hier wurden gezielte Ausgrabungen durchgeführt, um generelle Erkenntnisse über Ausdehnung und Stratigraphie dieses Teiles des Handelsplatzes zu erzielen.

Hier erstreckten sich angehäufte Kulturschichten über gut 250 m Länge und ca 50 m Breite, die alten Strandwälle und den Fuss der dahinterliegenden Moräne überlagernd, wo sie eine Mächtigkeit bis zu 50 cm Stärke errichten. Ähnlich wie auf Lundeberg I waren die Kulturschichten zum

Teil von einer konservierenden, ziegelhaltigen Schicht aus der Renaissance/Neuzeit verziegelt.

Die Ausgrabung förderte eine grosse Auswahl an Gegenständen zu Tage, wobei Artefakte und Abfallprodukte, die in Verbindung mit handwerklichen Gewerbe und Handel im Focus standen. Dazu zählen Rohlinge, Halbfabrikate, Gussreste, Schlacken und viele Werkzeuge, die sowohl Eisen – als auch Buntmetallverarbeitung belegen. Die viele Schiffsnieten, wovon mehrere eindeutig aus den Bordplanken getrennt waren, belegen den Bootsbau vor Ort. Auch Handwerke, wie die Kammherstellung und Schleifen von Bernstein, ist belegt. Importierte Bronzen, Glaswaren, Gewichte, römische Denarii sowie Gold- und Silberfunde bezeugen den Handel am Strand.

Wohn- oder Wertstatthütten konnten in diesem Jahr nicht nachgewiesen werden.

Die Funde können ins 4., 5., 6. sowie das 7. Jahrhundert nach Chr. Geb. datiert werden. Die

Funde von Lundeberg I datieren sich vorwiegend ins 3. und 4. Jahrhundert. Ob die Funde jedoch eine geschlossene Reihe darstellen, die eine kontinuierliche Existenz des Handelsplatzes von der jüngeren Kaiserzeit bis in die frühe Wikingerzeit belegen, kann erst durch die bevorstehende Bearbeitung des Fundmaterials geklärt werden.

Mit Sicherheit nimmt der Handelsplatz von Lundeberg eine Schlüsselstellung ein, wenn es darum geht, das reiche Fundgebiet in der Gegend um Gudme, das zumindest im 3., 4. und 5. Jahrhundert hindurch das wirtschaftliche Zentrum auf Südostfünen bildete, zu erklären. Es bedarf noch einige Jahre gezielter Forschung, bevor die Rolle von Lundeberg in diesem Zusammenhang eindeutig geklärt ist. Weitere Ausgrabungen auf dem Handelsplatz sowie im nächstgelegenen Umland von Lundeberg, die für die nachfolgenden Jahre geplant sind, wird man daher grösste Bedeutung beimessen.

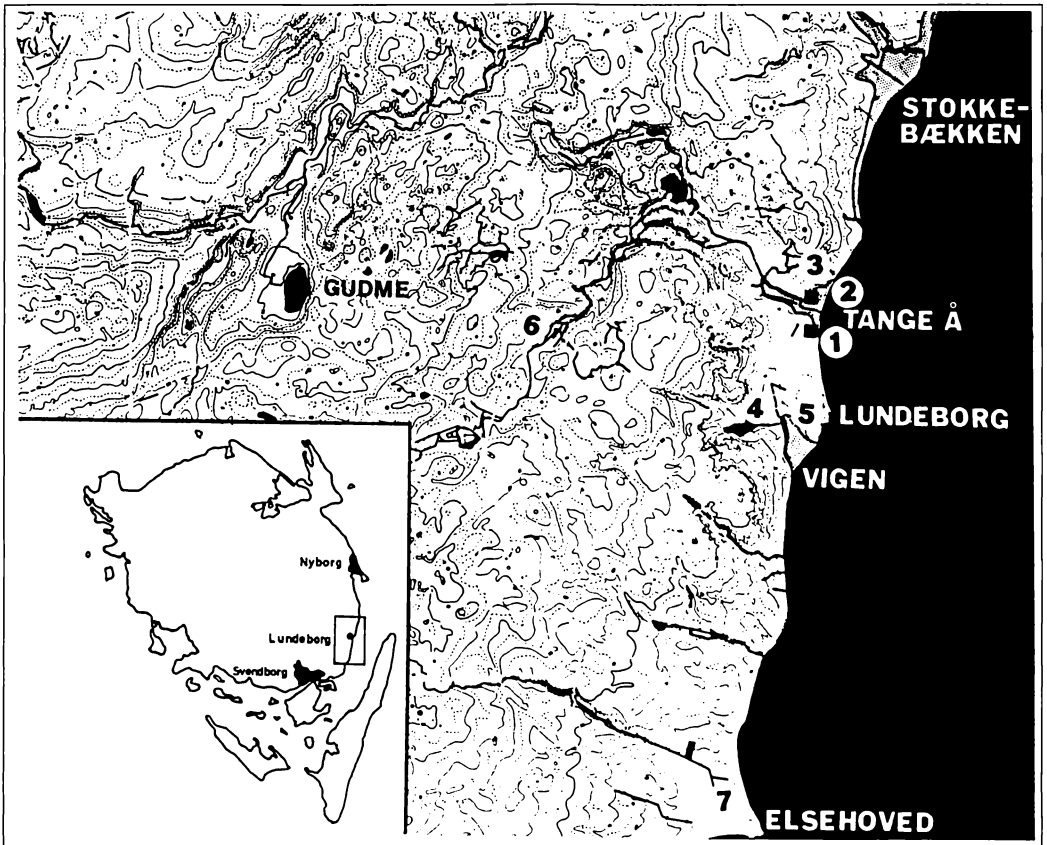
Nis Hardt. Kandidat i forhistorisk arkæologi fra Århus Universitet 1984. Fra 1985-1987 ansat ved Landesamt für Vor- und Frühgeschichte i Schleswig. Har fra 1987 været tilknyttet Lundebergprojektet.

Botaniske undersøgelser ved Lundeberg I: En handelsplads fra 3. og 4. århundrede e.Kr.

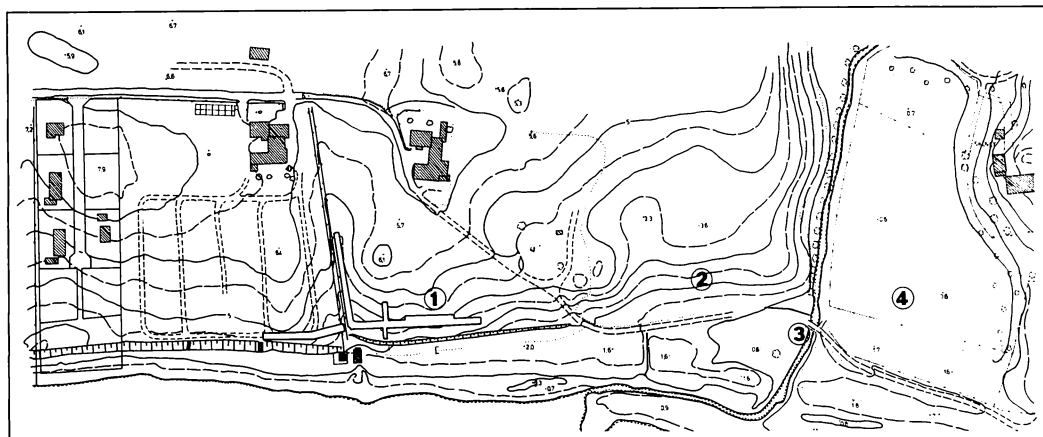
Af David Robinson

I begyndelsen af 1986 blev arkæologernes opmærksomhed rettet mod byen Lundeberg på Fyns østkyst (fig. 1). Ved gravearbejde i forbindelse med en spildevandsledning langs med kysten stødte entreprenørerne pludselig på stykker af tegl og umiddelbart efter rester af en ovn fra et senmiddelalderligt teglværk. Teglværket var i sig selv en værdifuld opdagelse, men nedenunder det tykke tæppe af

knuste tegl og andre efterladenskaber lå der noget, der var af endnu større betydning. Ved første øjekast forekom det ret ubetydeligt; et sort, sandet, temmelig homogent lag, hvor der fandtes ringe tegn på anlæg og strukturer. Men det første øjekast kan ofte narre, og det blev hurtigt klart, at det sorte lag repræsenterede noget meget betydningsfuldt og virkelig spændende – resterne af en

Figur 1. Udsnit af Geodætisk Instituts orohydrographiske 4 cm kort nr. 1312 II NØ Gudme, gengivet med Instituttets tilladelse (A 404/85). 1: Lundeberg I pladsen, 2: Lundeberg II pladsen, 3: Hesselager Fredskov fundet, 4: Broholmfundet, 5: Lundeberg fundene, 6: Møllegårdsmarken, 7: Elsehoved.

Figur 2. 1: Undersøgellesområdet 1986, 2: Kulturlagets udstrækning mod nord til Tangeåen og havnen, 3: Tangeåens nuværende udløb, 4: naturhavnen. (Tegning Kurt Bang Jensen).

handelsplads fra romersk jernalder, det tidligste fund af denne art nogensinde på dansk jord. Rørlægningsarbejdet blev standset, og en nødudgravning blev iværksat af Svendborg og Omegns Museum under ledelse af museumsinspektør Per O. Thomsen. Det blev hurtigt konstateret, at jernalderlaget hovedsagelig bestod af affald – knogler, slagge, trækul og brændte sten. Laget strakte sig flere hundrede meter langs kysten og fortsatte op forbi det sted, hvor Tange Å løber ud i havet, et sted som udgør en mulig beliggenhed for en naturhavn. Mange steder var laget over 70 cm tykt og strakte sig 20-30 meter ind i landet. Sådanne enestående fundomstændigheder kræver ofte en ukonventionel udgravningsteknik, og dette var sandt at sige tilfældet her. Det var vigtigt at undersøge så stor en del af jernalderlaget som muligt med den tid og de penge, der var til rådighed. Løsningen var vandsoldning. Det område, man koncentrerede sig om, var den del, som lå syd for Tange Å, og som hidtil var uberørt af anlægsarbejdet (fig. 2). Det blev kaldt Lundeberg I. Området blev delt op i 5 meter felter i hele dets længde, og kulturlaget blev gravet op i trillebøre, blandet med vand og vasket igennem et specielt konstrueret sold, som blev anbragt på stranden. På denne måde kunne en stor del af materialet forholdsvis hurtigt undersøges for indhold af oldsager. Ved en sådan fremgangsmåde var der kun en

ringe mulighed for at undersøge den stratigrafiske placering af oldsagerne i kulturlaget, men denne mangel blev der senere rådet bod på ved udgravninger på Lundeberg I og Lundeberg II (nord for Tange Å) i 1987 og 1988.

Mængden af oldsagsmateriale, som blev afdækket, var overvældende. Soldningen bragte oldsager af ben, hjortetak, jern, bronze, sølv, guld og glas for dagens lys. Der var også enorme mængder af trækul, slagge og uforarbejdede knogler. På basis af oldsagerne dateres pladsen til det 3. og 4. århundrede e.Kr. De eneste bevarede anlæg blev fundet i bunden af laget, hvor der blev afdækket rester af lergulve og ildsteder fra hustomter, som iøvrigt var atypiske for perioden og som sandsynligvis har tjent som værksteder. Arkæologerne nåede til den konklusion, at der her har været et centrum for handel og håndværk, som kun blev brugt på sæsonbasis i sommermånederne. Der var tydeligvis vigtige forbindelser til den samtidige boplads ved Gudme, det meget omfattende jernaldergravfelt ved Møllegårdsmarken og de forskellige guldfund fra området som f.eks. ved Broholm, Hesselager Fredskov og rundt om selve Lundeberg by. Udgravningerne ved Lundeberg og de forbindelser, som pladsen muligvis har med de ovennævnte steder, er behandlet mere detaljeret i de foregående bind af denne Årbog (1,2),

Botaniske undersøgelser

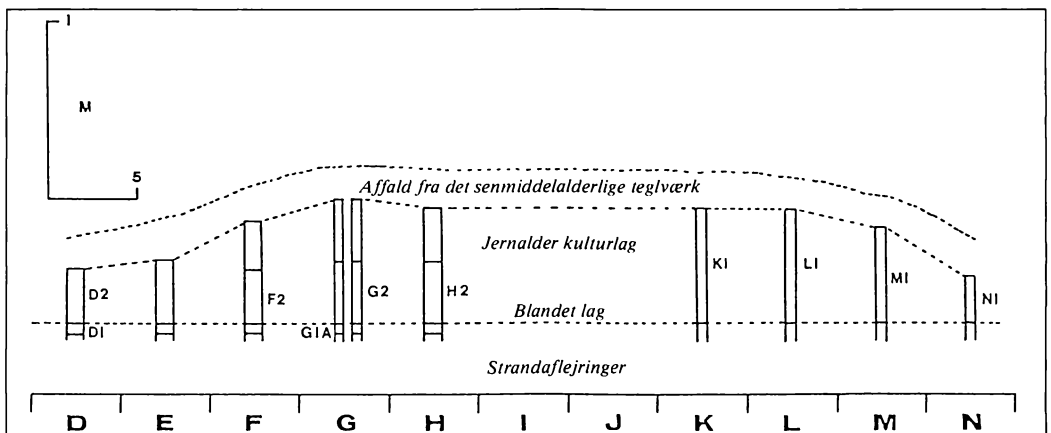
I begyndelsen af maj 1986 havde en stor del af jernalderkulturlaget allerede passeret igennem arkæologernes sold, og et profil stod åbent over en afstand på mere end 50 meter. I bunden af profilet var der strandaflejringer, oven på disse et blandet lag af både strandaflejringer og jernalderaffald efterfulgt af et urørt jernalderkulturlag. Sidstnævnte var helt tildækket af et tykt lag efterladenskaber fra teglværket. Stratigrafien i jernalderlaget var meget uklar. Der syntes dog at være en højere koncentration af større sten og knogler i den nederste del af laget. Den øverste del var meget homogen bortset fra de steder, hvor den kom i kontakt med de ovenover liggende teglrester. Her havde der øjensynlig været et vækst- eller pløjelag, inden teglværket blev etableret.

Der blev indsamlet prøver til botanisk analyse fra midten af de felter, som blev brugt som grundlag for den arkæologiske udgravning (fig. 3). Prøverne var normalt af en størrelse på 20 liter, men i nogle tilfælde var det kun muligt at indsamle 10 liter. Delprøver på nøjagtig 5 liter blev taget fra, og disse blev behandlet efter samme vandsoldningsmetode, som blev brugt til at afdække oldsagerne i felterne med (3), bare i mindre målestok. I denne proces blandes hver prøve efter tur med vand i en specialbygget spand.

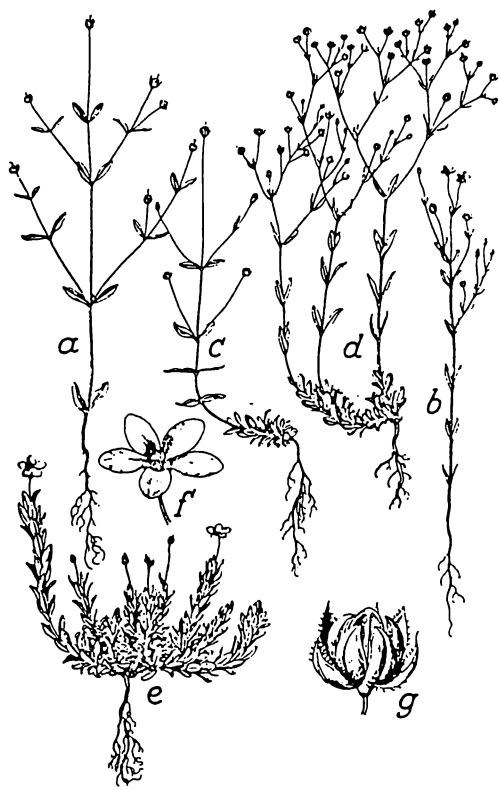
Der røres så rundt i blandingen, medens der hele tiden tilsættes mere vand. Det lettere organiske materiale stiger til vejrs og følger vandstrømmen ud over kanten af spanden ned i et sæt af sold med maskestørrelser på 1,25 og 0,3 mm. Prøverne var meget sandfyldte og indeholdt med få undtagelser kun lidt ler. Behandlingen var derfor relativ ligestil. Det, der blev til overs efter soldningen, og som indeholdt planterester plus lidt sand og knogler, der også havde fundet vej over i soldet, blev hældt over i kaffefiltre (som er ideelle til formålet), inden det blev tørret, sorteret og identificeret under mikroskop. Identifikationen af plantedelene foretages ved hjælp af forskellige referencebøger og væsentligst af alt en omfattende sammenlignings-samling af nutidige frø og frugter.

Resultater

Der var store mængder forkullet materiale til stede i de enkelte prøver, det meste i form af trækul. Koncentrationen af forkullede frø, frugter og andre makrofossiler var virkelig meget lille. Der blev også fundet uforkullede frø, men disse var endnu sjældnere. De uforkullede frø anvendes ikke i tolkningen, idet de kan være indlejret i laget på et senere tidspunkt, eksempelvis kan de være transporteret ned gennem jorden af regnorme. Det er derimod rimeligt sikkert, at de forkullede

Figur 3: Profilet hvorfra prøverne blev udtaget til botanisk analyse. Bogstaverne D-N svarer til de felter som udgravningsområdet blev delt op i. Prøve numrene (F2, G1A o.s.v.) svarer til de prøver, som er analyseret.

Vild hør

rester er fra samme tid som bopladsen. Den totale mængde frø fra hver prøve var for ringe til, at der kunne foretages nogen form for statistisk værdifuld sammenligning af prøverne (tabel 1) (4,5), og dette ville stadig have været tilfældet, selv om man havde analyseret samtlige 20 liter fra hvert prøveudtagningssted (et meget tidskrævende forehavende). På grund af aflejringerne homogene karakter og de relativt få fund af makrofossiler er fundene fra alle de undersøgte prøver samlet og behandlet under et, som om de var fra én stor prøve. Disse resultater er vist i tabel 2, som har form af en liste over de tilstedeværende plantearter. Arterne er grupperet efter deres voksesteder. Nogle arter kan vokse mange forskellige steder og forekommer derfor mere end én gang i listen.

Det er som nævnt de forkullede rester fra Lundeborg, tolkningen i denne artikel er baseret på. Lad os da først se på, hvordan planteresterne kan være endt i kulturlaget, og

hvorfor de er blevet forkullet. De fleste frø og frugter vil stamme fra planter, som voksede i og omkring bygninger og affaldsdynger og fra råstoffer, som er bragt ind på bopladsen udefra (brændsel, byggematerialer o.s.v.). Af de frø, der oprindeligt fandtes er kun en lille del blevet forkullet. Dette kan være sket som følge af kontakt med et af de mange ildsteder eller ovne. En anden mulighed er ildebrand, der har ramt bygninger eller har fejlet hen over affaldsdyngerne. Det sidste var sandsynligvis ikke nogen sjælden begivenhed, når man tager i betragtning, hvor tæt de forskellige værksteder lå, og at der regelmæssigt blev tømt varm aske og ulmende gløder ud på pladsen.

Ser vi på de arter, der er opstillet i tabel 2, afspejler de helt klart et kulturlandskab snarere end et naturlandskab. I betragtning af de

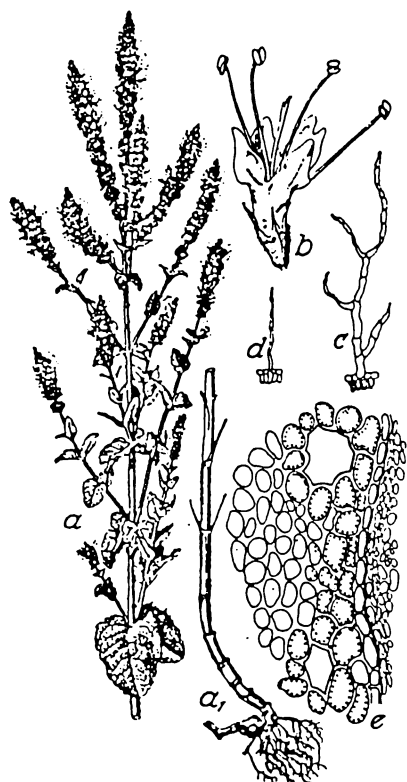

Bulmeurt

relativt få frø og frugter i laget er antallet af forskellige plantearter forbløffende stor. Arterne repræsenterer et bredt spektrum af voksesteder, omend ruderatplanter, som gror på sandet basisk eller sur jordbund, klart er i overtal. En del usædvanlige arter er til stede. Fund af hyld, rundbladet katost, dunet vejbred, vedbend ærenpris og rundbladet mynte er indtil videre de tidligste fund af frø fra disse planter i Danmark (6). Skønt nogle af arterne givetvis har været til stede i den danske flora tidligere, er andre som f.eks. rundbladet mynte, vedbend ærenpris, dodder (formentlig hjerteskulpet dodder) og salvie næsten helt sikkert indført til Danmark fra Syd- og Centraleuropa og kan være bragt nordpå med handelsskibe, som kom til Lundeborg. Disse ruderatplanter og andre, som f.eks. lancet vejbred, skræppe, græs og burrenerre har sandsynligvis groet langs kanten af affaldsdyngerne, langs med stier og bygninger og på uopdyrket jord. Andre planter,

Rundbladet katost

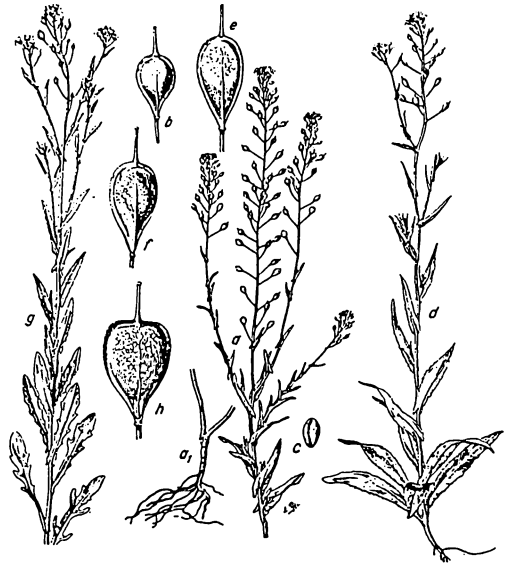
Rundbladet mynte

som strandmælde, bulmeurt, kiddike og stor nælde trives også langs med strandlinien, mens de forskellige pileurter, agerkål, hvidmelet gåsefod, fuglegræs og hjerteskulpet dodder har groet lige så godt på dyrkede marker. Hjerteskulpet dodder er kendt som et ukrudt i hørmarker, og med hensyn til kiddike, mener man, at den er kommet til landet sammen med rug. Græssede områder har dannet god grobund for planter som vild hør, rottehale (og græs i almindelighed), lancet og dunet vejbred, potentil, salvie og kløver. Rester af hedelyng og blåbær viser, at der har været hedeland i nærheden, selv om disse arter også kan findes i kratkov oftest med sur jordbund. Planter, der vokser på fugtig jordbund ved fersk- eller brakvand er rigt repræsenteret - fra åbent ferskvand (vandranunkel), tæt rørsump (perikum, rundbladet mynte, forglemmigej, liden pileurt, sort nat-skygge) og på endnu vådere områder (kogleaks og star). På mere befærdede områder ved

vandkanten vil nedbøjet ranunkel, bleg pileurt og ferskenpileurt have været almindelig. Alle disse voksesteder vil have været til stede ved Tange Ås udløb. Specielt rørsump og fugtige områder i almindelighed byder på nyttigt materiale til brug for tagdækning, gulvbelægning og strøelse og sågar til en form for hø, som kan indsamles om efteråret.

Meget få af de ovennævnte voksesteder kan betegnes som rene naturområder, og det er åbenbart, at dette sted har været bosat og udnyttet i en betragtelig periode.

De botaniske analyser fra Lundeberg I viser en ringe forekomst af frø og frugter fra afgrøder og fødeplanter i almindelighed. Det er stik imod, hvad man skulle forvente fra en boplads, hvor alle normale landbrugsfunktioner såsom dyrkning, høst og behandling af afgrøderne blev foretaget. Der optræder imidlertid enorme mængder af knogler og keramik, hvilket bekræfter, at der på pladsen foregik aktiviteter ud over håndværk og handel. I denne forbindelse bør man ikke glemme, at store mængder af uforkullet, organisk materiale især af planteoprindelse, vil være nedbrudt under de tørre, veldrænedede betingelser, som der generelt har hersket på bopladsen i Lundeberg. Det er således langt fra et komplet billede, det bevarede kulturlag giver. Det er imidlertid klart, at med hensyn til føde var Lundeberg et forbruger- snarere end et producentsamfund. Føden blev næsten helt sikkert produceret et andet sted og leveret til pladsen i den mest passende form. Med hensyn til kød var dette i form af levende dyr til slagning og partering på stedet, og formentlig derfor ser vi store mængder knogleaffald. Men hensyn til kornsorterne er situationen en helt anden, da disse bedst transporteres som færdigprodukter, enten tærsket, tørret og siet eller sågar som forarbejdet korn i form af mel eller brød. Derfor har de forskellige forarbejdningsmåder, som fører til en forkulning af kornresterne (og dermed en bevaring for eftertiden, så vi kan undersøge dem), såsom tørring og brænding af aksdele og halm, sandsynligvis ikke fundet sted på pladsen ved Lundeberg. Dette

Hjerteskulpet dodder

forklarer måske til dels, hvorfor disse planterester ikke er tilstede på pladsen.

Konklusion

Planteresterne ved Lundeberg I er til stede i meget små koncentrationer, og de arter, der er repræsenteret, er i det store og hele planter, der er karakteristiske for områder med menneskelig aktivitet. Disse planter er normalt ikke særlig kritiske med hensyn til deres vækstbetingelser. Det er derfor nødvendigt at være forsigtig ved en tolkning af disse resultater. Men det står klart, at på det tidspunkt, hvor kulturlaget er blevet dannet, var det lokale landskab omkring Lundeberg stærkt kulturpåvirket. Pladsens beliggenhed tæt ved kysten og nær Tange Ås munding (som nævnt en mulig naturhavn) betyder at der eksisterede mange forskellige voksesteder i pladsens umiddelbare nærhed: enge langs Tange Å, dyrkede marker på højereliggende jorder, stier og veje, affaldsdynger, rørsump, åbent vand, strand, krat og overdrev samt hede. Der kan findes vidnesbyrd omend ufyldstgørende om hver eneste af disse i de botaniske prøver.

Dette arbejde er det første skridt på vejen i den botaniske analyse ved Lundeberg. Yderligere prøver er blevet indsamlet fra de

Tabel 1. Lundeberg: Koncentration af makrofossiler.

Felt/prøve	D1	D2	F2	G1A	G2	H2	K1	L1	M1
Makrofossiler/liter	0	17.5	8.5	8	51	63	37.5	4	29.5
Antal i 20 liter	0	70	34	32	202	252	150	16	118

nordligere dele af Lundeberg I i 1987 og fra Lundeberg II i 1988, og de første pollenprøver fra den formodede naturhavn er for øjeblikket ved at blive analyseret. Forhåbentlig vil disse nye undersøgelser dels bekræfte og dels uddybe de resultater, der er præsenteret her, og give os en enestående indsigt i en enestående plads.

Tabel 2. Lundeberg I: plantemakrofossiler.

I alt er 45 liter kulturlag analyseret - * = forkullet.

1. Afgrøder

Brassica sp. (kål o.s.v.)	frø	1
	frø*	6
	skulpedel*	3
cfr. Hordeum (cfr. byg)	korn*	1
Ubestemte korn	korn*	2
	halm*	+
	?brød*	+
	aftryk af brændt ler	2

2. Nødder og bær

Corylus avellana (hassel)	brudstykker af nøddeskaller*	52
Sambucus nigra (hyld)	frø	5
	frø*	6
Vaccinium myrtillus (blåbær)	frø*	1

3. Hede

Calluna vulgaris (hedelyng)	kvist*	1
Potentilla erecta (tormentil)	frø*	1
Rumex acetosella (rødknæ)	frugt*	41
Vaccinium myrtillus (blåbær)	frø*	1

4. Markkruddt

Atriplex sp (mælde)	frø	bs
	frø*	4
Brassica sp (kål o.s.v.)	frø	1
	frø*	6
	skulpedel*	3
B. cfr. campestris (cfr. agerkål)	frø*	1
Camelina cfr. alyssum (cfr. hjerteskulpet dodder)	frø*	1
Chenopodium album (hvidmelet gåsefod)	frø*	2
Galium sp (snerre)	frø*	13
G. cfr. aparine (burre-snerre)	frø*	5
Polygonum convolvulus (snerle pileurt)	frugt*	1

P. lapathifolium/persicaria (bleg/fersken pileurt)	frugt*	1
Raphanus sp (kiddike)	frø*	2
Rumex acetosella (rødknæ)	frugt*	41
Stellaria media (fuglegræs)	frø*	1
S. cfr. media (cfr. fuglegræs)	frø	3
	frø*	1
Solanum nigrum (sort natskygge)	frø*	1

5. Ruderat planter

Atriplex sp. (mælde)	frø*	bs
	frø*	4
Brassica sp.	frø	1
	frø*	6
	skulpedel*	3
B. cfr. campestris (cfr. agerkål)	frø*	1
Camelina cfr. alyssum (cfr. hjerteskulpet dodder)	frø*	1
Chenopodiaceae (salturtfamilien)	frø*	5
Chenopodium album (hvidmelet gåsefod)	frø*	2
C. polyspermum (mangefrøet gåsefod)	frø	7
	frø*	1
Galium sp (snerre)	frø*	13
G. cfr. aparine (burre-snerre)	frø*	5
Gramineae (græsfamilien)	frugt*	4
Hyoscyamus niger (bulmeurt)	frø*	5
Hypericum sp (perikum)	frø*	2
Malva neglecta (rundbladet katost)	frø*	2
Myosotis sp (forglemmigej)	frø*	2
Mentha rotundifolia (rundbladet mynte)	frø*	3
Plantago cfr. lanceolata (cfr. lancet vejbred)	frø*	1
P. cfr. media (cfr. dunet vejbred)	frø*	1
Polygonaceae (syrefamilien)	frugt*	4
P. convolvulus (snerle pileurt)	frugt*	1
P. lapathifolium/persicaria (bleg/fersken pileurt)	frugt*	1
Potentilla erecta (tormentil)	frø*	1
Raphanus sp (kiddike)	frø*	2
Rumex sp. (skræppe)	frugt*	4
R. acetosella (rødknæ)	frugt*	41
Salvia sp (salvie)	frø*	1
Sambucus nigra (hyld)	frø	5
	frø*	6
Solanum nigrum (sort natskygge)	frø*	1
Stellaria media (fuglegræs)	frø*	3
S. cfr. media (cfr. fuglegræs)	frø*	1
Trifolium sp (kløver)	frø*	2
Urtica dioica (stor nælde)	frø*	5
Verbascum sp (kongelys)	frø*	1
Veronica hederifolia (vedbend ærenpris)	frø	2
	frø*	3

Viola sp (viol)	frø*	3
6. Græssede områder		
Gramineae (græsfamilien)	frugt*	4
Linum catharticum (vild hør)	frø*	2
	skulpedel*	1
Phleum sp (rottehaale)	frugt*	1
	aksdel*	1
Plantago cfr. lanceolata (lancet vejbred)	frø*	1
P. cfr. media (dunet vejbred)	frø*	1
Potentilla erecta (tormentil)	frø*	1
Rumex acetosella (rødknæ)	frugt*	41
Salvia sp (salvie)	frø*	1
Trifolium sp (kløver)	frø*	2

Strandlinie

Atriplex cfr. litoralis (cfr. strand-mælde)	frø*	1
Galium aparine (burre-snerre)	frø*	3
Hyoscyamus niger (bulmeurt)	frø*	5
Malva neglecta (rundbladet katost)	frø*	3
Raphanus sp (kiddike)	frø*	2
Urtica dioica (stor nælde)	frø*	5

8. Krat

Calluna vulgaris (hedelyng)	kvist*	1
Corylus avellana (hassel) brudstykker af nøddeskaller*		52
Hypericum sp. (perikum)	frø*	2
Sambucus nigra (hyld)	frø	5
	frø*	6
Vaccinium myrtillus (blåbær)	frø*	1
Viola sp (viol)	frø*	3

9. Rørskov og fugtig jordbund (sø- og åbredder o.s.v.)

Brassica cfr. campestris (cfr. agerkål)	frø*	1
Carex sect. distigmatae (star)	frø*	4
Hypericum sp (perikum)	frø*	2
Mentha rotundifolia (rundbladet mynte)	frø*	3
Myosotis sp (forglemmigej)	frø*	1
Polygonum minus (liden pileurt)	frugt*	1
P. lapathifolium/persicaria (bleg/fersken pileurt)	frugt*	1
Potentilla erecta (tormentil)	frø*	1
Ranunculus flammula (nedbøjet ranunkel)	frø*	1
Scirpus sp (kogleaks)	frø*	1
Solanum nigrum (sort natskygge)	frø*	1
Viola sp (viol)	frø*	3

10. Åbent vand

Ranunculus sub-genus Batrachium (vand ranunkel)	frø*	1
--	------	---

11. Diverse

Rav		
Brudstykker af knogler (pattedyr)		
Brudstykker af knogler (fisk)		
Cenococcum geophilum (svamp) sporehus		
Insektrester		
Slagger		

Sneglehuse
Tænder (pattedyr)
Svampe sporehus
Mineraliseret træ (jern)

Teksten oversat til dansk af Ruth Petersen, Ida Boldsen og Peter Rasmussen.

Noter

1. Per O. Thomsen: Lundeberg I – Havn og handelsplads fra 3. og 4. årh. efter Kr. Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1986.
2. Per O. Thomsen: Undersøgelse af havn og handelsplads ved Lundeberg. Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1987.
3. H. K. Kenward, A.R. Hall & A. K. G. Jones – A tested set of techniques for the extraction of plant and animal microfossils from waterlogged deposits. Science and Archaeology 1980 nr 22, pp 3-15.
4. K. Badham & G. Jones – An experiment in manual processing of soil samples for plant remains. Circaea 1985 Nr 3(1) pp 15-26.
5. M. van der Veen & N. Fieller – Sampling seeds. Journal of Archaeological Science 1982 Nr 9 pp 287-298.
6. H. A. Jensen. Catalogue of late- and post-glacial microfossils of Spermatophyta from Denmark, Schleswig, Scania, Halland and Blekinge dated 13000 B.P. to 1536 A.D. Denmarks geologiske Undersøgelse 1985 Serie A Nr 6 pp 1-95.

Summary

Botanical Investigations at Lundeberg I: a trading centre from the 3rd and 4th centuries A.D.

David Robinson

In early 1986 archaeological attention was focused on the town of Lundeberg on Funens east coast (figure 1). Contractors laying a sewage pipeline began to turn up fragments of roof tile and shortly they struck the remains of an oven from a late medieval tileworks. The tileworks was an important discovery in itself, but underneath lay something of even greater significance – the remains of a trading centre from the Roman Iron Age, the earliest ever found on Danish soil. The pipelaying work was halted and a rescue excava-

tion was mounted by Svendborg Museum under the direction of Per O. Thomsen. It was quickly established that the Iron Age layer was composed mainly of refuse – bone, slag, charcoal and blackened stone. It extended several hundred metres along the coast, continuing up to and beyond the point where Tangå meets the sea, the site of a possible natural harbour. In many places it was over 70 centimetres thick and extended several tens of metres inland. It was important to investigate as large a proportion of the Iron Age deposits as possible with the time and money available. The solution was large-scale wet sieving. The area was divided up into 5 metre fields along its length and the archaeological deposits were collected by the wheelbarrow load, mixed with water and washed through specially constructed sieves sited on the shore.

The amount of material which was recovered was overwhelming. Out of the sieves came artifacts of bone, antler, iron, bronze, silver, gold and glass. There were also enormous quantities of charcoal, slag and bone. On the basis of the artifacts the site is dated to the 3rd and 4th centuries A.D. The only structures present were at the base of the deposits; traces were found of the floors and hearths of small huts, atypical for the period, which were probably workshops. The conclusion was reached that this was a centre for traders and artisans, used on a seasonal basis in the summer months. There were obviously important connections with the contemporary settlement at Gudme, the very extensive Iron Age cemetery at Møllegårdsmarken and the various gold finds from the area such as at Broholm, Hesselager Fredskov and around the town of Lundeberg itself. The excavations at Lundeberg and the connections which the site may have with those mentioned above are dealt with in more depth in previous volumes of this journal (1,2).

Botanical Investigations

By the beginning of May 1986 a large part of the Iron Age layer had already passed through the sieves and a profile stood open over a distance of more than 50 metres.

Samples for botanical analysis were collected from the centres of the fields used as the basis for the archaeological excavation (figure 3). In general 20 litres was the sample size, although in some cases it was only possible to collect 10 litres. Sub-samples of exactly five litres were removed and they were processed using a smaller scale version of the wet-sieving method used to recover artifacts

in the field (3). The sieve residues, containing the plant remains present plus a little sand and bone which also found its way over into the sieves, were transferred to coffee filters (which are ideal for the purpose) before being dried, then sorted and identified under the microscope.

Results

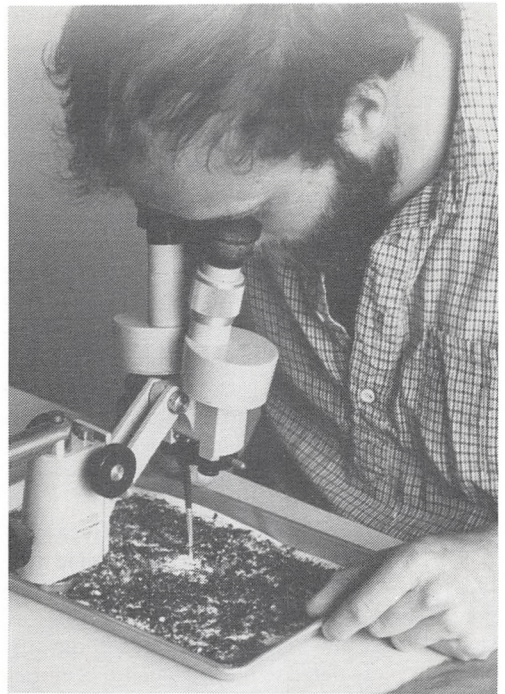
Large amounts of carbonized material were present in the individual samples, but most of this was in the form of wood charcoal. The concentration of carbonized seeds, fruits and other macrofossils was very low indeed. Uncarbonized seeds were also found but these were even rarer. The total numbers of seeds from each sample were too low to permit any statistically valid comparisons to be made between samples (table 1) (4,5) and this would have still been the case if the full 20 litres from each sampling point had been analysed. Given this fact and the generally homogeneous nature of the deposits, the results from all the samples have been combined and are treated as being from one large sample. These combined results are given in table 2 which takes the form of a list of the species along with the parts of the plant which were found. The species have been grouped according to the habitat in which they are generally occur. Some species have been very broad tolerances and therefore appear more than once in the list.

The main sources of seeds and fruits would have been from plants growing in and around the buildings and refuse dumps and from raw materials brought into the site (fuel, building materials etc.). Of those present only a tiny fraction will have become carbonized either as a result of contact with one of the many hearths and furnaces or as the result of an accidental fire destroying buildings or sweeping across the rubbish dumps.

When we come to look at the species listed in table 2 the first striking feature is that it is clearly a cultural rather than a natural landscape which is reflected. Given the overall scarcity of seeds and fruits in the deposits, the range of species present is astonishing. They represent a broad spectrum of habitats, although wasteland weeds, characteristically those of both light base-rich and acid soils, are clearly in the majority. Several unusual species are present and the records of *Sambucus nigra*, *Malva neglecta*, *Plantago major*, *Veronica hederifolia*, and *Mentha rotundifolia* are the earliest from Denmark (6). Although some of these were almost certainly present in the Danish Flora prior to this, others named such as *Mentha rotun-*

Vandsoldning af prøver til plantemakrofossilanalyse. Foto: M. Jones.

Plantemakrofossilerne er sorteret og bestemt under mikroskop. Foto: M. Jones.

difolia, *Veronica hederifolia*, *Camelina* cf. *alysum* and *Salvia* sp are almost certainly introduced from Southern and Central Europe and may have found their way north with the trading ships coming to Lundeborg. These weedy species and others such as *Plantago lanceolata*, *Rumex* sp, Gramineae and *Galium* cf. *aparine* are likely to have been growing around the margins of the refuse dumps, alongside paths and buildings and on areas of waste ground. Some of them, *Atriplex* cf. *latifolia*, *Hyoscyamus niger*, *Raphanus* sp and *Urtica dioica*, also thrive along the strand line, whilst others, the various *Polygonum* species, *Brassica* cf. *campestris*, *Chenopodium album*, *Stellaria media* and *Camelina alyssum*, would be equally at home in arable fields. *Camelina alyssum*, for example, is known as a weed of flax and *Raphanus raphanistrum* is thought to have been introduced with rye. Pastures would have supported the likes of *Linum catharticum*, *Phleum* sp (and Gramineae in general), *Plantago lanceolata*, *Plantago media*, *Potentilla erecta*, *Salvia* sp and *Trifolium* sp. Heathland in the vicinity is indicated by the remains of *Calluna vulgaris* and *Vaccinium myrtillus* although these species can also be found in rather open or scrubby woodland mostly

on acid soils. Freshwater or brackish wetland species are well represented from a range of habitats which includes open freshwater (*Ranunculus* subgenus *Batrachium*) dense tall-herb communities (*Hypericum* sp, *Mentha rotundifolia*, *Myosotis* sp, *Polygonum minus*, *Solanum nigrum* and, in the even wetter areas, *Scirpus* and *Carex*). On more disturbed areas at the waters edge *Ranunculus flammula*, *Polygonum lapathifolium* and *Polygonum persicaria* would have been common. All of these habitats would have been present around the mouth of Tangå.

The other striking feature of the botanical remains from Lundeborg I is that although remains of food and other economically important plants are present, they occur in such very small quantities relative to those which would be expected in refuse from a settlement where all the normal agricultural functions of the crop cultivation, harvesting and processing were carried out. There are however enormous quantities of bone and pottery which confirm that the site had a domestic function as well as being an industrial and trading centre. It should be remembered that vast quantities of uncharred organic material, particularly that of plant origin, will have decomposed

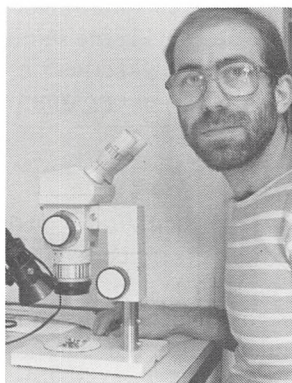
under the dry, well-drained conditions which prevailed at Lundeberg. It is a far from a complete picture which the remaining refuse layer gives. What is clear however is that, with regard to food, Lundeberg was a consumer rather than a producer community. Food was almost certainly produced elsewhere and delivered to the site in the most convenient form. In the case of meat this was alive, on the hoof, for slaughter and butchering on site, hence the large amounts of bone refuse. With cereals the situation is rather different, they are best transported as a finished product, either threshed, dried and sieved or even as processed grain, flour or bread. So the various processes which result in cereal remains becoming charred (and thus being preserved for us to examine), such as drying and burning of chaff and straw, probably did not take place on site at Lundeberg. This maybe goes some way to explaining the virtual absence of food plant remains.

Conclusions

The plant remains at Lundeberg I are present at very low concentrations and those species which are represented are largely plants of dirturbed ha-

bitats which tolerate a wide range of growing conditions. It is necessary therefore to be rather careful when interpreting these results. It is clear however that at the time these refuse deposits accumulated the local landscape around Lundeberg was very much a cultural one. The location of the site, close to the shore and near to the mouth of Tangå, a possible natural harbour, means that there were potentially many varied habitats in the the immediate vicinity: damp pastures bordering Tangå, arable fields on higher ground, paths and roads linking the various parts of the site, refuse dumps and disturbed areas everywhere, wetland, open water, shore and strand line, open woodland and heath. Evidence, albeit inconclusive, can be found for every one of these in the botanical remains.

This work is the first stage in the botanical analyses at Lundeberg. Further samples for botanical analysis were collected from the more northerly parts of Lundeberg I in 1987 and from Lundeberg II in 1988 and the first pollen samples from the natural harbour are presently being analysed. Hopefully these new investigations will go some way to confirming and elaborating the findings presented here, giving a unique insight into a unique site.

David Robinson, f. 1955 Sedbergh, England.

1978 – BSc (Honours) i Botanik – Edinburgh Universitet.

1982 – PhD pollen- og plantmakrofossilanalyse (frø og frugter) – Glasgow Universitet.

1982-1985 Freelance forsker ved Glasgow Universitet. Pollen- og plantemakrofossilanalyse af botaniske prøver fra arkæologiske udgravninger i Skotland bl.a. fra jernalder i Glasgow og sydvest Skotland, fra tørvehøj i Caithness og fra middelalder og senere perioder i Perth, Elgin og St. Andrews.

1985 – Ansat på Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling, København. Har arbejdet siden 1985 på materiale fra den schweiziske moseboplads Weier og en række danske lokaliteter bl.a. Thy (alle perioder), Vestervig (jernalder), Esbjerg (jernalder), Ejstrup i Vendsyssel (jernalder/vikingetid) og Viborg (vikingetid/middelalder). Har publiceret en række artikler om de enkelte undersøgelser og omkring vegetationshistorie og udnyttelse af planteressourcer i fortiden.

Gudme II, en guldskat i hus!

Af Peter Vang Petersen

Den 14. november 1982 glimtede det atter af guld i Gudmes muld. På en mark tilhørende Kiil Jensen i Gudme, lå en stor guldbrakteat i toppen af en plovfure, og det pragtfulde guldsmykke blev naturligvis opdaget, da de to amatørarkæologer Johnny Hansen og Flemming Lyth passerede stedet. Med metal-detektor gennemsøgte de pløjelaget og fandt yderligere 4 guldhængesmykker.

Helt uforberedte på guldfund var de to findere ikke, for kammerherre Sehesteds bog »Fortidsminder og Oldsager fra egnen omkring Broholm« havde sat dem på sporet af Gudmes guld med oplysningen om, at der i 1866 og 1874 var fundet et par guldperler på denne mark sydøst for Gudme by. Inden brakteaterne dukkede op, havde Johnny Hansen og Flemming Lyth i dagevis vandret over marken og konstateret, at det nærmest myldrede med romerske sølvmonter, småstumper af brudguld og -sølv, bronzesmykker, beslag, vægtlodder m.m., som lå spredt i pløjelaget.

Jagten på guld og andre metalsager fra oldtiden havde de to amatørarkæologer fået smag for, da de året forinden med deres metal-detektor gjorde et fantastisk fund af en splittet guldskat i Slipshavn skov ved Nyborg. Arbejdet med at indsamle dette fund, der bl.a. indeholdt en mandsstatuette af guld, foregik under anvisninger fra museumsinspektør C. L. Vebæk fra Nationalmuseets 1. afdeling, og efter fundet af de fem brakteater i Gudme tilkaldte finderne straks Vebæk. Som Nationalmuseets ekspert i danefæ igennem en menneskealder var Vebæk klar over, at der dybere nede kunne gemme sig flere brakteater, og på den baggrund gennemførte Nationalmuseets udgravningstekniker Per Poulsen i slutningen af novem-

*Udgravningstekniker Per Poulsen ved udgravning af en brakteat i stolpehul. November 1980
Claus Madsen foto.*

ber en lille udgravning, der straks gav resultat (fig. 1).

Ved en omhyggelig afgravning af pløjelaget fandtes yderligere 7 hængesmykker, og dybere nede befandt sig bunden af et stolpehul, hvori lå en brakteat og en spiralfinger-ring. Det var klart, at guldsmykkerne stammede fra dette stolpehul, og smykkernes ringe spredning i pløjelaget viste, at oppløjningen var sket for nylig.

Andre brakteatskatte

Der kendes omkring 45 skattefund med guldbrakteater fra Danmark, men skatten fra Gudme II, som marken er døbt i Nationalmuseets arkivsystem, er den første, som en arkæologisk undersøgelse har kunnet knytte til et forhistorisk anlæg. Det var ellers tæt på, da Vebæk i 1966 udgravede et stort brakteatfund ved Kitnæs i Roskilde fjord,

Kort over området sydøst for Gudme by (skraveret). Med sort markering er vist Nationalmuseets udgravningsfelter ved Gudme I, Gudme II og Gudme III (Stærkærvej). Iøvrigt ses to prøviefelter gravet forud for rejsning af elmaster. En hvid trekant markerer skattefund på Gudme I, II og III. Efter Gudme kommunes tekniske kort og opmålinger ved Fyns Stiftsmuseum. Tegning Poul Erik Skovgård.

men desværre viste det sig, at smykkerne i nyere tid var skyllet ud fra en nærliggende strandvold og nu lå på sekundært leje.

Udgravningen på Gudme I

Det positive resultat af den lille udgravning i 1982 rejste naturligvis spørgsmålet, om det guldholdige stolpehul kunne høre til et hus. Der skulle dog gå 6 år, inden vi fik svar, for Nationalmuseet fik snart hænderne fulde med andre undersøgelser i Gudmeområdet (fig. 2). I 1984 gav Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond penge til en udgravning på Gudme I, en lille jordlod tilhørende nu afdøde gartner Villy Lønberg, hvor der siden

1885 var opsamlet 11 romerske guldmønter (solidi), utvivlsomt en opløjet skat. Udgravningen blev ledet af denne artikels forfatter, og selv om der ikke kom flere guldmønter, fandt vi til gengæld stolpehuller fra 7 jernalderhuse, og det er efter alt at dømme ved et af disse huse, at solidusskatten i sin tid blev gravet ned.

Udgravningerne på Gudme III (Stærkærvej)

Et nyt møntfund blev gjort i 1985, da planerne om et fabriksbyggeri satte gang i nødgravninger på bakkedraget vest for Stærkærvej (Gudme III). På denne mark, der ejes af møbelfabrikant Knud Jensen, Gudme, havde

Claus Madsen fra Fyns Stiftsmuseum foretog systematiske recognosceringer med metaldetektor og bl.a. fundet flere siliquae, en romersk mønttype, der er overordentlig sjælden i danske fund. Da mulden blev rømmet af, fandtes flere opløjede mønter, og heldigvis lå hovedparten af skattens ca 300 siliquae urørt under pløjelaget. Denne skat fandtes på et sted, hvor der ikke har ligget huse, men findes spor af stolpehegn. Skatten lå ikke i et stolpehul, men det er sandsynligt, at mønterne er gravet ned ved et af disse hegn, der afgrænser en stor jernaldergård med bebyggelse i perioden ca 200-600 e.Kr. Udgravningerne på Gudme III er fortsat i 1986, 87 og 88 og har bl.a. givet flere fund af velbevarede hustomter til den nævnte gård, der ud over værksteder med smede- og bronzestøberaktiviteter også har haft en brønd, hvori der var bevaret rester af en brøndkasse bygget af genbrugte vægstolper fra nedrevne huse.

Fyns Stiftsmuseums undersøgelser

Samtidig med Nationalmuseets udgravninger på Gudme I-III har Fyns Stiftsmuseum haft travlt med indmåling af de flere tusinde oldsager, som de to detektoramatører og medlemmer af Gudme arkæologigruppe har indsamlet på Gudme II og andre marker sydøst for Gudme. I foråret 88 genoptog Stiftsmuseet sine undersøgelser på gravpladsen ved Møllegårdsmarken nord for Broholm, hvor det har vist sig, at der er grave uden for det areal, hvor kammerherre Sehested og Stiftsmuseet udgravede over 2000 grave. Møllegårdsmarken, der er Danmarks største jernalderboplads, ser altså ud til at være endnu større.

Landingspladsen ved Lundeberg

Sidst men ikke mindst må nævnes det epokegørende fund af en jernalders landingsplads ved Tangeåens munding nord for Lundeberg, hvor Per Thomsen for Svendborg og Omegns Museum har udgravet enestående levn af værkstedspladser med bl.a. skibsbyggeraffald.

Koordination af forskningen

Efterhånden havde de tre museers udgravningsvirksomhed i Gudmeområdet nået et omfang, hvor det forekom rationelt at koordinere den arkæologiske indsats. Til denne opgave nedsatte Det Arkæologiske Nævn i 1987 en Gudmegruppe, med medlemmer fra museerne, Københavns Universitet og Skov- og Naturstyrelsen. Gruppens første initiativ var fremlæggelsen af en plan for den videre undersøgelses- og forskningsvirksomhed, og inspireret af dette oplæg har A. P. Møller og hustru Chastine McKinney Møllers Fond bevilget et millionbeløb til de næste to års arkæologiske undersøgelser.

Udgravningen i efteråret 1988

Med A.P. Møller-bevillingen i ryggen vendte Nationalmuseet i dette efterår tilbage med en større udgravning på Gudme II. Undersøgelsen, der blev ledet af denne artikels forfatter havde iøvrigt deltagelse af udgravningstekniker Per Poulsen, udgravningsassistent Poul Erik Skovgård, og stud. mag'erne Palle Ø. Sørensen, Jens Ulriksen, Jeppe Bæk og Åse Gyldion Andersen. Som ved tidligere udgravninger fik vi stor og kærkommen hjælp af amatørarkæologen Jørgen Hass, Svendborg, ligesom vi også er Johannes Jørgensen, Vemmenæs stor tak skyldig, såvel for udgravningshjælp som for frisk fisk til mandskabets forplejning.

På baggrund af de mange hundrede detektorfuld af romerske sølvmonter, og stumper af guld-, sølv- og bronzesmykker af lokal og fremmed herkomst, hvoraf blot skal nævnes hovedet fra en romersk kejserstatuette af sølv, var det naturligt med stor spænding, at vi anlagde et 120 m langt og 12 meter bredt felt tværs over fundstedet for guldbraketeaterne. Muldlaget blev afsøgt med detektor, hvilket bl.a. gav en romersk denar, et stykke af en sølvfingerring og en fibula af bronze. Jernsager var talrige, men størstedelen er recente, og sikre oldtidsstykker kunne ikke identificeres.

Højryggede agre

Afgravningen af pløjelaget afslørede spor af en intensiv oldtidsbebyggelse, men desværre

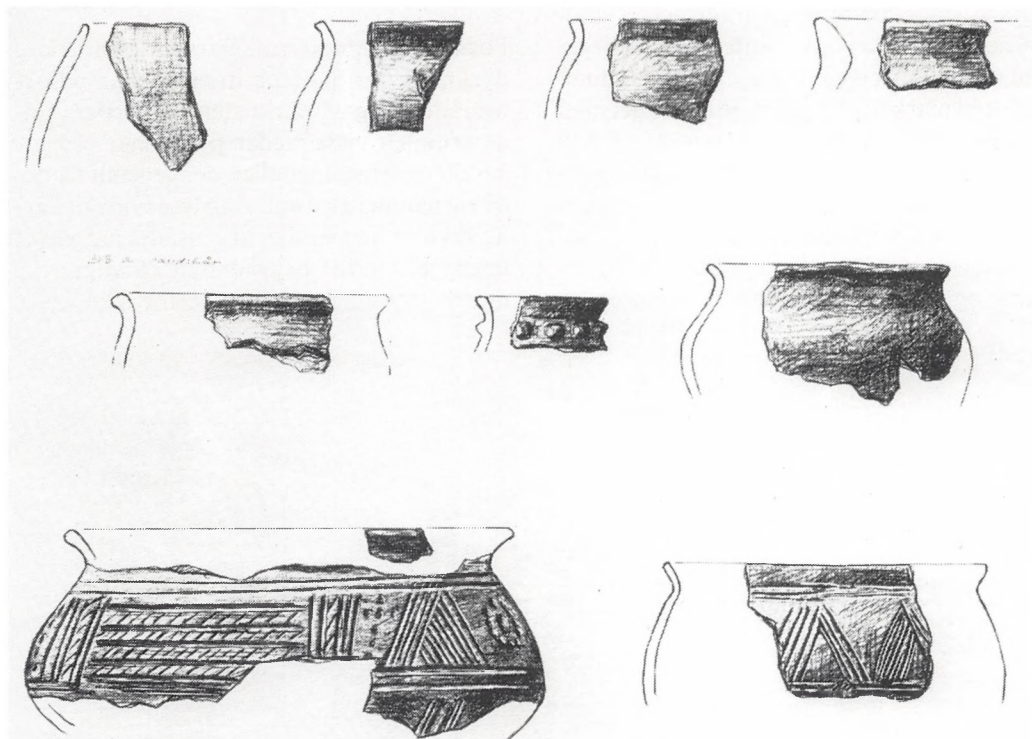
også kraftige forstyrrelser forårsaget af moderne drænggrøfter og et sløjfet felt af højryggede agre. Disse agre er resterne af Gudmes gamle bymark. De smalle agre har ligget med en bredde på ca 9 m, og adskilt af ca 3 m brede grøfter, de såkaldte »rener«. Dyrkningen med højryggede agre har forstyrret sporene af den forhistoriske bebyggelse, idet hjulplovene har pløjet materiale bort fra renerne og høvlet mange stolpehuller bort.

Bopladslevn

Foruden de forstyrrelser, som den ældre dyrkning og moderne dræning har påført området, så gav stærkt stenede partier i undergrunden visse steder problemer ved erkendelsen af stolpehuller, der generelt tegnede sig temmeligt svagt. Den lyse fyld i hullerne skyldes formentlig, at området har været ubebygget indtil begyndelsen af yngre romersk jernalder. Der har derfor ikke været

Skatten fra Gudme II. Foruden guldbrakteater af hjemlig og centraleuropæisk oprindelse omfatter fundet en spiralfingerring af guld, en guldknap med indlagte granater og en romersk sølvdenar forsynet med ophængningsøsken. Lennart Larsen foto.

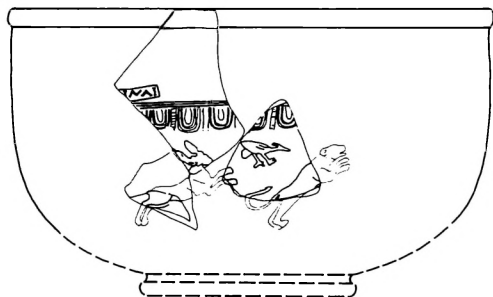
Fra kogegrube nr. 313 – skår af lokalt fremstillet keramik fra midten af yngre romersk jernalder, 3. årh. e. Kr. Tegnning Henning Ørsnes.

mørk kulturjord til at farve fylden i stolpehullerne, da jernalderbebyggelsen blev anlagt. Af tidligere aktiviteter på stedet er det eneste levn en stor keramikholdig grube fra slutningen af bronzealderen. Fund fra førromersk og ældre romersk jernalder er ikke gjort. Egentlige bopladslag er for længst pløjet bort ligesom brolægninger, husgulve, ildsteder og tilsvarende »overfladiske« anlæg. Kun nedgravede anlæg såsom stolpehuller og gruber er bevaret. Især kogegruber med indhold af trækul og ildskørnede sten var talrige, de havde en oval form og en beskeden dybde, der sjældent gik mere end 20 cm under pløjniveau.

Eksempler på lokal og fremmed pottemagerkunst

Blandt det bopladsaffald, som havnede i gruberne, udgør keramikken den vigtigste del, og særligt gode fund blev gjort i kogegrube nr. 313 (fig. 4). Gruben var i bunden tæt pakket

med ildskørnede sten blandet med trækul, og rødbrændt undergrundsler viste, at der har brændt bål i hullet. I fylden fandtes skår af såvel simple kogekar som elegant dekorede, blankglittede krukker (fig. 5). Foruden disse skår af hjemlig håndlavet keramik var der 4 skår af en orangerød drejet lerskål, der på ydersiden prydes af støbte dyremotiver i lavt relief (fig. 6). Skålen er romersk, og den slags keramik, der går under betegnelsen »terra sigillata«, blev fremstillet på værksteder rundt om i det provinsialromerske område. De største producenter af terra sigillata fandtes ved Rhinen i Rheinzabern nær Karlsruhe, men dyrefrisen fra Gudme II-skålen har de nærmeste paralleler på skåle fra Westerndorf sydøst for München. På et af skålerne har pottemageren stemplet sit navn med latinske bogstaver, og det vil antagelig være muligt at identificere den pågældende pottemager ved sammenligning med de mange hundrede fabriktionsstempler, som de

Fra kogegrube nr. 313 – skår af romersk terra sigillata skål med pottemagerstempel og støbt dekoration med hejre, hjort og springende løve. 2. årh. e. Kr. Tegning Peter Vang Petersen.

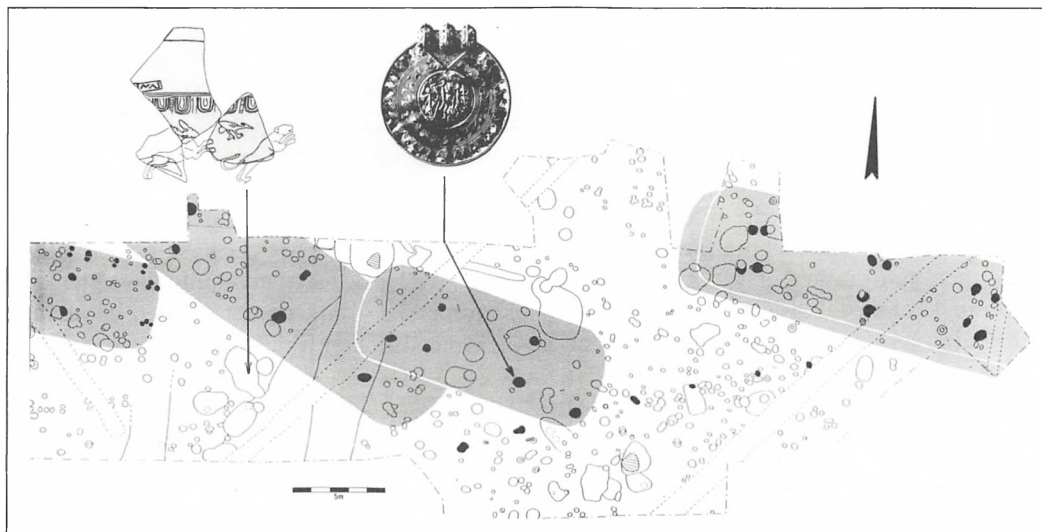
provincialromerske pottemagere har efterladt sig. Det vil da vise sig, fra hvilket værksted skålen stammer, og i hvilket 10-år den blev produceret og startede sin lange rejse mod Gudme.

Terra sigillata var luksuskeramik, som de germanske pottemagere ikke magtede at eftergøre, og som derfor blev importeret fra de provincialromerske værksteder. I Norden finder vi stort set kun den romerske keramik i de allerrigeste grave fra yngre romersk jernalder. Såvel hele kar som skår af terra sigillata kendes fra 13 danske gravfund, heraf 7 fra Møllegårdsmarken. Fra bopladserne kender

vi kun to skår, et fra Fyn (Lundsgård) og et fra Jylland (Vorbasse). De 4 nye skår fra Gudme II er et nyt vidnesbyrd om Gudmebygdens førende position med hensyn til import af romersk keramik i Sydsandinavien, og skårene fra grube 313 viser, at Gudme II-beboernes velstand var stor allerede i midten af yngre romersk jernalder, flere århundreder før brakteatskatten kom i jorden.

Huset med brakteatskatten og andre huse
Selvom brakteaterne blev sikret i 1982, var det først med undersøgelsen i 1988, at skatten blev »bragt i hus«, for her viste det sig, at hullet med guldbrakteaterne er det sydøstligste af fire ens stolpehuller, som har båret taget i et hus, der i størrelse har været ret beskedent (fig. 4). Det er muligt, at huset har haft et tredje sæt tagbærende stolper i vestenden, men i så fald er disse stolper fjernet af en ager-rene. Der er dog intet i vejen for, at brakteathuset kun har haft to sæt tagbærende stolper, for sådanne småhuse kendes fra Gudme I og fra Gudme III (Stærkærvej).

Blandt de øvrige stolpehuller på Gudme II er der et mindre antal, der i kraft af deres dybde og parvise placering kan identificeres som tagbærende stolper i huse orienteret i retning VNV-ØSØ (fig. 4). Gulvlag og ildste-

Kort over den østlige del af udgravningsområdet ved Gudme II med angivelse af hustomter og hegn. Findested for guldbrakteater og terra sigillata er angivet. Tegning Palle Ø. Sørensen.

der er pløjet bort, og de fleste af vægstolperne er også væk. De fundne huse svarer ganske til huse fra Gudme III (Stærkærvej), hvor C14-analyse af trækul har dateret husene til 500-tallet.

De undersøgte 1200 m² udgør blot en ganske lille del af det område, hvor der på denne og omgivende marker findes metalsager og andre bebyggelsesspor. De påviste huse har en relativ beskedne størrelse og repræsenterer sikkert småhuse tilknyttet et gårdsanlæg med større beboelseshuse beliggende uden for det undersøgte felt.

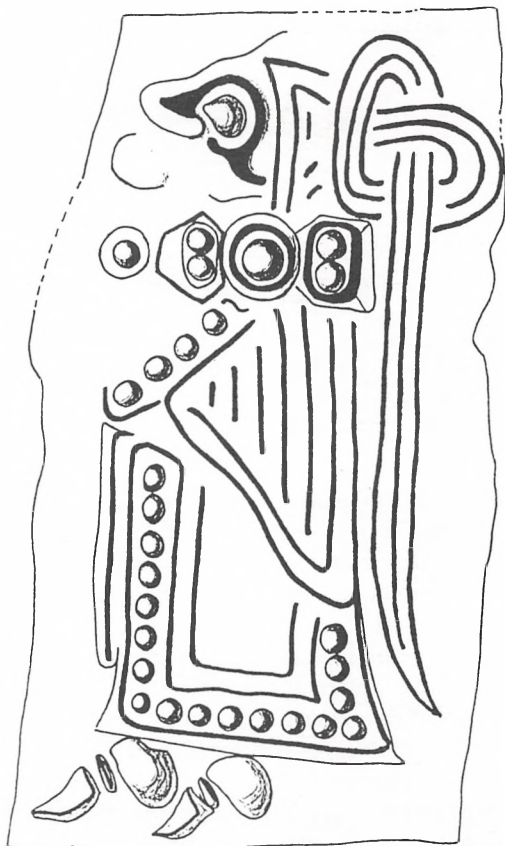
Dagligliv og fest i Gudme

Om det daglige liv i jernalderbebyggelsen fortæller fundene fra 1988-undersøgelsen ikke meget. Knogler er ikke bevaret i den kalkfattige jord, og kun lidt emalje fra oksetænder har overlevet tidens tand. Rester af vævevægte og tenvægte vidner om spinde- og væveaktivitet, der har optaget en stor del af kvindernes tid. Et godt indtryk af datidens dragtmode giver iøvrigt et af de mindste detektorfund fra marken, en såkaldt guldgubbe, hvor der i et 1,7×0,9 cm stort stykke tyndt guldblik er stemplet et billede af en kvinde i festdragt (fig. 7).

Det ankellange skørt er bundet med lange bånd foran på livet, og kappen er fæstnet på den venstre skulder med en stor bøjlefibula, en smykkeform, som bl.a. kendes i skattefundet fra Elsehoved. Kvinden er iført spidse sko og det lange hår er med en kunstfærdig knude samlet i nakken. På brystet bærer hun en kæde med perler eller er det guldbrakteater? Detaljeringsgraden i det lille billede er naturligvis ikke fin nok til at afgøre spørgsmålet, men guldbrakteater var rent faktisk kvindesmykker, så det er en nærliggende tanke. Kvinden på det lille guldbillede er efter germanertidens skik afbildet med næsen i sky og en selvbevidst mine, der ikke efterlader tvivl om kvindens fornemme byrd.

Et smykesæt af stor værdi

Gudme II-skatten udgør tilsyneladende et samlet smykesæt, hvoraf brakteater og hængesmykker har været båret i kæde med

Kvindeportræt fra »guldgubbe«, d.v.s. et lille stykke stemplet guldblik på 1,7×0,9 cm fundet med metaldetektor på Gudme II. Tegning Peter Vang Petersen.

den store brakteat i midten. Ringen er vel båret på hånden, men den granatindlagte guldknap kan vi ikke placere. Udover den høje håndværksmæssige standard har smykkerne i Gudme II-skatten repræsenteret en betragtelig guldværdi. Den samlede guldvægt på 52 g svarer nogenlunde til vægten af 12 romerske solidi, og det var den betaling, en romersk soldat fik for et års krigstjeneste.

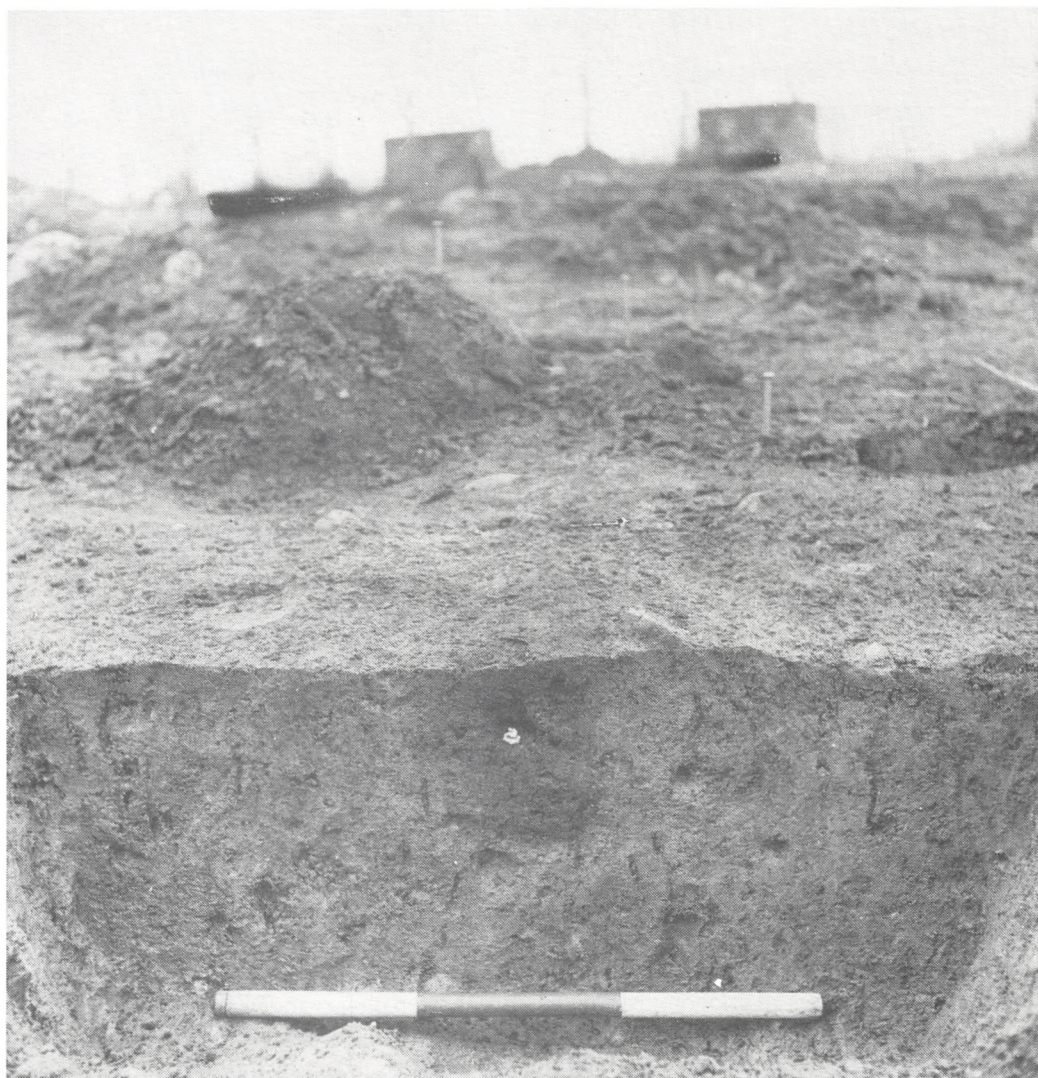
Sikring eller offer?

På sin vej mod Gudme har gullet næppe tabt i værdi, så det siger sig selv, at et smykesæt af en værdi svarende til årslønnen for en professionel soldat i romersk tjeneste har været forbeholdt kvinder af højeste stand. Smykker af sådan klasse har vel næppe været båret

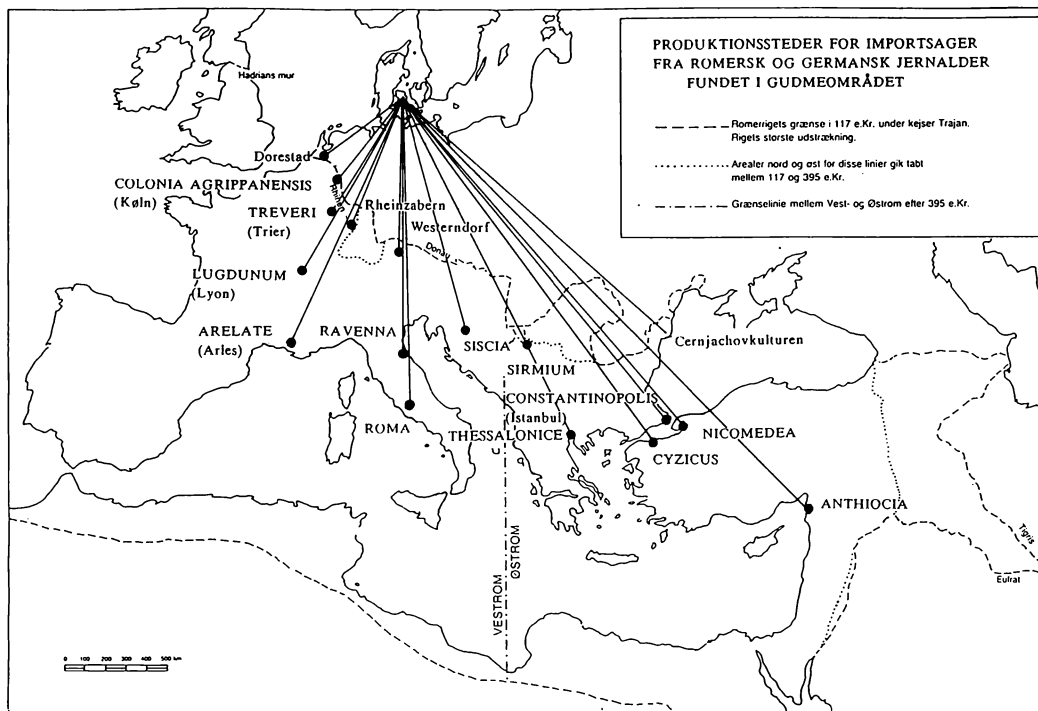
hver dag, og for indehaveren har der sikkert været tidspunkter, hvor det var hensigtsmæssigt at gemme dem af vejen. Ved risiko for krigeriske overfald, ildebrand eller tyveri, så har jorden alle dage været et godt sted at gemme sine værdier, og en placering ved en bestemt stolpe i et hus var let at huske og genfinde selv i en brandtomt. Ejerens motiver, og hvorvidt det var død eller andre voldsomme begivenheder, der medførte skattens glemsel, kan aldrig afgøres. Et offermotiv kan heller ikke afvises. I mange jernalderhuse er der i stolpehullerne nedsat små lerkar, der al-

mindeligvis tolkes som ofre til guddommelige magter. Ved udgravningen på Gudme II blev der udover brakteathullet fundet guldstykker i to andre stolpehuller, som desværre ikke kan relateres til huse eller hegn (fig. 8). Det ene af disse guldstykker vejer 7,8 g d.v.s. næsten vægten af to solidi. Disse guldstykker kan naturligvis være tabt og tilfældigt havnet i hullerne, men guldfund i tre ud af ca. 600 undersøgte stolpehuller ligner nu ingen tilfældighed.

Tilfældigheder eller ej så bekræfter de nye fund af guld og terra sigillata, at beboerne på

Snit gennem stolpehul med smelteklump af guld i stolpesporet. Peter Vang Petersen foto.

Kort over fabrikationssteder for mønter, glas og terra sigillata fundet i Gudmeområdet. Tegning Poul Erik Skovgård.

Gudme II var overordentligt velhavende. De mange romerske importfund fra pladsen og fra Gudmeområdet i det hele taget vidner om bygdens vidtstrakte forbindelser (fig. 9). Selvfølgelig kan importsagerne være bragt til Sydøstfyn af mellemmand eller som plyndergods efter krigeriske eventyr i andre egne af Sydskandinavien, men mon ikke den livlige import af romerske produkter snarere vidner om Gudmefolkenes aktive engagement i langtrækkende handelsmæssige og politiske transaktioner i folkevandringstidens urolige Europa.

En bygd med internationale forbindelser

Der er al mulig grund til at tro, at de rige jernalderbønder i Gudme var velorienterede og interesserede i forholdene sydpå. Hvorledes kontakterne til folkene i det øvrige Skandinavien var, kan ikke belyses ad arkæologisk vej, men det er næppe troligt, at fynboernes kontakter mod nord og øst skulle være dårlige, og en mulig forklaring på deres evne til at

skaffe sig rigdomme er netop den centrale placering, som Fyn indtager i forhold til de handelsveje fra det europæiske kontinent til Skandinavien, der gik via den vestlige Østersø.

Blev guldet bygdens ulykke?

Gudmes rigdom kan næppe have været en hemmelighed for folkene i de omgivende egne, og bygden har været et oplagt mål for strids- og guldlystne krigerbander, der i store både af Nydamtype kunne gøre landgang på kysten. Om sådanne overfald eller blot truslen herom kan forklare de mange skattefund i Gudme-området kan ikke bevises, men bag bebyggelsens tilbagetrukne placering 5 km fra kysten har der sikkert også ligget forsvarsmæssige overvejelser. I et åbent landskab har man fra Gudme haft en vid udsigt over kysten og farvandet mellem Fyn og Langeland, og med et effektivt varslingsystem har bygdens beboere haft tid til at træffe deres forholdsregler i tilfælde af fjendtlig

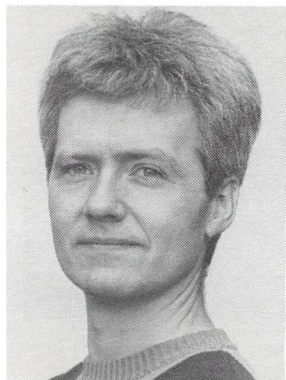
landgang. Om bygden holdt stand eller blev hærget og plyndret af sine fjender, har vi desværre ingen arkæologiske vidnesbyrd om. Omfanget og karakteren af krigeriske begivenheder i jernalderen ved vi i virkeligheden yderst lidt om, så enhver kan drage sine egne konklusioner. Det er måske også bedst sådan, for når tør viden hører op, må fantasien tages til hjælp, og så begynder den allermost spændende del af historien om Gudmes guld.

Zusammenfassung

1982 fanden zwei Amateur-Archäologen mit Metalldetektoren fünf Goldbrakteaten auf dem Feld Gudme II südöstlich der Stadt Gudme.

Bei der ersten Untersuchung des Nationalmuseums am Fundort konnte festgestellt werden, dass die Brakteaten aus einem Pfostenloch her-

rührten, in dem – wie es sich bei der Ausgrabung 1988 erwies – einer der dachtragenden Pfosten eines Hauses eingegraben war. Auf dem 1200 m² grossen Ausgrabungsgebiet wurden die Überreste von sechs weiteren Häusern gefunden, die aus der jüngeren Kaiserzeit bzw. der Völkerwanderungszeit stammen. In zwei anderen Pfostenlöchern fanden sich Goldstückchen mit einem Gewicht von jeweils 7,80 und 0,28 g. Diese Pfostenlöcher können jedoch weder Häusern noch Zäunen zugeschrieben werden. Das Gebiet ist weitgehend durch neuere Dränagegräben sowie durch breite Gräben von geschleiften Wölbäckern in Mitleidenschaft gezogen worden. Abgesehen von einer keramikhaltigen Grube aus der späten Bronzezeit sind keine Spuren einer Besiedlung vor dem Beginn der jüngeren Kaiserzeit gefunden worden. Unter den Funden ist eine Kochgrube mit Scherben von sowohl einheimischer Keramik als auch einer römischen Terra sigillata-Schale hervorzuheben.

Peter Vang Petersen. Magister i forhistorisk arkæologi. Museumsinspektør ved Nationalmuseets 1. afdeling med ældre stenalders samlinger og 1. afdelings danefæsager som særlige arbejdsområder. Har i den forbindelse foretaget udgravninger i Gudme siden 1984.

Træskomaleren

– en særpræget kunstner har 500- års jubilæum i Gudme kirke (1488-1988)

Af Henrik M. Jansen

I 1876 afdækkedes nogle motiver på de sengotiske hvælvinger i *Gudme kirke*, som fik datidens ikonografer til at spærre øjnene op. Mage til primitive fremstillinger havde man ikke set før.

En datering af malerierne var let nok. Kunstneren har i første hvælvs østkappe blandt hvirvlende vi-kors, bomærker, blomster, masker, bølgelinier, flettekors m.m. skrevet 1488. I 2. fags nordkappe ses yderligere et såre profant motiv, nemlig en træsko – og hermed kunne de opfindsomme ikonografer hefte betegnelsen *Træskomaleren* på den særprægede og ukendte kunstner.

Kalkmalerierne var dog for primitive efter den tids smag, men alligevel lod man året efter Jakob Kornerup restaurere nogle af dem. Kornerup var dog ikke særlig omhyggelig med sit arbejde. Han forsøgte endda at normalisere nogle af motiverne, som for ham var ganske vanvittige. Således spoleredes stregens særpræg, og rankerne blev nydelige m.v. I 1930 søgte konservator Egmont Lind at råde bod på Kornerups »restaureringer«, og i 1983 fortsatte konservator Kirsten Trampedach udbedringen af Træskomalerens

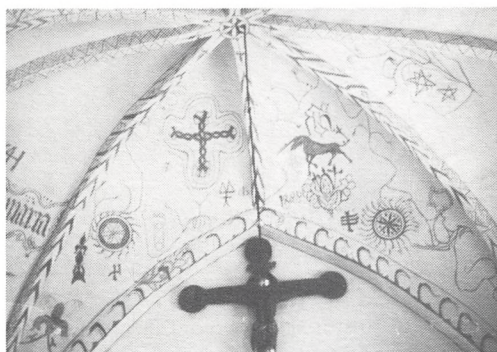
mishandlede malerier, for nu var denne kunstner blevet kendt i vide kredse, og kunsthistorikerne var ikke længere i tvivl om hans genialitet.

Træskomaleren og hans værksted har været såre flittige i tiden ca. 1470 – ca. 1490 – I knap en snes kirker på Østfyn og Langeland er hans særprægede stil og motivvalg blevet genopdaget og atter fået lov til at udsmykke de sengotiske hvælv, som næppe har været tørre i mørtlen, inden Træskomaleren og hans svende gik i gang med at ridse motiverne ind i pudslaget for derefter med festlige farver og hurtig streg at skabe et fantastisk liv i de store hvælkkapper.

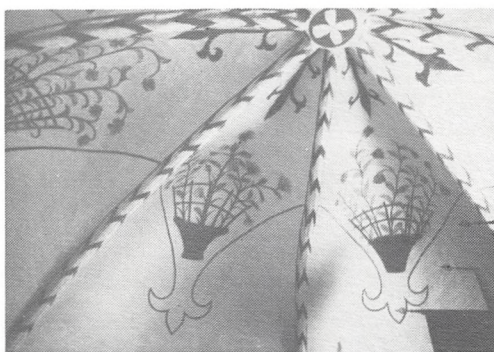
Inden der skal foretages et forsøg på en karakteristik af kunstneren i denne jubilæums-oversigt, vil det være på sin plads at kigge ind i de kirker, hvor der indtil i år er fundet malerier fra Træskomalerens hånd.

Tilbage til *Gudme kirke*.

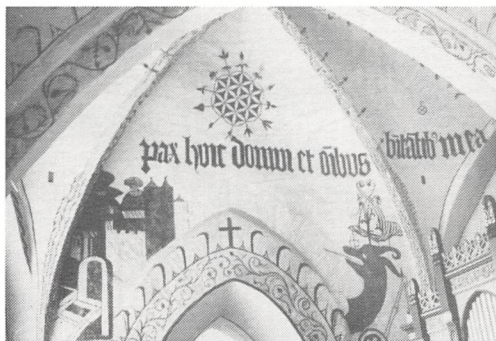
I det første hvælv med årstallet 1488 finder vi de sørgelige rester af en siddende Maria

Bemærk årstallet 1488 lige under enhjørningens hoved. Foto: Henrik M. Jansen.

Udsnit af de smukke blomsterdekorationer i korhvælvet. Foto: Henrik M. Jansen.

Sct. Jørgens-scene på skibets vestvæg – men uden helten. Bemærk Træskomalerens udsmykning omkring den gennembrudte døråbning. Foto: Henrik M. Jansen.

med sin døde søn i skødet samt det særprægede Maria-symbol: enhjørningen, – et af middelalderens mest fantastiske fabeldyr. Et stort R med tværmajuskel = X viser dog, at enhjørningen her også skal symbolisere Kristus.

Den obskøne scene, som menigheden stadig ikke må se i 2 hvælv i nordkappen. Foto: Egmont Lind 1932.

I korets nordvesthjørne er afbilledet en korsegangsscene og på skibets vestvæg ses en dramatisk gengivelse af Sct. Jørgens kamp med dragen. Sidstnævnte er dog ødelagt, da man slog døren igennem til tårnrummet. Med store typer står øverst på væggen: »Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea – Fred med dette hus og med alle, som bor deri«.

De her nævnte motiver er ikke af Træskomaleren – men synes at være ældre, da hvælvrubberne går henover billederne.

I Ørbæk kirke afdækkede i 1932 konservator Egmont Lind en række malerier, som også regnes for Træskomalerens hovedværker i dag.

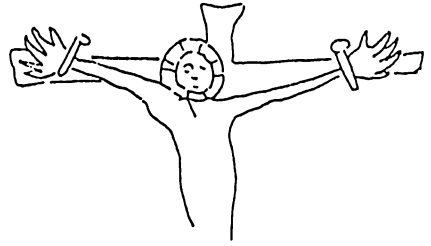
Den gang havde man næppe set noget lignende, og kun tøvende valgte man at bevare de mange billeder – bortset fra et enkelt – her satte menighedsrådet og moralen grænsen – så det forargelige atter blev tilkalket – bortset fra en uskyldig brun kande, som nu svæver frit i luften i andet fags nordkappe.

Heldigvis findes der et fotografi i Nationalmuseets arkiv, så vi i dag kan få kanden præsenteret i rette sammenhæng: En rædselsslagen djævel med æselhoved og store ører, åbentstående mule med tungen strittende, udsættes for en temmelig barsk behandling af en person, som nogle mener er en heks, andre en trolld.

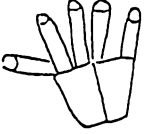
Hun/han står under djævlens løftede svans og holder med den ene hånd om den store kandes hank, mens hun med den anden stikker en kniv ind i hans halerod, hvorfra en væske strømmer ned i kanden. Ved siden af denne ses et såkaldt stavbæger, som vi kender fra arkæologiske fund – oftest lavet af rødgran. Det tyder på, at kandens indhold skal drikkes, og forskerne tolker det som en trylle-væske til indvortes brug. Et mærkeligt bånd, inddelt som et centimetermål, løber skråt ned over personen fra halsen. »Billedet er så ualmindeligt frastødende, at man for en gangs skyld er ved at gå ind for overkalkningen«, skriver Lise Gotfredsen i 1977.

Jeg kan dog kun beklage, at dette motiv ikke længere kan udløse stille gys hos de andægtige kirkegængere, der i middelalderens

Forskellige figurer fra hvælvbemalingen i Ørbæk kirke.
Efter Lise Godtfredsen, 1977.

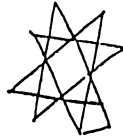
a. Korsfæstelse.
3. hvælvs østkappe,
syd

b. hånd fra 5. hvælv

c. „Picasso-hovedet“
1. hvælvs vestkappe

e. stjerne. 1. hvælv

f. hagekors. 2. hvælv

d. fugl og ræv fra
4. hvælv

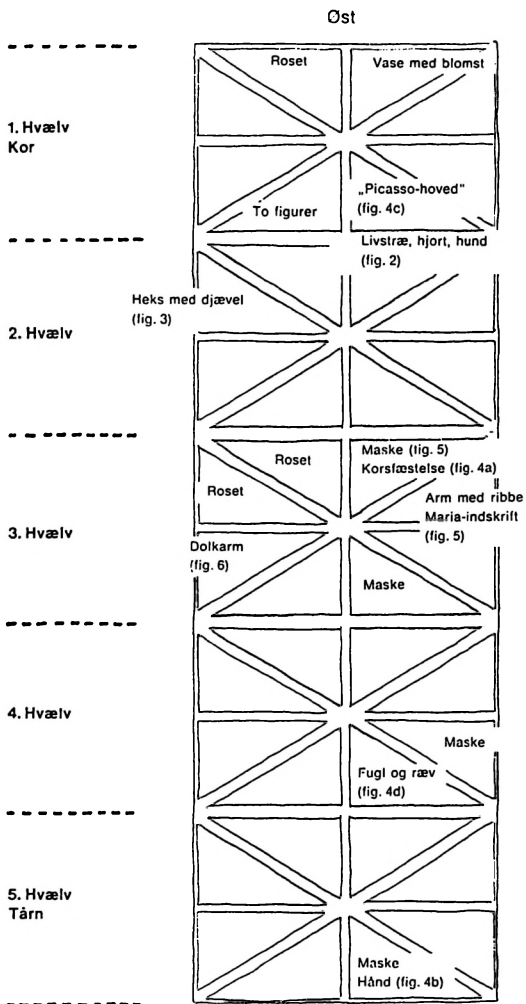

g. ? 5. hvælv

ΘΑΒΥΗΛ:ΙΩ ΙΙΣΣΓΙ'

h. bomærker og skrifttegn

Motiverne i Ørbæk kirke. Efter Lise Godtfredsen, 1977.

Scenen med hjorten og hunden. Foto: Henrik M. Jansen.

Det såkaldte »Picassohoved«. Foto: Henrik M. Jansen.

sidste århundrede blev bombarderet med sådanne horrible fremstillinger. Det er næppe tilfældigt, at dette emnevalg er placeret i forreste del af kirken i kvindernes side: Et par årtier forinden var hekseforfølgelserne slået igennem nede i Europa, og næsten samtidig kommer læren om Djævelen og hans medhjælpere til Danmark.

Men til de øvrige motiver i Ørbæk kirke. Umiddelbart virker nogle af billederne ubehjælpelige, mens andre står særdeles raffineret, som i andet fags østkappe, hvor en hjort æder af et fantastisk udformet livstræ. Bag hjorten ses en myndelignende hund med kødben i munden. Og under den finder vi en murerske og en murerhammer – muligvis en hilsen fra håndværkerne.

I flere af hvælvene vrænger groteske masker ned til beskueren, mens rosetter hvirvler af sted. Ud fra hvælvrubberne skyder symmetrisk anbragt stiliserede ranker – ganske givet bispestave eller hyrdestave, som er et af Træskomalerens yndlingsmotiver.

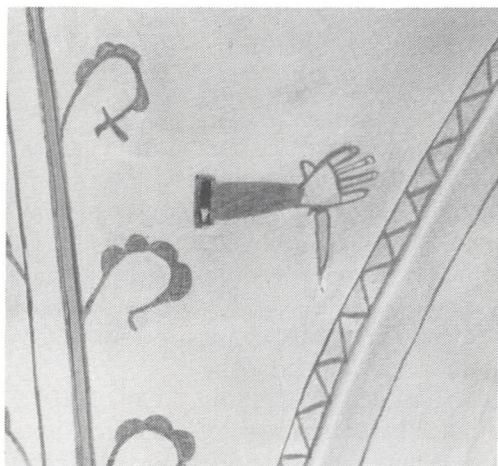
I det østlige hvælv i koret finder vi en prægtig vase med blomster samt et besynderligt ansigt, som kunsthistorikerne ganske misvisende har døbt »et Picassohoved«.

Ud af ventilationshuller kommer udstrakte arme – i et enkelt tilfælde en hånd med en dolk og ved siden af en Maria-inskrift. Jesu moder var i denne periode genstand for en

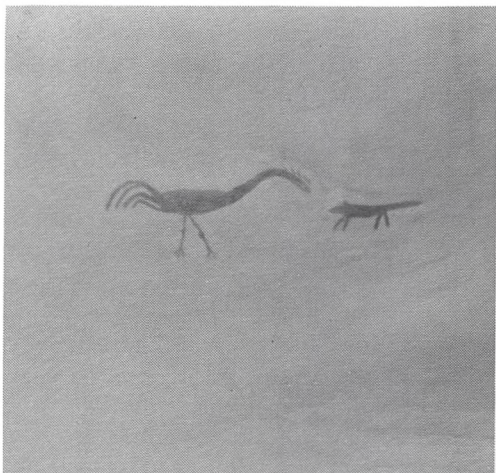
omfattende kult. Endelig bør nævnes de mange bomærker, en meget primitiv korsfæstelsesscene, et sølle hagekors i bevægelse samt en påfuglelignende fugl og en ræv, der udlægges som fabeln om storken og ræven.

I 1967 dukkede Træskomaleren op i Ryslinge kirke, og med den hidtil ældst kendte datering fra hans hånd: »Anno domini millesimo quadragesimo septuagesinono vigilia (pente) costen istud opus erat completum – Det Herrens år 1479 pinselørdag (29. maj) blev dette arbejde fuldført«.

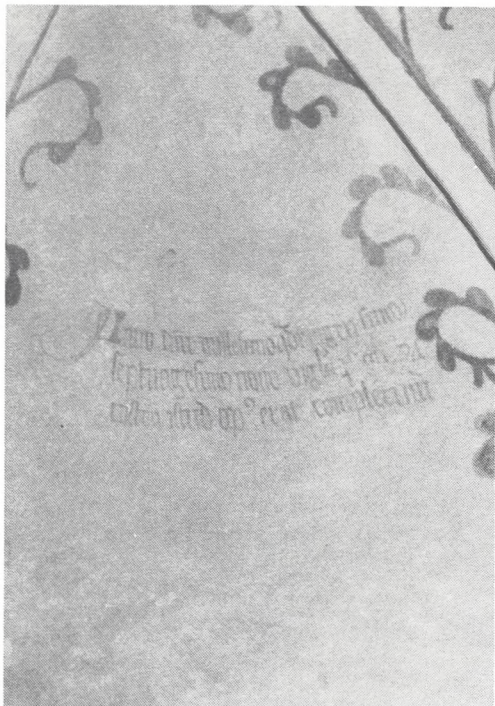
Malerierne blev konserveret under ledelse

Den primitivt tegnede hånd med dolken. Foto: Henrik M. Jansen.

Storken – i en såre forpjusket udgave – og ræven. Foto: Henrik M. Jansen.

Dateringen i Ryslinge. Foto: Henrik M. Jansen.

De to grumme mandspersoner i nordkappen. Foto: Henrik M. Jansen.

af Egmont Lind, og lad hans beretning i Nationalmuseets arkiv fortælle om motiverne – her i første fags nordkappe:

»hvor der optræder to så nogenlunde menneskelignende skikkelser, som begge dog må have virket stærkt på de samtidige kirkegængeres sind. Den midterste, og magreste, fremtræder kun i stregtegnning, men denne er til gengæld sat op på en sådan måde, at vildskab og djævelskab over al måde tilkendes gives gennem dens krop og ansigt samt kløerne på den løftede arms hånd. Den lange »tud« og det skræmmende blik, hovedprydelsen og de markerede ribben samt det i brystet forekommende sårmerke? må formodes at have virket som et mareridt på kirkegængerne.

Tæt op mod ribben t.h. træder hans makker frem, med lodden hue på hovedet og besiddende en total kuglerund og omfangsrig krop, som bæres af et par misdannede ben. Et par tynde arme føres desuden op til et stort og tyklæbet brølegab, og et par skelende øjne såvel som en såre lang tud fuldender væsenets fysiognomi.

Over trolden står anført et okkerfarvet Ph, og midtligt i kappen samt i dennes venstre side gør gulligt rankeværk sig gældende, men to forskellige hænder synes at have virket på dette felt, idet den venstresidige del af decorationen, som for øvrigt rummer en langbenet fugl, virker noget gnidret i modsætning til den rytmisk forløbende stængel, som fra noget over den midtligt placerede trolds hoved smyer sig op mod hvælvingkappens isepunkt«.

Desuden findes indskriften »IESVS help« sammen med et rødt stort bomærke. Egmont Lind fandt yderligere rester af en overmalet indskrift ved hjælp af ultraviolet lys – med minuskler stod der »maria help«. Der er næppe tvivl om, at denne overkalkning er foretaget efter Reformationen, hvor man med stor ihærdighed bekæmpede den meget populære Maria-kult. Men lad os fortsætte med Egmont Linds spændende og detaljerede beskrivelse af de øvrige motiver:

I første fags østkapper: »I kappens øverste halvdel en smidigt forløbende og oprindelig sort stængel, hvorfra udgår brede og med

»Hvad vi er, skal I blive. Vi har en gang været, hvor I er«. Foto: Henrik M. Jansen.

gult konturtrukne blade, sandsynligvis oprindelig mønjerøde. Under ranken forekommer endvidere en indskrift: »Vos qui transit nostris memores rogo scitis. Quod sumus hoc eritis, fuimus aliquando quod estis... I som drager forbi skal, beder jeg, huske på os. Hvad vi er, skal I blive. Vi har engang været, hvad I er«.

Det gule forbogstav ved øverste linie i Ryslinge-indskriften synes at være formet som en fugl, ihvertfald for hovedets og vingens vedkommende; men en videregående bedømmelse må jeg afholde mig fra. Dog kan så meget siges med sikkerhed, at den gule farve oprindelig har stået mønjerød, og det samme gælder forbogstavet i næstfølgende linie; men her har mønjen dog været lagt på i et så tykt et lag, at dekomponeringen her næsten er maksimal...«

Til venstre for ovennævnte ses den korsfæstede Kristus.

»Kors og lændeclæde er okkerfarvet, gloriering og kors grågulligt (decomp. mønje) Lavt og på hver side af korsstammen en knogle... og desuden et kranium. I hvælvingkappens underkant store bueslag (stængler), krydsende hinanden og trukket med rødokker og gråt.

Over den korsfæstede:
»O vos omnes qui transit(i)s per
viam attendite et vid(ete)
(si est) dolor sicut dolor
(m)eus...«

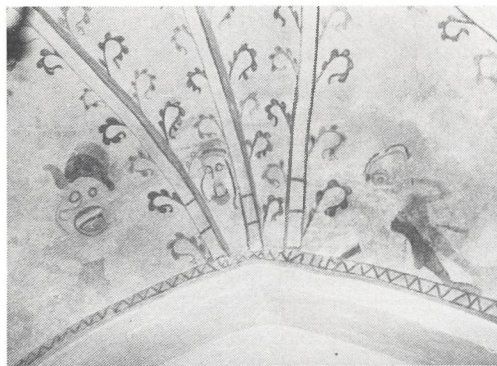
Den korsfæstede. Foto: Henrik M. Jansen.

= I som går forbi på vejen, giv agt og se om der gives en smerte som min. »Citaterne er fra Jeremias' begravelse og findes i Klagesangen Kap. 1. vers 12. Forekommer iøvrigt også i Gislinge kirke i Odsherred, hvor kalkmalerierne dateres til ca. 1480.

Lidt over den korsfæstede står: j(n) r j = Jesus af Nazareth Jødernes konge.

Derpå følger de to sydvendte hvælvingskapper:

»Lavt i hvælvingskappens højre side en fantasiskikkelse, hornet og med hovedet dækket med en kabuds i rødokker og gult (pulden). Hovedet er meget bredt, de rødringede øjne udtryksløse (tabte pupiller), og næsen formet som en lang tud. Den opspilede mund er omgivet af røde læber, og oprindeligt har det vældige gab stået åbent for at give fri adgang for fremtoningens brøl; men imidlertid blev der også givet fri adgang for så store mængder af snavs fra kirkeloftet, at det blev nødvendigt at lukke gabet i en rimelig dybde. Af dem til den trinde skikkelse hørende arme er kun ganske lidt tilbage, og det

De to sydvendte hvælvingskapper. Foto: Henrik M. Jansen.

samme gælder den påfaldende smalle og fragmentariske underkrop, som fremtræder i en grågul tone.

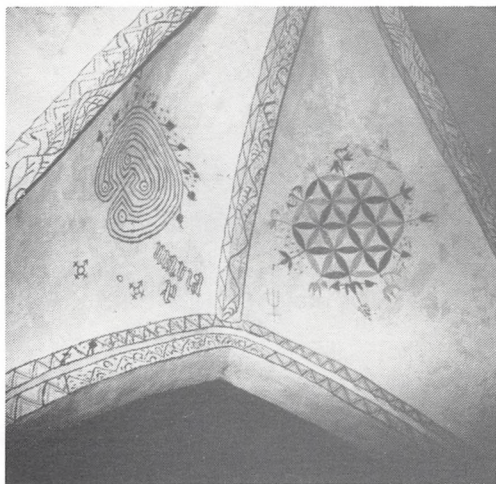
Over skikkelsen forekommer desuden en indskrift, som formedelst tab af visse detaljer samt skrivefejl nok skal vanskeliggøre en tydning.

(Desuden) ses lavt placeret endnu et brølehoved – med fyldig højre kind og meget kraftig underkæbe. På hovedet en grå og langhalet hue med rødt tværbånd.

(I hvælvingskappen ved siden af) atter en langtudet og brølende skikkelse – dog med flad hue? på hovedet og iført en lårkort kjortel, som er tvefarvet på langs i rødt og gråt, dertil et par hoser i henholdsvis gult og rødt. Venstre hånd føres op mod hans gab som for at spærre det ud, og antagelig har den nu forsvundne højre arm og hånd indtaget en lignende stilling. Tud og øjne mangler heller ikke, men pupillerne synes tabt, ihvertfald hvad det venstre øje angår. Ud for hver hoft ses desuden en fritsvævende dolk, hver for sig afvigende i form, men begge forløbende skråt nedefter«.

For fuldstændighedens skyld bør det nævnes, at den særdeles populære Sct. Kristoffer med Jesusbarnet i korbuen næppe er malet af Træskomaleren.

I *Hesselager* kirke har Træskomaleren i første fags østkappe også dateret sit arbejde, omend lidt ubehjælpsomt ved at bytte om på 8 og 4 – det rigtige er 1487. Et 8-tal, der er åbent forneden = et 4-tal.

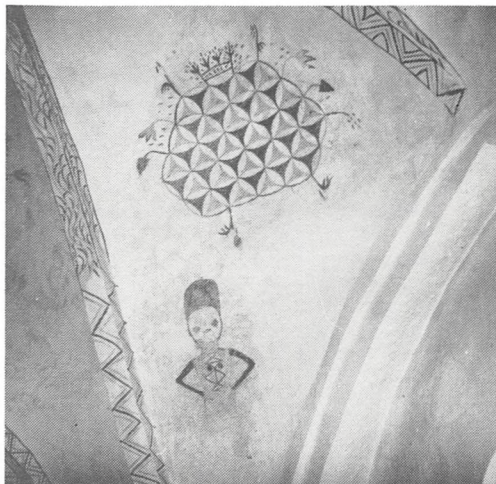
Labyrinten i Hesselager kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

Ved siden af årstallet ses et sjældent og særpræget motiv i dansk kirkekunst: labyrinten, som herhjemme blot kendes fra tre andre kirker: Gevninge ved Roskilde, Skive og Tåning ved Skanderborg. Symbolikken er uklar, men labyrinter har overalt i Europa været et yndet motiv langt tilbage i oldtiden. Måske er der en sammenhæng mellem denne og middelalderens kædedans.

I samme kappe finder vi nok en gang MARIA samt et Pr.

Ræv og stork. Foto: Henrik M. Jansen.

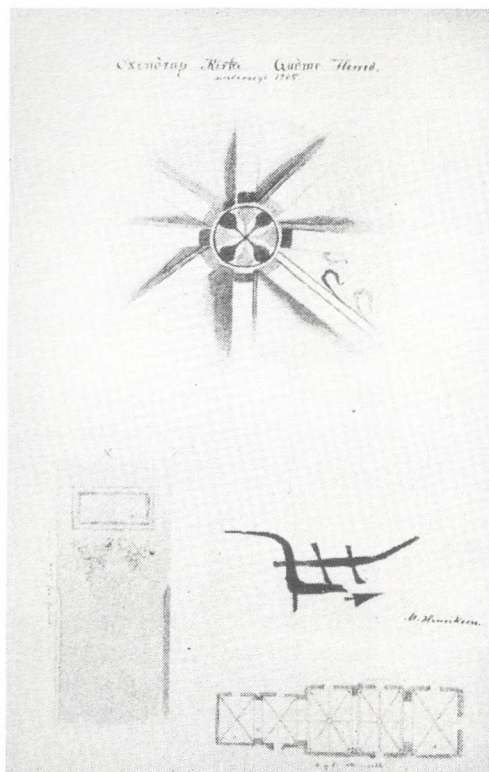
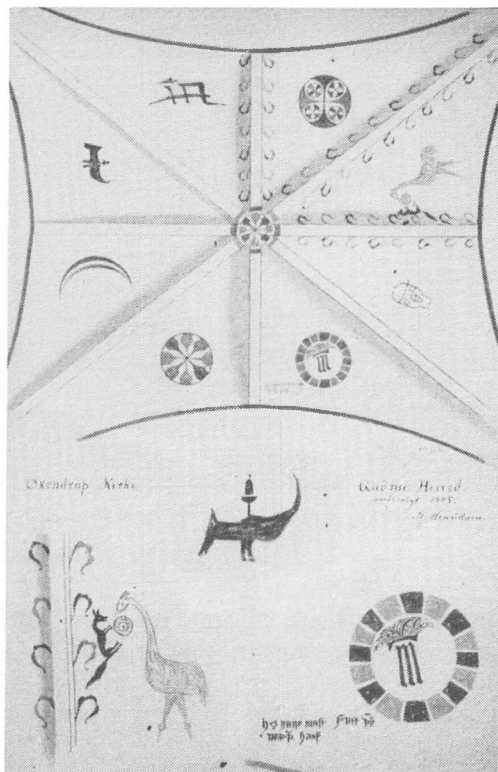
Den lille mand. Foto: Henrik M. Jansen.

De øvrige billeder er gamle kendinge: Fablen om ræven og storken, som nogle vil have skal ligne en trane foruden planteslyng, en lille mystisk mand, bomærker og meget andet uforklarligt.

De tre Friis-våbener med de tre sorte fynske egerne i midterfagets nordkappe er næppe af Træskomaleren, men noget yngre, som det fremgår af navne og årstal: Johan Friis 1501, Jesper Friis 1504 og Henrik Friis 1454. Jesper Friis var far til den kendte Johan Friis, som har sat sit helt personlige præg på kirken – men det er en anden historie.

I Øksendrup kirke påviste M. Henriksen allerede i august 1905 Træskomalerens signatur: træskoer, uden at man dog den gang var klar over, hvad det var. Såvel træsko som en ret detaljeret plov samt bispestavsmotivet er siden blevet overkalket. I 1988, hvor synet på Træskomaleren jo er ændret radikalt, er enkelte motiver blevet afdækket, bl.a. også kirkeværgens indskrift fra ca. 1480.

Mange hælder iøvrigt i dag til den opfattelse, at hvor kalkmalerierne ikke rummer egentligt ideologisk budskab til menigheden, men blot består af blomsterudsmykninger og simple figurer, er motiverne blevet valgt af præster og kirkeværgere.

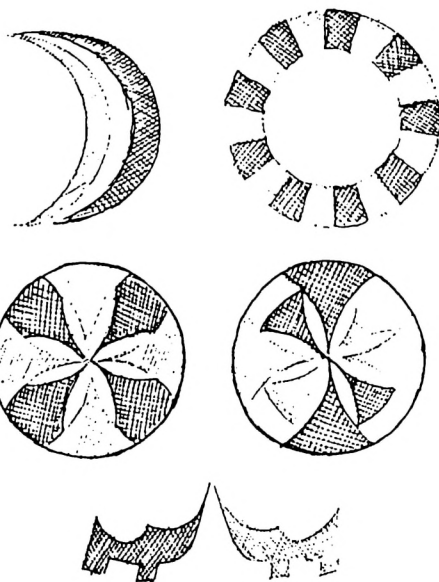

M. Henriksens akvareller fra 1905.

»I de to østkapper finder man de enkleste rosetter. Den nordligste har en af gråt, hvidt og rødt delt halvmåne, medens den sydlige del har en cirkulær krans, som har en tæt tværdeling i røde og grå felter, næsten som stik af mursten. Ved halvmånen måler diameteren fra spids til spids 66 cm. Ved cirkelkransen er den ydre radius 39 cm, medens den indre er 24 cm.

I sydlige kapper finder man et par mere sindrige variationer af rosetter. Østlige kappes roset har otte hvide blade mellem skiftende røde og grå farveflader. Den vestlige har ligeledes otte inderblade, men her rækker kun hveranden udfyldning af mellemrum helt ud til den ydre diameter, som har en radius på 35 cm, medens den indre radius er 25 cm. Ved førstnævnte roset er ydre radius 30 cm.

Endelig skal nævnes, at nordkapperne mod vest har en roset, som svarer til den, der forekommer i den vestligste af sydkapperne, medens træskoene, den ene rød og den anden grå, er malet i den østlige. Hver træsko måler i længde 39 cm.«

Tegninger fra Mogens Larsens rapport i Vindinge kirke, 1975.

I *Vindinge* kirke nær Nyborg har Træskomaleren sat sit visitkort i form af et lille hoved i tårnfagets nordøstre hjørne. Desværre ønskede menighedsrådet ikke i foråret 1975, at Træskomalerens øvrige udsmykning skulle fremdrages. Så under kalklaget venter bl.a. en rød og en grå træsko, diverse variationer af passertegnede rosetter, også i de sædvanlige stærkt kalkholdige røde og grå farver samt skiftende røde og grå krabbeblade på bånd langs buerne i det store stjernehvælv. På en pille ved prædikestolen sidder Maria med sin søns afsjælede legeme, nedtaget af korset. Denne smukke pieta er af en anden kunstner. Endelig finder vi i nordkapellet en række vikors.

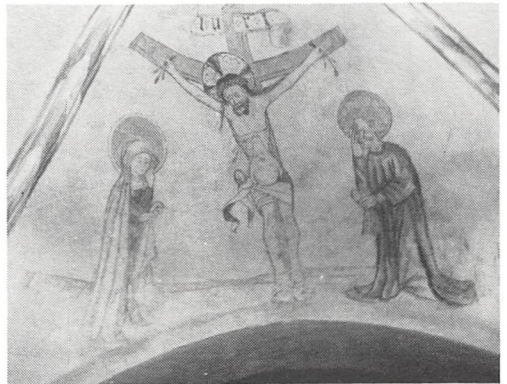

Det eneste synlige maleri af Træskomaleren i *Vindinge* kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

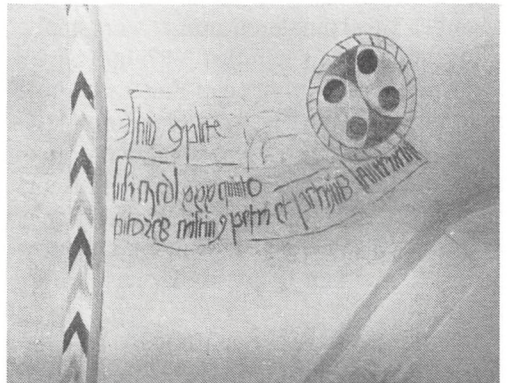
I *Ullerslev* kirke afdækkedes i 1977 i korets østkappe den korsfæstede Jesus mellem Maria og evangelisten Johannes. Begge står med et bogfutteral i højre hånd. Kristus er fremstillet meget realistisk med den hvide kalkbund som hudfarve. Blodstænk fra panden og andre læsioner står i velbevaret rød mønje. Den tovsnoede tornekrone er grøn, og samme farve ses på det korte lændeklæde. På et skriftbånd ved korset er skrevet med minuskler i sort farve: i n r i - og mellem hvert bogstav en smuk mønjefarvet prikroset.

Dette maleri er måske af den samme ma-

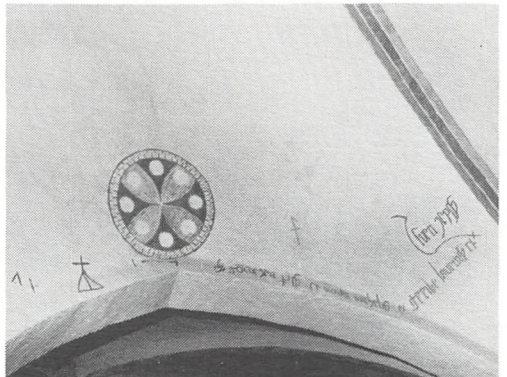
ler, som vi finder i skibets hvælv – de er i hvert fald samtidige, og maleteknikken taler herfor. Størst interesse knytter sig til den i første fag noget sjukskede minuskelindskrift i rød

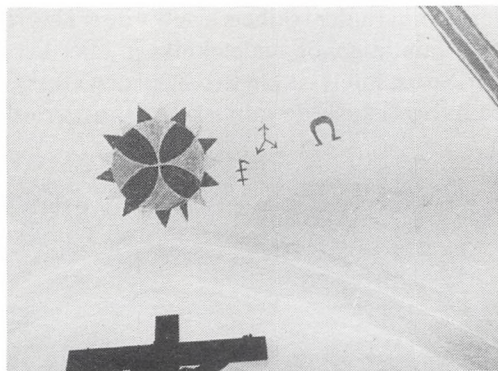
Den korsfæstede i *Ullerslev*. Foto: Henrik M. Jansen.

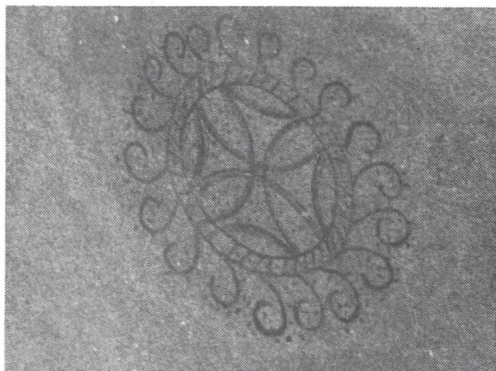
Navnene på »Træskomalerne« og årstallet 1485. Foto: Henrik M. Jansen.

Andet fag med årstallet 1487 m.m. Foto: Henrik M. Jansen.

Bomærker, en hestesko m.m. Foto. Henrik M. Jansen.

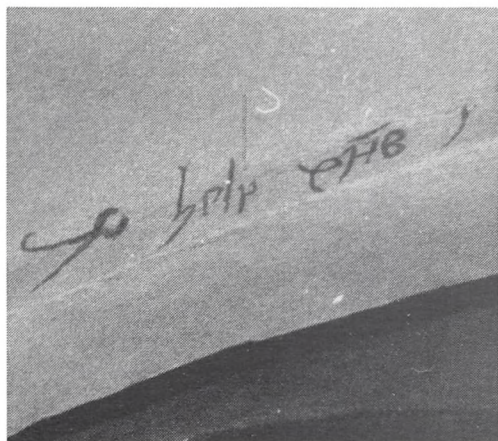

Vikors i Flødstrup kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

mønje, hvor vi får at vide, at disse oblater er lavet i 1485 af malerne Christian Petersen og Peter Lauritsen. Det er første gang, vi kan knytte navne på Træskomaleren – og netop to personer synes at tyde på, at vi skal opfatte begrebet Træskomaleren som et værksted.

Der er gået to år, nemlig i 1487, inden man fortsætter udsmykningen af andet fag, hvor ribberne er udsmykket, og kapperne forsynede med vikors, cirkelornamenter samt en del bomærker. Dertil kommer tre mandsnavne: Mortin Michelsen et Geribe Laurinsen et Sven Jepsen. – Hvem disse mænd er, ved vi ikke – men vi kan jo gætte på præst, kirkeværg, kirkeejer?

I tredje fags østkappe er afbilledet en knibtang og det velkendte help IHS = Jesus – jvf. eksempelvis Ryslingemotiverne.

Knibtangen. Foto: Henrik M. Jansen.

Kirken i nabosognet *Flødstrup* er en af Fyns mest imponerende landsbykirker. Da man i slutningen af 1400-tallet brød skibets vestmur ned og opførte det store tårn, fik kirken hvælvinger. I dag er Træskomalerens udsmykning kun bevaret i tårnhvælvet i form af de karakteristiske stiliserede bispestave, en smuk buket i en kande samt et vikors med kroge.

Smukt og enkelt.

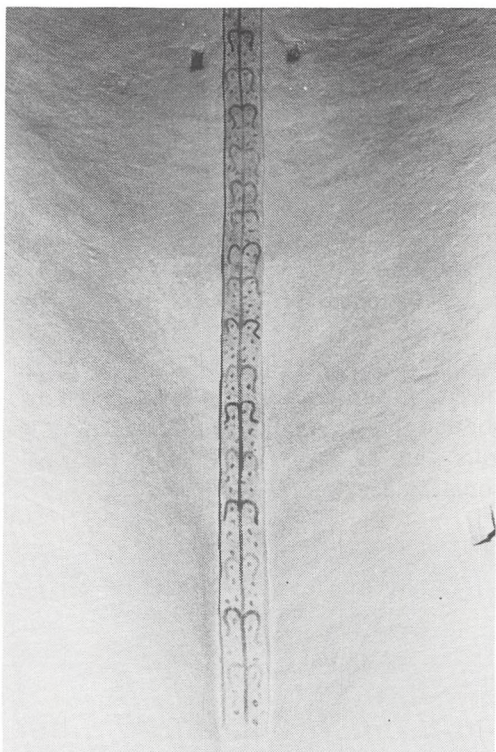
På halvøen Hindsholm har Træskomaleren været i alle sognekirker fra middelalderen.

I *Viby* fandt konservator Mogens Larsen i 1980 en roset – lig dem, vi har i Mesinge kirke.

Malerierne i kirkens vestfag er så sene som midten af 1600-tallet og rammer en kæmpe

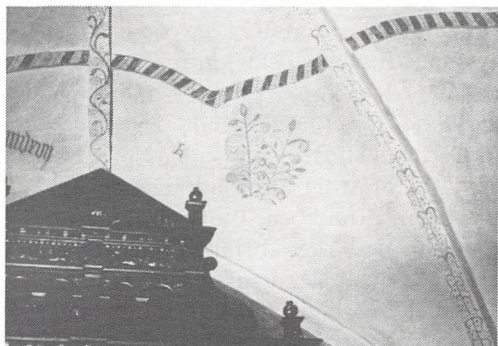
Blomsterkurv i Flødstrup kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

Bispestavsornamentik på hvælvribbe i Flødstrup. Foto Henrik M. Jansen.

pæl igennem den myte, om at man ophørte med at udsmykke kirkerne med kalkmalerier ved Reformationens indførelse.

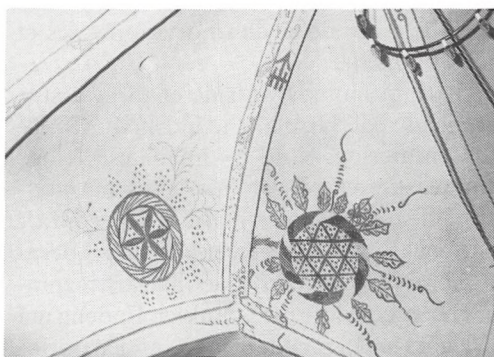
I *Mesinge* afdækkede Mogens Larsen allerede i 1977 flotte passertegnede rosetter/vikors i tårnhvælvet. De ligner meget de ovennævnte i Ullerslev kirke, men er mere fantasifulde udført i *Mesinge*. Udsmyknin-

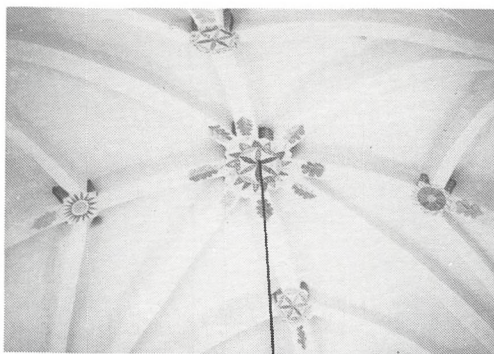
Udsmykningen i Mesinge. Foto: Henrik M. Jansen.

gen i koret har årstallet mdxvi - 1516 og er af en anden maler.

I efteråret 1985 går Mogens Larsen atter i Træskomalerens spor i *Stubberup* kirke, og lad os kigge i hans rapport til Nationalmuseet: »Ved afbankning af kalklag i skibets tre østlige hvælv fremkom en kalkmalet udsmykning, der kan henføres til to perioder. Den ældste må være udført kort tid efter de tre hvælvs opførelse og består overvejende af rosetmaleri, som vi kender det fra Træskomalerens kreds og nært beslægtet med udsmykningen i *Mesinge* kirke. Den samme lidt vilkårlige udfyldning af hvælvenes flader genfindes også her. I det østligste af de tre hvælv er kun de flader, som markerer ribbebeskæringen udfyldt med varierende rosetform konstrueret med passer. Fornemst er toprosetten, der ligner en sol, hvorfra der ud på ribbernes undersider breder sig egeblade.

Udsnit fra Stubberup kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

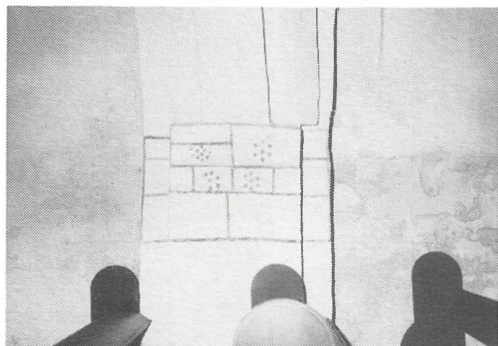

Et eksempel på den særdeles smukke udsmykning i hvælvene med vikors og egeblø. Foto: Henrik M. Jansen.

Farverne er holdt i rødt og gråt. Det midterste hvælv har alene en udsmykning begrænset til ribbebeskæringens topfelt, som er udsmykket med en af mange små dannet stor bladrosen, ligeledes i rødt og gråt. Men herfra løber ud på ribbernes underflade nogle hjerteformede blade, der nu er grå, men godt oprindeligt kan have været malet med cinnober. En enkelt variation er dog grå og ligner mere et egeblad. Den tredje hvælvings udsmykning er noget rigere. De to østkapper har fået hver sin variation af en stor roset.

En af tovsnoning indrammet passertegnet roset, der er udfyldt med streger dannende trekanter, udfyldt med prikker, og hvorfra der udgår blade og spiraler. Topfeltet har fået en af buestreger tegnet sol, mens ribberne har fået en egentlig udsmykning af bladmotiver, prikkede mønstre og stiliserede spiralforløb, alt som det øvrige i overvejende rød farve, der stedvis er varieret med gråt. Midt på ribben, der deler de to østkapper ses et malet bomærke.

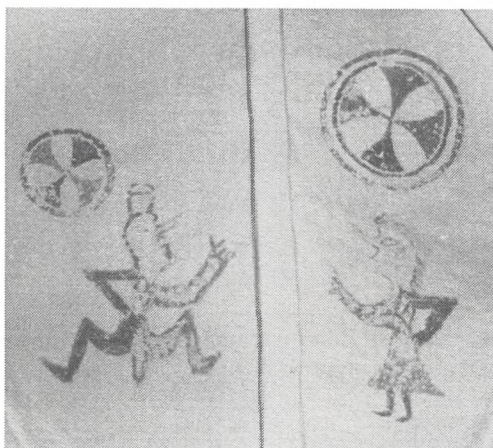
På triumfmurens vestside er til hver side for buens vederlag malet to indskrifter i rød-gul konturering. Nord for buen læses »ihs« sammenskrevet, tilsvarende læses på modsatte side vistnok »help maria«. En nedre afslutning af udsmykningen er kun delvis bevareret på hvælvingspillerne, der har afstregninger i felter udfyldte med punkter. Endelig må et vikors malet på tilmuringen af den oprindelige kvindedør antagelig henføres til denne malers periode, vel at mærke den del af det, som er passertegnet og udfyldt med rød

Den besynderlige inddeling i felter i det nordøstre hjørne af skibet. Foto: Henrik M. Jansen.

farve. Siden er der med sort sket en opmaling og ydre forsiring med ranker«.

I koret i *Drigstrup* kirke finder vi på den vestvendte hvælvkappe et såre umage par hver under et vikors. Til venstre ses en nærmest sprællemandslignende mandsperson med et meget stort kønsllem. Han vrænger med sin venstre arm hen til en rigtig rappenskralde af en dame. Begge er de iført en tofarvet klædedragt af en type, som vi kender fra narre og klovner. Jvf. iøvrigt figuren i Ryslinge. Her anvender Træskomaleren endnu en gang grovkomikken. I kappen til højre for den spidsnæsede kone findes alene et vikors – har der mon også været en bizar person afbilledet her?

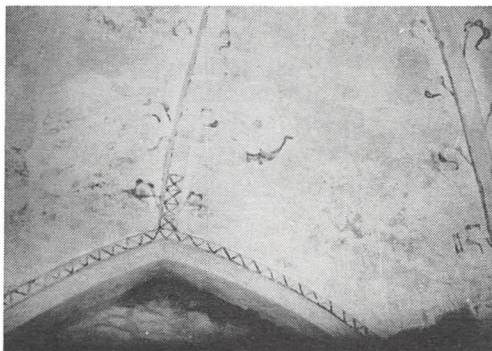
Det umage par i *Drigstrup* kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

I jubilæumsåret for Træskomalerens værker i Gudme kirke afdækkedes og istandsattes også nyfundne udsmykninger fra samme mester i den kønne kirke i nabosognet *Gudbjerg*. Her finder vi alle de velkendte motiver: den stiliserede bispestav på ribberne, vikors og store blomsterbuketter, og så naturligvis – træskoene. Indskriptioner i det første fag bestyrker formodningen om, at Træskomaleren eller hans svende ikke altid har været lige bogstavkyndige – ja måske endda analfabeter – flere bogstaver er her muligvis spejlvendte.

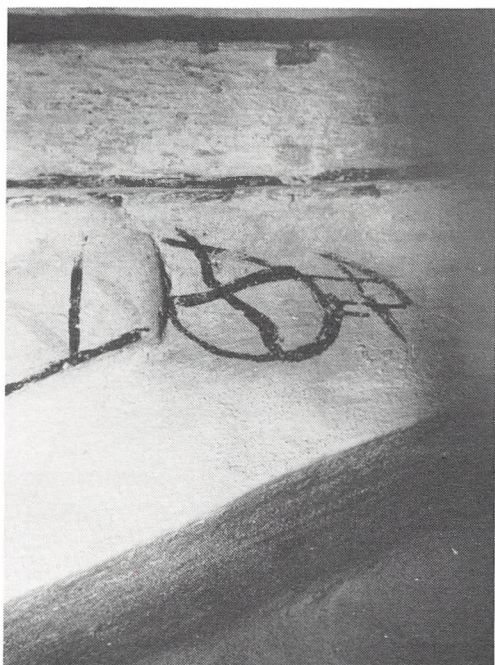
Hvælvrubberne afsluttes alle forneden i et

lille kors – bortset fra den nordøstlige i skibet – her har maleren afbilledet det mandlige lem. Også kvindens kønsdele findes afbilledet to steder i kirken – i mandssiden, hvor hullerne til tovet til messeklodderne på taget af skibet er blevet forsynet med kønshår. En bizar association der her er løbet i malerens pensel.

I østhvælvet i skibet har konservator Robert Smalley, der har stået for arbejdet, også ladet et par skitser af ansigter forblive af-

Den første træsko dukker op i Gudbjerg kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

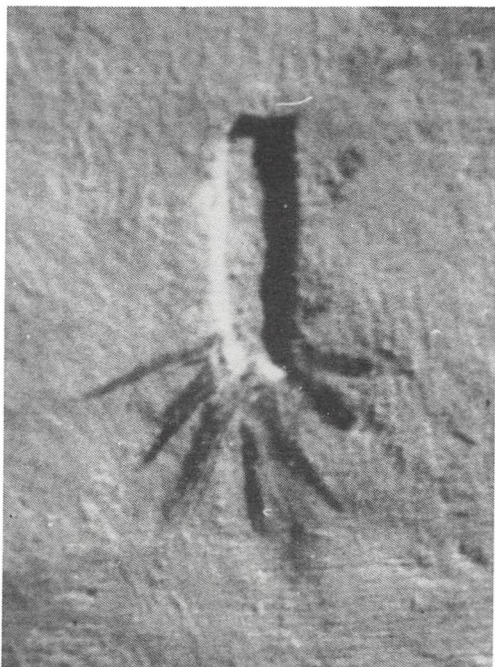

Det mandlige lem nederst på en ribbe. Foto: Henrik M. Jansen.

dækket, selv om Træskomaleren aldrig har færdiggjort dem. Men de viser tydeligt teknikken med først at ridse motivet ind i puds-laget.

Det bør nævnes, at det lille vikors – nærmest et malteserkors på korets nordvæg – er et af de ældst kendte herhjemme – fra 1100-tallets begyndelse – umiddelbart efter det 1. korstogs afslutning. Tankevækkende – men ikke malet af Træskomaleren.

På Fyn er Træskomalerens arbejder end-

Kvindens kønsdel er her ganske naturalistisk gengivet. Foto: Henrik M. Jansen.

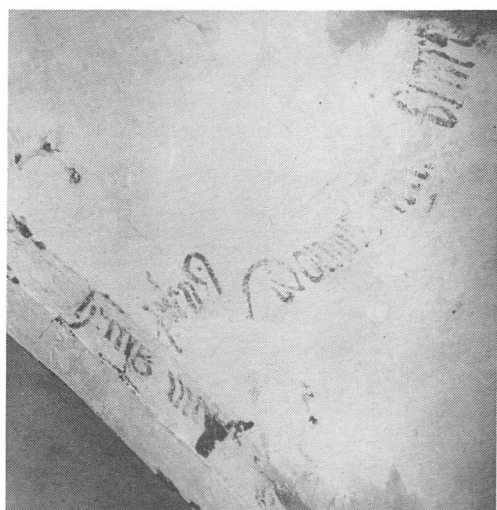

Det ufuldendte ansigt. Foto: Henrik M. Jansen.

videre påvist i *Frørup* kirke ved restaureringen i 1974, men de blev atter tilkalket. I korhvælvingen registreredes bl.a. en tekst skrevet med sort kalkfarve på latin: »Pax huic et omnibu (habitantibus in ea)« – jvf. samme indskrift i Gudme kirke. I østkappen endvidere: Sven Matson, og over navnet svævede et lille solkors i brændt okker og blått og foran navnet et lille fuglelignende ornament – muligvis et bomærke – samt naturligvis en træsko, med hæl og fodklods. Dertil

De atter tildækkede Træskomalerier i Frørup kirke. Foto: Henrik Græbe, 1974.

Pax huic domui et omnibus... Foto: Henrik Græbe 1974.

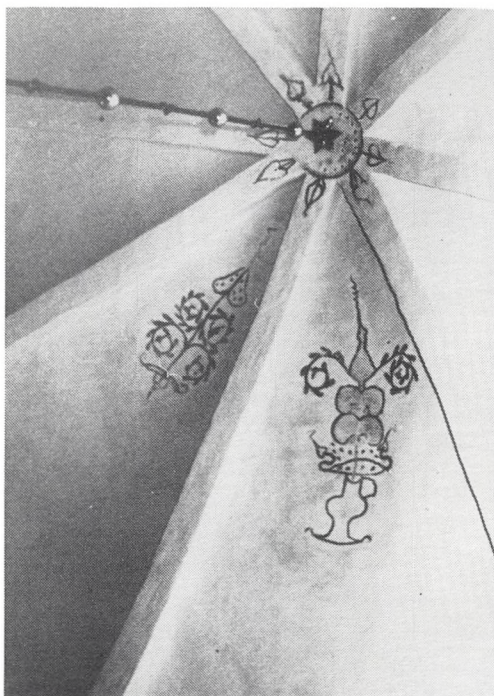
kom et stjerneformet motiv samt rosetter og bomærker – desværre meget fragmentariske.

I tårnhvælvets otte kapper: en roset, en træne og to træsko. Omkring afløbshullerne masker – sommetider også forsynet med krop.

Vi må også her håbe, at menighedsrådet beslutter sig for en afdækning.

Meget tyder på, at Træskomaleren også blev kaldt til *Sdr. Broby* kirke, da kirken fik de store hvælvinger. Peter Bøllingtoft, som i 1986 stod for restaureringsarbejdet af kalkmalerierne, mener at »maleren har på ribbekrydset og i kapperne groft skitseret sine motiver ved at ridse dem ind i den våde kalkbund. Indridsningerne er så dybe, at det ser ud til, at også pudsen har været våd. Måske er pudsning og kalkning foregået samtidig.

I første hvælvingssfag findes dels et blomstermotiv med krukke og dels et uden krukke. Farven er rød okker afbundet i en fresco-virkning. Resultatet af denne teknik er ikke til at skrubbe af. I den sydlige af kapperne er

Blomsteropsats i første fag i Sønder Broby kirke. Foto: Henrik M. Jansen.

blomstens stængel oprindelig malet rød, men derefter ændret til grøn. Den grønne farve (kobber) er rørt op med kalk før påstrygningen, og er derfor ikke så godt afbundet.

I det midterste fag ses årstallet 1486, med det karakteristiske »åbne« 8 = 4.

Siden opdagelsen af Træskomaleren i denne kirke, er tidlige romanske kalkmalerier dukket op i absis, men det er en ganske anden historie.

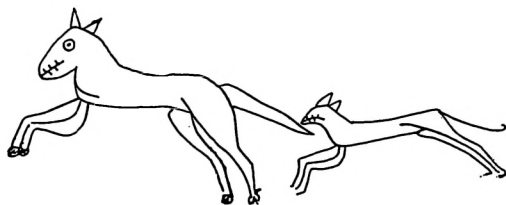
Uden for Fyn kendes Træskomaleren fra *Skrøbelev kirke* på Langeland. Mest iøjnefaldende er her en såre fantasifuldt udført enhjørning, medens de øvrige motiver er de velkendte primitive tegninger, bomærker, geometriske figurer og det stadigt tilbagevendende motiv med Jesu korsfæstelse.

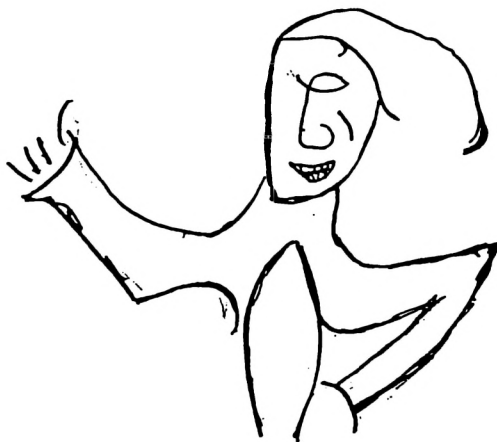
Enhjørningen i 2. hvælv, nordkappens østlige del. Foto: Henrik M. Jansen.

Bomærke, vikors og et rullende swastika. Foto: Henrik M. Jansen.

Skrøbelev kirke, 2. hvælv, nordkappens vestlige del. Original i Nationalmuseets arkiv.

Skrøbelev kirke, 1. hvælv, vestkappens sydlige del. Original i Nationalmuseets arkiv.

Skrøbelev kirke, 2. hvælv, sydkappens østlige del. Original i Nationalmuseets arkiv.

Til slut skal det nævnes, at der helt oppe i *Fårup kirke* mellem Randers og Hobro findes kalkmalerier, der i stil og motivvalg er meget lig vore fynske eksempler.

Det er, hvad vi i dag ved om Træskomalerens arbejder. Flere kirker vil uden tvivl også i de kommende år få afdækket kalkmalerier fra hans hånd.

Inspireret og belært af vor tids moderne kunst – og holdninger til tilsyneladende pri-

mitiv og folkelig kunstopfattelse, har naturligt givet Træskomaleren en fremtrædende plads herhjemme. Værkstedet har fået personnavne heftet på sig.

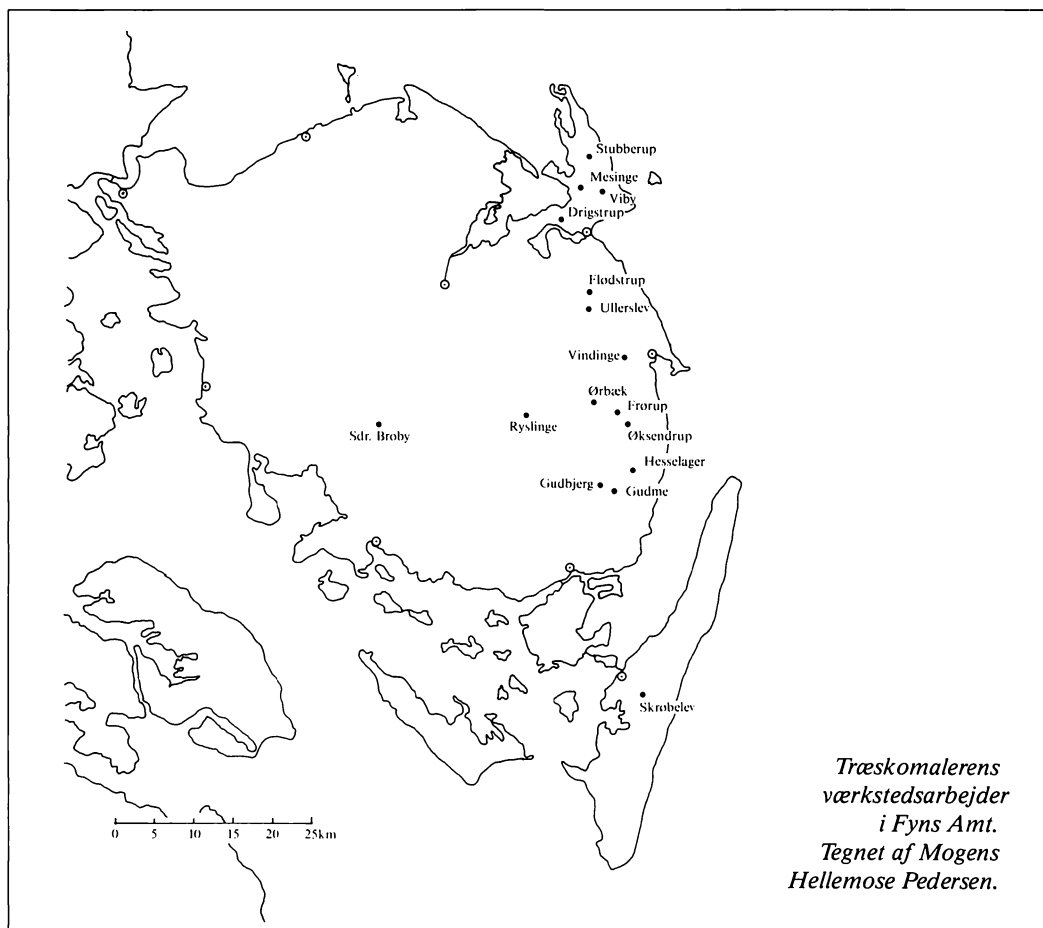
I de senere år har hans stil og motivvalg været genstand for indgående analyser blandt kendere af kalkmalerier. Kunsthistorikeren Lise Gotfredsen er overbevist om, at maleren, som uden tvivl skal være lokal, må være skizofren. Hun finder nemlig paralleller i hans kunst, som er påvist hos sindslidende kunstnere. Alligevel falder hun for fristelsen og drager en sammenligning til Picasso – jvf. ovenfor.

Vor uden tvivl største kender af danske kalkmalerier Niels M. Saxtorph skildrer enhjørningen fra Skrøbelev kirke med disse ord: »Hvor meget er ubehjælpomhed, og

hvor meget bevidst raffinement i denne enhjørning? Man mærker kunstnerens glæde ved at kunne tegne i fri fantasi. Det er ikke Klee, men en bondemaler fra Skrøbelev på Langeland«. Andetsteds tilskrives enhjørningen dog helt rigtigt Træskomaleren.

I senmiddelalderen sker en afgørende ændring af motiverne i kirkerne. Søren Kaspersen har rammende udtrykt forholdet således: »Sengotikken er i vægmaleriet djævelnes, de folkelige fortællingers og de grove moraliteters tid«. Og Jens Chr. V. Johansen fortsætter:« Fra slutningen af det 14. århundrede fyldes kalkmalerierne med ondskab og død«.

Denne radikale ændring gav øjensynlig også større kunstnerisk frihed for de malere, som kunne frigøre sig fra de bundne forlæg.

Det er heri jeg ser Træskomalerens genialitet. For mig er hans arbejder en ligeså stor oplevelse, som det at opleve hans lige – ja ånds-fælle – Carl Henning Petersen's værker i Ribedømkirke.

Kilde- og litteraturhenvisninger:

I Nationalmuseets Topografiske Arkiv på II. afd. er benyttet indberetninger fra en række af de behandlede kirker, ligesom der er anvendt illustrationer herfra.

Trykt materiale:

Lise Godtfredsen: »Nogle sære billeder« i ICO, hefter 3-4. 1977, side 15-29.

Henrik M. Jansen: På besøg i historien, Fyn, Svendborg 1984.

Jens Chr. V. Johansen: Heksen i kirken. Siden Saxo, hefte 4, 1988, side 21-27.

Søren Kaspersen: Om folkelighed og ufolkelighed i senmiddelalderligt vægmaleri. I Kunst – Samfund – Kunst. En hilsen til Broby, 1987 side 9-33.

Niels M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier. København 1979 og 1986.

Jørgen Thordrup: Fra tranedans til hækkeløb. Af labyrinthernes indviklede historie. I ICO, 3, 1976 side 23-36.

Topografisk fortegnelse over kirkerne med Træskomalerens arbejder pr. 1.1.1989:

Stubberup kirke i	Bjerge herred, Fyn
Mesinge	- - - -
Viby	- - - -
Drigstrup	- - - -

Flødstrup	- -	Vindinge	- -
Ullerslev	- -	-	- -
Vindinge	- -	-	- -
Frørup	- -	-	- -
Ørbæk	- -	-	- -
Ryslinge	- -	Gudme	- -
Øksendrup	- -	-	- -
Hesselager	- -	-	- -
Gudme	- -	-	- -
Gudbjerg	- -	-	- -
Sdr. Broby	- -	Sallinge	- -
Skrøbelev og muligvis Fårup	- -	Langelands Nørre herred	
		Nørhald herred i Jylland	

Summary

Since 1876, when the first fresco paintings by the so-called »painter of the wooden shoe« were found in the church in Gudme, further works by him have been found, mainly in churches on Funen – but also the image of the artist has changed completely.

Based on the fact that it is now 500 years since this painter created the numerous paintings in the church in Gudme – like so many others they were dated by the painter himself – a description is now made of the churches, where fresco paintings by him or from his workshop can be seen to-day.

Finally we present the latest interpretations of the works of the painter, interpretations which differ widely from the conception with which his so-called primitive motives and superficial style were met during the first decades.

Reference is made to the map showing the churches and the topographic list just before this summary.

Henrik M. Jansen, f. 1942, cand. mag. i historie og nordisk arkæologi. Ansat ved Københavns og Odense Universiteter 1968-77. Derefter leder af Svendborg og Omegns Museum, for hvilket han fra 1974 havde været faglig konsulent. Fra 1972 omfattende arkæologiske undersøgelser i Svendborg i regi af det tværvidevidenskabelige Svendborgprojekt. Har skrevet ca. 70 artikler og bøger om arkæologiske og kulturhistoriske emner. Har endvidere holdt talrige foredrag og gæsteforelæsnings i ind- og udland.

Fra Køge Bugt til Valdemars Slot på Tåsinge

Omkring en korrespondance mellem Christian V og Niels Juel

Af Henrik M. Jansen og Otto Jonassen

I 1988 indgik Valdemars Slots Herregårdsmuseum en samarbejdsaftale med Svendborg & Omegns Museum.

Baggrunden for denne aftale var en henvendelse fra Niels baron Juel-Brockdorff om faglig bistand samt et ønske fra vor bestyrelse og ledelse om at bevare Valdemars Slots samlinger som det nationale klenodie, de udgør.

I følge aftalen skal Svendborg & Omegns Museum stille faglig arbejdskraft og know-how til disposition for Herregårdsmuseet, der betaler for den ydede assistance.

Museets chef udarbejder forslag til museums- og bygningsaktiviteter i henhold til de normer, der gælder for statsanerkendte museer – og disse regler kan ingensinde fraviges.

Samarbejdsaftalen er senere godkendt af Statens Museumsnævn.

Forskellige medarbejdere har siden da været beskæftiget med forskellige registreringsopgaver på slottet. Således også i det arkiv, der endnu beror her. Det var ved denne lejlighed, at Otto Jonassen »genopdagede« en korrespondance fra Christian V til admiral Niels Juel som vel nok kan fortjene at blive offentliggjort og samtidig markere det frugtbare samarbejde, der er indledt mellem de to museer.

Først lidt om Niels Juel.

Niels Juel kom til verden i Kristiania i Norge i 1629. Hans mor Sophie Sehested var flygtet hertil, da den svenske hær drog hærgende op igennem Jylland.

Slægten Juel, som har den seksoddede stjerne i våbenet, kan føre de jyske aner tilbage i ubrudt linie til Palle Juel, der i 1350 sad som ejer af Øgelstrup ved Råsted i Ringkøbing amt.

Fig. 1. Knæstykke af Niels Juel som 18-årig rødklædt page ved hertug Frederiks hof i Bremen i 1647. Ukendt kunstner. Maleriet hænger i dag på Valdemars Slot. (Foto: Henrik M. Jansen).

Niels' far, Erik Juel, var rigsråd og landsdommer, og han sørgede for, at sønnen fik en opdragelse og en uddannelse, der var en adelsmand værdig. Som 13-årig blev Niels page hos hertug Frederik, ærkebisp af Bremen – senere Frederik III. I 1647-48 studerede han på Sorø Akademi, og derpå indledtes en uddannelsesrejse til Tyskland, Frankrig og Holland. Da sidstnævnte land kom i krig med England i 1652, var Niels Juel i hollandsk tjeneste og deltog i alle søslag først under admiral Martin Tromp og senere M. de Ruijter. Denne havde Niels Juel med som skibschef under et togt til Middelhavet.

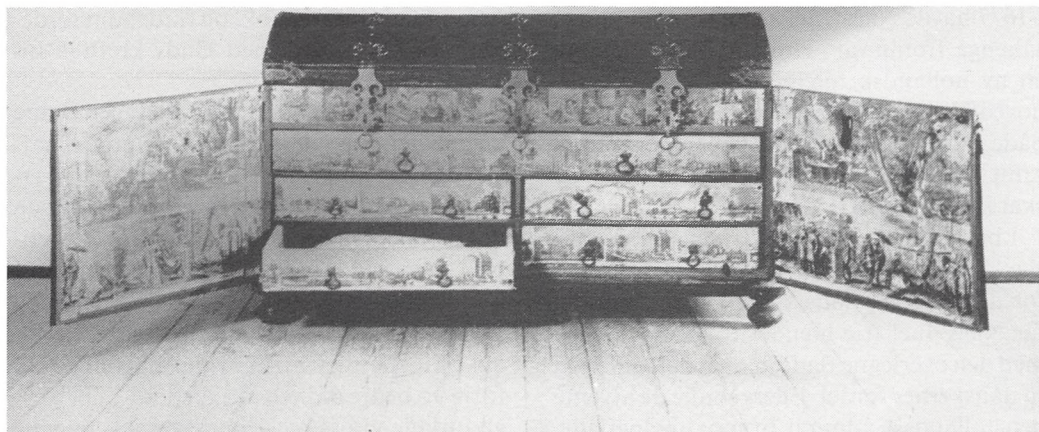

Fig. 2. Niels Juels skibskiste fra ca. 1660. Står i dag på Valdemars Slot.

Efter således at have gennemgået en uddannelse under tidens bedste admiraler, vendte Niels Juel hjem til Danmark, hvor han allerede i 1657 udnævntes til admiral og chef for Holmen. Efter svenskekrigene moderniserede han den danske flåde, som var i bedste stand, da Den Skånske Krig brød ud i 1676. I starten af krigen stod lederen af den hollandske hjælpeflåde, den yngre Tromp, som generaladmiral for den samlede flåde, med Niels Juel som eskadrechef, og i egenkab heraf erobrede Niels Juel Gotland i maj 1676, og slog sammen med hollænderne en svensk flåde få uger efter ved Rügen. Dette gentog sig nogle dage senere ved Øland, hvorpå den danske flåde havde overherredømmet i Østersøen resten af året. Hjemme i Danmark blev der holdt takkefester, og Christian V lod præge skuepenge.

Og allerede dagen efter slaget skrev majestæten dette brev til Niels Juel:

Christian Dend Femte, af Guds Naade Konge till Danmarck og Norge de Venders og Gothers, Hertug udi Sleswig Holsten Stormaen og Ditmersken, Greffue udi Oldenborg og Delmenhorst, Vor Gunst tillforn, Vi have med sær allernaadigst fornøjelse og Velbehag fornummed den allerunderdanigste iffver, troskab, og gode conduite, som du udi den med den Svenske flode i gaar forefaldne action till Voris tienniste beteed haver, og ville allernaadigst være betænkt saadant med all Kongelig mildhed att ihukomme. Og

paa dett, om du dig med floden hid forføyede, dett ey dett naffn have skulde, saasom Voris flode sig retirerede, og de Svenske seieren ladet haffve, da er Voris allernaadigste Villie og befaling, att du der ved Falsterbo verf, som du for Ancher ligger, endnu fremdelis forbliffuer, indtill Vores øffrige orlogs skibe, som her udi nogle dage have ligged ferdige, og ickun efter good Vind forvendte, dig til secours skicke, og I da med samled haand Ved guddommelig bistand angribe kunde: Mens saafremt den fiendtlige flode paa dig ankomme, og du eragte skulde, att partiet vilde bliffue alt for Ulige, og et combat ey uden stoor hazard paa Vores side afløbe /:huilcket att ordehle Vi din eygen os nocksom bekendte fornuftige conduite Ville henstilled have :/ ða ere Vi allernaadigst tillfreds, att du dig heller hidvertes forføyer, end att Voris flode ved en U-nyttig bravoure skulde settes i Voffue. Vores saa vellsom de Hollandske Admiraler, Capiteiner, og andre Officerer, saa mange som udi denne occasion deres troskab og courage have ladet tillsyne, haver du om Voris Kongelige mildhed og Naade iligemaade att forsickre og att Vi saadant efter en huers merite Vederlægge og recompensere Vilde. Dereffter du dig allerunderdanigst haver att rette. Og Vi forbliffve dig med Kongelig Gunst og Naade bevaagen. Befalendes dig Gud. Skreffuet paa Vort slott Kiøbenhaffn den 27. Maji Anno 1676.

Christian

I 1677 havde Niels Juel alene kommandoen, så længe Tromp var i Holland for at klargøre en ny hollandsk hjælpeflåde. Den svenske hovedflåde, der nu var den danske overlegen både hvad angik skibenes størrelse og antal samt ildkraft, kommanderedes af feltmarskal Evert Henrik Horn.

I brevet af 12. juni 1677 fremgår det ganske klart, at Christian V havde stor respekt for den svenske flådestyrke – men samtidig får Niels Juel frie hænder til at indlade sig med den overlegne flåde, blot at det falder ud til danskernes fordel. Ellers skulle de afvente den hollandske admiral Tromps hjælpeflåde.

Christian den femte af Guds Naade. Konge til Danmark, og Norge, de Venders of Goh- ters, Hertug udi Sleswig, Holsten, Stormarn og Dytmørschen, Grefve udi Oldenborg og Delmenhorst – Vor Gunst tilforn, Paa din Allerunderdanigste relation af dato d. 9 hujus gifver vi dig hermed Allernaadigst tilkiende, at vj til vores Cantzler, Rigs Admiral og Rigsmarschal allerede hafve skrefven at finde paa de midler og giøre dend anstalt, at de beskadigede Skibe kunde vorde repareret, De øfrige i Kiøbenhavn equipperede Skibe til Flaaden schiket, og de paa Flaaden befindende manquement effter muelighed fourneret, og er vores Allernaad villie og befaling, at du vores i Østersøen dispergerede Fregatter samler til Flaaden, og saa snart du dem tillige med de andre i Kiøbenhavn equipperede Skibe til dig bekommet hafver, og de hos dig hafvende Skibe ere forseede, at du da med vores gandske Flaade gaaer ud midt i Fahr vandet igien, Især dersom det skulde befindes, at Fiendens 6 Skibe fra hans Flaade til Beltet hafde detacheret, hvilke i fald de skulle ville vende sig tilbage, endelig i vores Flaade maatte falde, eller dersom de setter deris Cours til Gothenborg, icke allene merkeligen forsvecke Fiendens flaade, men ogsaa staa fare i Admiral General Gref Tromps hænder at løbe. Naar du da med vor Flaade i Far vandet krysser og forfarer Fiendens styrke, hafver du efter Krige Raadets meening og din egen Conduite at agere, og dersom du formeener at vere resten af Fien-

dens Flaade mechtig nok, og finder din fordel, hafver du dend med Guds kreftige Bistand at angribe.

Men skulde du befinde, at de ingen Skibe detacheret, men deres Skibe tilsammen hafver, og i sliig antal, som dig kunde vere ofverlegen, hafver du efter din forige ordre dig paa dend beste maade, og med god ordre at retirere, at de dig icke fra Kiøbenhavnns Haufn kunde afskære, eller Conjunctionen med Admiral General Gref Tromp hindre. Provi- ant-Skibene til Christianstad hafver du Jo førre Jo bedre didhen at expedere. I det øfrige forlade vi oss paa din dexteritet, og ville din tilforn og ennu i dend sidste action Oss beviste troeskab, valeur og Conduite med all Kongl Naade vide at erkiende. Befalendes dig Gud. Skrefvet i vores Feltleyer for Malmø den 12. Juny Anno 1677.

Christian

Chr. V. til Niels Juel.

Horn ønskede at slå til, inden hollænderne nåede frem, og den 1. juli mødtes de to flåder nord for Stevns. Kl. 6 indledtes slaget, og næsten samtidig hermed gik den svenske »Draken« på grund. Horn begik nu den fejl at beordre 5 af sine skibe til at assistere »Draken«. Niels Juel gav straks sin admiral Markor Rodsteen ordre til med sin eskadre at angribe disse skibe, medens han med resten af flåden fulgte svenskerne, der nu var vendt og stod sydøst over. Niels Juel var på dette tidspunkt klar over, at vinden i dagens løb ville trække sig vestlig, således at Rodsteens eskadre efter udført arbejde ville kunne slutte sig til ham. Selv fulgte han den svenske flåde syd på om Falsterbo. Da den forventede vinddrejning fandt sted, »gav han agt på stormens brag«, og benyttede en åbning i den svenske flåde til et gennembrud, hvorved en del af de svenske skibe blev afskærne – en manøvre Niels Juel ofte havde indøvet med sine skibschefer – bl.a. med succes ved Øland. Kampen blev overmåde hård – to gange måtte Niels Juel skifte flagskib, men ved middagstid anså Horn slaget for tabt og forsøgte at undslippe nord om Bornholm, skarpt forfulgt af Niels Juel.

Fig. 3. Kobberstik – muligvis lavet i 200-året for slaget i Køge Bugt. Stikket med portræt – her gengivet i fuld størrelse – er en tro kopi af motiverne på den originale guldmedalje, som Christian V lod slå. De svenske tab var 20 skibe og 4.000 mand. Danskerne mistede ikke eet eneste skib. – Kobberpladen beror i Svendborg & Omegns Museum.

Slaget i Køge bugt er betegnet som »den smukkeste våbendåd i den danske marines historie«, og placerede Niels Juel blandt Europas bedste admiraler. Selv svenskerne erkender, at Niels Juel, »står ouppnådd i Norden« og slaget er »en av sjøkrigshistoriens interessanteste bataljer«.

Som det fremgår af nedenstående brev

skrevet af Christian V 3 dage efter slaget, og hvori han udnævner ham til admiralgeneral-løjtnant, har kongen overværet søslaget fra strandbredden syd for Malmø.

Umiddelbart efter blev en stor skuepenge præget i anledning af den betydende sejr. Den dag i dag befinder guldmedaljen sig i slægten Juels eje på Valdemars Slot.

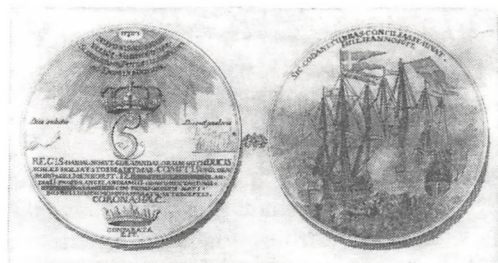

Fig. 4. Kobberstik – muligvis af samme alder, som det førnævnte. Motiverne her findes tilsvarende på en stor sølvmedalje – diameter 12 cm. Denne medalje blev slået i få eksemplarer. I efteråret 1988 kom en af disse under hammeren hos Bruun Rasmussens Auktioner i København: hammerslag 235.000 kr. hvortil kommer salær og moms! Kobberpladen beror i Svendborg & Omegns Museum.

Christian den femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gohters, Hertug udi Sliswig, Holsten, Stormarn og Dithmærsken, Grefve udi Oldenborg og Delmenhorst.

Vor Gunst tilforn, Som Vi det dend 1 hujus imellem Schonøer og Stevens begynte Siøe – Combat sielf hafver anseet, og deds Lyckelige udgang af Fiendens retirade lettelig merket, saa ere Vj derom aff din allerunderdanigste, med din Broder oss tilsendte relation videre forstendiget, og priser Gud som oss saadan herlich Victori uden stor skade paa vore Skibe og uden megen forlust paa folk gifvet hafver. Vi er med din herudi be-teede Conduite vel tilfreds og hafver dig derfor for vores

Som Gen. Adm. Lieutenanten antager Tønden for 40 Rdlr. med Kondition, Godset ei udi Brug at tage førend Fred bli-

ver, og bedrager saaledes bemeldte Gods til Penge 32385 Rd. 30 Sk.

De erobrede fjendtlige Skibe er taxerede:	Hvoraf Gen. Adm. Lieuten. kan tilkomme Tiendepenge.	De erobrede fjendtlige Skibe er taxerede:	Hvoraf Gen. Adm. Lieuten. kan tilkomme Tiendepenge.
Dragen 23716 Rdlr.	2371 Rd. 3 Mk.	Herforuden tilkommer Hr. Gen. Adm. Lieutenanten som han haver fornoiet Vice-Adm. Krist. Bjelke for hans Anpart i de herudi indførte Priser og af det ved ham erobrede Skib Julius Cæsar	3737 — - —
Admirante 12818 —	1281 — 4 —	for hvilken Summa herved Qvittering følger.	
Engelen 7658 —	765 — 4 —	Noch har Hr. Gen. Adm. Lieuten. udi rede Penge erlagt til Zahlmesteren Peter Brandt efter herhos følgende Qvittering til at fyldestgjøre det herudi specificerede og allernaadigst hannem bevilgede Jordegodsens Beløb	6188 Rd.-Mk. 30 Sk.
Mars 25261 —	2526 — - —		
Julius Cæsar 19334 —	1933 — 2 —		
Løven 10461 —	1046 — - —		
Havfruen 8185 —	818 — 3 —		
Ulven 9672 —	967 — - —		
Vrangels Palads 8377 —	837 — 2 —		
Kong David 2200 —	220 — - —		
Jagterne Venus og Diana 1200 Rdlr.	120 — - —		
Herforuden tilregnes			
Hr. Gen. Adm. Lieutenanten:			
For en Kapitains Part af Admirante og Engelen	640 — - —		
Iligemaade af Dragen	800 — - —		
For 2de Metal-12-pundige Kanoner i Dragens Kahytte vægtige 17 Skpd. 18 Lpd. a Skpd. 56 Rdlr.	895 — - —		
4 Metal-6-pundige Kanoner i Admirantes Kahytte vægtige 16 Skpd. a 50 Rdlr.	800 — - —		
Skibet Caritas efter Taxering hvorimod Gen. Adm. Lieutenanten fornoier de derudi interesserede	5638 — - —		
Skuden Fortuna, efter Taxeringen, og de interesserede derudi at fornoie	800 — - —		
			32385 Rd.-Mk. 30 Sk.

Kjøbenhavn den 11te Marts 1678.
Hans Kongl. Majestæts Deputerede udi General-Kommissariatet.
H. Wind. B. J. v. Hahn. O. Scheel. C. Sehested. H. v. Stüchen. P. P. Lerche.

(Efter F. C. Lund).

Ovenstående priseregnskab og skøde findes i dag i Valdemars Slots arkiv.

som belønning, således som myten har villet det, men han fik krongodset til »fåvørpris« af Christian V, idet han kun gav 40 rigsdaler pr. tønne hartkorn – markedsprisen var 50.

Niels Juel havde planer om at erhverve hele Tåsinge og oprettelse af et stamhus. Samtidig med overtagelsen af krongodset, købte han det forfaldne slot for 3.000 rigsdalere af Henrik Nielsen Holst, og i de kommende år opkøbte han og sønnen Knud det meste bøndergods. Allerede i 1679 fik han tildelt frihed på livstid for alle skatter, pålæg m.m., for alt det gods han ejede og ville komme til at eje på Tåsinge. Denne enestående begunstigeelse forlængedes senere for hans søns tid.

Herom handler det næste brev, hvorpå kongen blot har påtegnet: »her Med er Vi til fridss-Christian«.

Der var ikke så megen diskussion, når man havde enevælde.

Stoermegtigste Konge,
Allernaadigste Herre,

Alt saasom Jeg nu med Eders Kongelige Mayestets Flode vorder udcommanderet, hvortil Gud forleene Lycke, og jeg icke veed, om mig paa samme Reyse noget menniskeligt kunde paakomme og tilstøde; Det derimod er Natuerligt, at een hver sørger udi lefvendis Lifve for sine Børn: Da Bøn-falder Jeg Allerunderdanigst til Eders Kongelige Mayestet, med Allerunderdanigst begiering, at det maatte behaæge Eders Kongelige Mayestet at beviise mig den Naade, at hvis Goeds Jeg nu paa Taassingeyer, eller hereffter vorder eyendis, Og min Søn effter min Død, i fald hand dend ofverlefver, kunde Eyermand tilvorde paa bemelte Taassingeyer, maa min og hans Lifvs tiid niude samme frihed, som Eders Kongelige Mayestet mig for min persohn paa det Taassingeyer-goods allerede Aller-

naadigst forundt hafver. Saadan Eders Kongelige Mayestet mig herudinden beviisende Høye Naade, Jeg vil søge effter Allerunderdanigste pligt ved forefaldende Leylighed at aftiene, og herpaa forvente Eders Kongelige Mayestets Allernaadigste milde Resolution, mig til fornøvelig Trøst paa denne min udreysse, forblivende idet øfrige

Eders Kongelige Mayestets

Min Allernaadigste Konges og Herres
Allerunderdanigste og Troeplygtskyldigste
Tiener.

Niels Juell

Samtidig med godssamlingen på Tåsinge uddvide Niels Juel Holmen med Nyholm, påbegyndte fæstningsværkerne på Christiansø, udbyggede Nyboder og meget mere. På nord-siden af Kgs. Nytorv opførte han i årene 1683-86 det nuværende Thottske palæ, hvor han opholdt sig, når han gjorde tjeneste i København.

I dokumentet af 9. januar 1692 gentager Christian V de privilegier Niels Juel og sønnen Knud allerede havde fået, men måske endnu tydeligere således som det fremgår af det sidste afsnit:

Vi Christian den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmarscken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst.

Giøre alle vitterligt, eftersom Viforhen af sær Kongelig Gunst og Naade, og i allernaadigste Henseende til den gode, tro, ifrig og tapper Tienste som Os Elskelige Hr. Niels Juel Til Taasinge og Eriksholm, Ridder, voris Geheime- og Admiralitets-Raad, saa og General Admiral Lieutenant, udi seneste Krigs Tid Os Allerunderdanigst beviist haver, allernaadigst have bevilget, at alt det Gods og de Tiender, som hand paa vort Land Taasing ejede, eller hand, og hans Søn, voris Kammer-Junker Os Elskelige Knud Juel efter hannem, sig der tilforhandler og ejendis vorder,

Skal i begge Deris Livs-Tiid for alle Skatter, Contributioner og Paalæg /: Princessin-

de-Styr alleene Undtagen /: i hvad Navn de have eller bekomme kunde, som da allerede paabuden var, eller herefter paabuden blev, være fri og forskaanede, og bemelte Hr. Niels Juel nu voris allernaadigste Confirmation derpaa allerunderdanigst haver været begærendis, da i hvorvel hand eller hans Søn ingen videre Forsikkring derpaa end voris Haand, som de i Hænde have, fornøden hafde, ville vi dog til Overflod, efter hans herom allerunderdanigst gjorde Ansøgning Allernaadigst have confirmeret og stadfæst, saa og hermed for Os og Voris Kongelige Arve-Successorerer udi Regeringen confirmere og stadfæste forbemælte Skatte-Frihed, som Vi dennem tilforn allernaadigst have givet, saa at alt det Gods og Tiender, som bemælte Hr. Niels Juel paa vort Land Taasing nu ejer, eller hand og fornævnte hans Søn Knud Juel herefter sig sammestæds tilforhandlendis og der ejendis vorder, saa og deris Betienter der paa Landet, maa og skal for alle Skatter, Contributioner og Paalæg /: Princessin-Styr alleene undtagen /: i hvad Navn de have eller bekomme kunde, i begge deris Lifs Tid aldelis være fri og forskaanede.

Derforuden have Vi, efter forbemælte Hr. Niels Juels ydermeere allerunderdanigste Begiering, af sær Kongelig Gunst og Naade allernaadigst bevilget, at de samme voris Benaadning maa sig saa nyttig giøre, som de best veed og kand, i at disponere Paalæggene paa forskrevne deris Gods efter deris eget Gotbefindende. Hvorefter alle og een hver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette, ej giørendes dennem derudi Hinder, eller Forfang i nogen Maade, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vor Slott Kiøbenhavn d 9 Januarii Anno 1692.

Under vor Kongelig Haand og Camer-Zignet
Christian

Admiral Niels Juel ombyggede Valdemars Slot ved en omfattende restaurering efter barokkens krav: symmetrien. Vi har et stik af hans slot i Frederik Vs Atlas fra 1754. Svenskernes hærværk i 1659-60 havde efterladt en

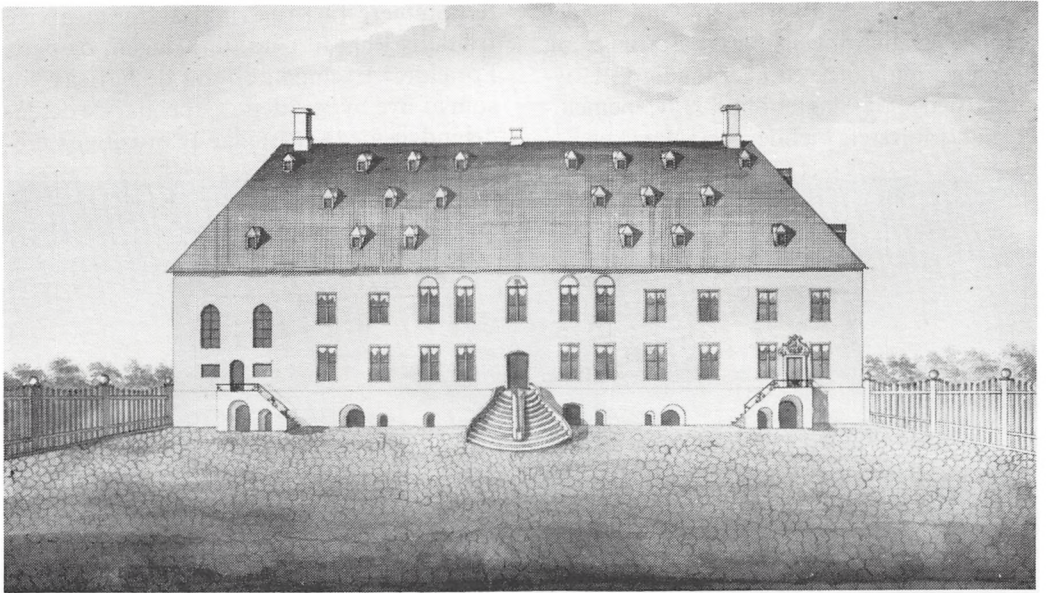

Fig. 7. Det af admiral Niels Juel ombyggede og istandsatte Valdemars Slot – her gengivet i Frederik V's Danske Atlas fra 1754. (Original i Det Kongelige Bibliotek).

bygning uden vinduer, døre, porte og flere steder var sandstensornamenterne fjernet. Alle spir på gavle og trappetårn var nedrevne. Skifertaget gennembrudt flere steder, så på den baggrund forstår man, at Niels Juel lod gavle, kviste og trappetårnet fjerne. I stedet afvalmedes taget og kapellet forsynedes med høje spidsbuede vinduer og egen trappe, med en tilsvarende i den nordlige del af hovedfløjen – her med en smuk portalprydet hovedindgang.

Kapellet blev genindviet ved en stor højtidelighed den 3. 10. 1687 af ingen ringere end biskoppen over Fyns stift, salmedigteren Thomas Kingo. Der findes i den for Bregninge og Landets menigheder fælles ministerialbog udførlige beretninger om kapellets indvielse, og vi får at vide, at Kingo havde skrevet en salme, netop til denne lejlighed – og således lyder to af versene:

Velsign o Gud den Mand,
som dette Hus lod bygge
sæt hannem i din Skygge,
former hans Æresstand,
giv ham et evigt Smykke
af uforandret Lykke.

Gid, at hans Hus maa staa
i Blomster alle Dage
og faste Rødder tage,
der aldrig forne maa,
indtil de skal med Glæde
i Himlens Tempel træde.

Om Indvielsen fortæller en inskription på væggen bag ved alteret (anført i Niels Juels Ligprædiken som »beskikket til at sætte paa en Kaaber-Tavle udi Koret i Kirken«), hvis linjer man fandt ved kirkens restaurering i 1880:

»Under Guds Barmhjertige Forsyn, Hans Kongel. Majestets Kong Christian dend Femtes Høypriselige Regierings mildrige Beskiermelse, og efter besværlige Tidrs lykkelig Udgang har dend Høyædle og Welbaarne Herre, Hr. Niels Juuel til Thaasing, Erichsholm og Totterupholm, Ridder, Kongelig Majestets Geheime Raad, General Admiral Leutenant, Præsident udi Admiralitetets Collegio; Og dend Høyædle og Welborne Frue Margretha Ulfeld tilforhandlet dennem imod reede Penge, og dets fulde Værdi, Thaasing-Huus med dessens underliggende Gods Anno 1678, fuldbyrdet Anno 1687, og

af en gudfrygtig Nidkierhed for Guds mangfoldige Welgierninger i Farers Befrielse, og lykkelig Fremgang ved allernaadigste Høy-anbetroede Søe-Slagter imod Høystbemeldte Hans Majestets Fiender, deris Børn og Ef-

terkommere til Erindring, aldrig at afvige fra deris Pligt til Gud, til Kongen, og deris Forældres Exempel, efterat de har saa got som af nye bygget dette Capel har de det ladedet indvie med Christelige og prægtige Cere-

Fig. 8. Niels Juel i elefantordenens dragt. »Det er ikke lykkedes at forene Barokkens kraftige kropslighed med fransk Hofelegance« – citat af Francis Beckett. Maleriet er tilskrevet Jacob Coning (1648-1724) – nederlandsk maler, der virkede i Danmark fra 1676. Hænger på Valdemars Slot.

monier Anno 1687 dend 3. Octobris af Wel-ædle og Welbyrdige Doctor Thomas Kingo, Superintendent ofwer Fyens Stift, assisteret af fire Prouster, og 36 Præster, i mange Høy-Adelige og fornemme Personers Nær-værelse.

Gud lade sit Ord aldrig wige fra dette hans hellige Huus, og beholde sin Welsignelse til deris Afkom ofwer Gaarde og Gods.

Staae Jerne-stüfwe Steen og blif til ævigt Minde,

Om slig en Søehelt ogsaa stor en Djds-Mandinde,

Som Juul og Ulfeld er! Gud lade Deris Sæd Til Roes og Ære gaa i Deris Foode-Fiæd!

Saa længe Floder skal paa Werdens Strømme larme,

Og Thaasing favnes skal af Belts og krum-slibrig Arme

Saa længe Konger wed at prise Manddoms Art,

Saa lefwer Han, og Hun deri har hendes Pant«.

Th. Kingo

Det er iøvrigt interessant at bemærke, at Niels Juel har forsøgt at indføre navnet Tåsingshus – men forgæves. Den uregerlige prins Valdemars navn vil altid være knyttet til stedet!

Niels Juel døde i 1697 efter lang tids sengeleje, og hans lig blev efter en storslået høj-

tidelighed ført til Holmens kirke, hvor det nedlagdes i den prægtigt udstyrede kobbersarkofag i et særligt for Niels Juel opført kapel. Da kirkens store kapel var færdigbygget, flyttedes hans og hustruens kister i 1709 herind.

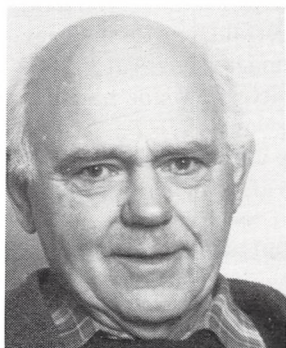
Vedr.: kilder og anden litteratur, så henvises der til Henrik M. Jansen: Valdemars Slot – en kulturhistorisk perle på Tåsinge. Svendborg 1988.

Summary

In 1988 a co-operation agreement was made between the Valdemars Slots Manor House Museum and the Svendborg County Museum, according to which the professional direction was placed under the auspices of the Svendborg Museum. In continuation hereof we started a registration of the manor house collections, including the extensive archives which are still to be found here.

On that occasion Otto Jonassen found the letters mentioned in the article, from a correspondence between Christian V and Niels Juel. The letters are written partly in consequence of the fantastic victory in Køge Bugt (the Køge Bay) on July 1st 1677 over the superior Swedish fleet, partly in consequence of a series of privileges given to Niels Juel and his son Knud, when they take over the Crownlands and Valdemar's Castle on Tåsinge: exemption, for life, from all taxes and impositions etc. – and this also applied to the estate, which they were later to possess on this very fertile island.

Henrik M. Jansens biografi – se foregående artikel.

Otto Jonassen: Født i Assens 1911. Uddannet som gartner. Lærereksamen 1942 fra Jonstrups seminarium. 1943-73 lærer ved Svendborg kommunes skolevæsen. Fra 1974 knyttet til Svendborg og Omegns Museum som lokalhistoriker, »specialist« i gammel dansk skrift (gotisk).

Forfatter til:

Fattiggården (sammen med Henrik M. Jansen), 1976.

Pjentemølleren og hans dagbog, 1978.

Gamle huse i Assens, 1981.

Gamle huse i Svendborg, 1983.

Købstadsliv i Enevældens barndom, 1985.

Svendborg Provstis fest i anledning af Odense Bispestols 1000 år.

Af *Villy Andersen*

Når jeg har fået overdraget den opgave, at fortælle om provstiet i 1000 år, må jeg allerførst forklare, at jeg har opfattet dette opdrag som dette, at fortælle *lidt* om provstiet i disse mange år; for selv om det må erkendes, at samtlige kilder er sparsomme med de store kirkehistoriske begivenheder, der lader historiens vinge suse, så er nogle få minutter jo ikke noget, der tillader at gå i dybden – og selv om f.eks. Nedergaards »Sogne- og Præstehistorie« lader beskrivelsen af samtlige sogne starte med at forkynde, at befolkningen er velvillig, men ukirkelig, så er det dog nok at skøjte lige vel hurtigt over problemerne. Sydfynboen har det tværtimod netop med at finde livets væsentlige værdier der, hvor han bor og med på en eller anden måde, at lade troen få hjemsted i sin aldeles verdslige hverdag.

Denne – dybest set – sunde indstilling til livet – at det er og bliver – leves i de nære ting – viser sig ganske tydeligt i nogle ord af en gammel kvinde fra Drejø – da hun blev belært om Drejøs geografiske beliggenhed, sagde hun: »Åh, nej dog – at tænke sig: en mil til Tåsinge, 1 mil til Ærø og 1 mil til Fyn – Jamen, Herregud dog – at Drejø så'en skulle ligge lige midt i Verden«.

At denne gamle kvinde ikke var et enstående tilfælde, men passer til det sydfynske sind, viser også følgende citat fra Johs. Jørgensens »Juleminde« fra Svendborg: »religiøst liv« i moderne forstand kendte Svendborg den gang ikke. Vi havde i »Frue« pastor Prip, der boede henne for enden af gaden i sin smukke, gulkalkede, rosenomkransede præstegård – vi havde i »Nikolaj« pastor Warburg, om hvem det hed sig, at han »prædikede så inderligt«, og som uartige drenge råbte efter på gaden, fordi han var tynd og

lang og altid gik med opsmøgede benklæder – Men vi havde ingen Indre Mission og intet højskolehjem – kun familien Bang sagdes at være »grundtvigianere« – det viste sig ved, at de rejste sig op i deres stol i kirken, når trosbekendelsen blev læst.

Ellers havde Svendborg sin gode gamle sømandsreligion, som bestod i at være et ærligt og hæderligt menneske, tro på Vorherre, gå i kirke til højtiderne og til alters én gang om året med moder.

Når fader og moder kom hjem fra denne årlige altergang, stod de gerne et øjeblik stille lige inden for vor gadedør, og moder tog fader om halsen og kyssede ham midt i skægget. »Tillykke og velsignelse, lille Far!« – og fader så til gadedøren – sæt nogen havde set det... Thi de var forlegne, de gamle, vejrbitte ulke! De havde følelser – men de gav ikke efter for dem. De havde religion – men de anså det for uanstændigt at tale derom«.

At denne – man kunne næsten fristes til at sige – fredfyldte og harmoniske samleven, hvor det verdslige og kirkelige groede sammen – måske mest på det verdslige livs betingelser – fik lov at gro i så mange år uden de store, skelsættende begivenheder, hænger måske sammen med, at øerne mod syd til dels beskyttede mod overfald – ihvertfald mod det uvarslede overfald – og dermed gav freden gode kår – betinger vel også at Sydfyn og især Svendborg blev et levende handelscentrum i disse mange år.

At Svendborg ikke var en afkrog, men et sted af betydning, ses af, at tiggermunkene – franciskanerne – er i Svendborg med eget kloster allerede ca. 1240 – I en munkekrønike skrives: I det Herrens år 1232 kom de små brødre på deres bare ben for første gang til Danmark – til Ribe – Så der er åbenbart

ikke gået mange år før de var at finde her i Svendborg.

Det var i øvrigt franciskanerne, der forestod driften af Sct. Jørgensgården – de spedalskes hospital, og Sct. Jørgens kirke i Svendborg er den eneste Sct. Jørgens kirke, der er bevaret til nu og som har fungeret som de spedalskes kirke.

Middelalderen igennem er der ikke de store begivenheder at berette om på Sydfyn – man lå tilpas langt fra de centre, hvor de politiske beslutninger blev truffet til at leve i rimelig fred – og – som kystby i det sydlige Danmark – tilpas centralt til at handelen kunne blomstre og sikre en rimelig velstand.

Det er da også økonomiske interesser – handelsinteresser, der ligger bag, når vi næste gang hører lidt til Svendborg og Sydfyn – nemlig tiden omkring reformationen.

I tiden op til reformationen var der to mænd fra Svendborg, der studerede i Wittenberg. Begge skulle senere blive præster i Svendborg. Det var Christiern Clausen Skork i 1518 og Hans Gaas i 1521. Især Hans Gaas skulle senere komme til at gribe ind i Svendborgs historie.

Der var altså – som det ses heraf – ihvertfald en gruppe i Svendborg, der mere eller mindre gik ind for de nye tanker sydfra, og kongen – Frederik I – lader i 1530 gråbrødre-klostret overgå til magistraten til brug som hospital – altsammen »når brødrene forlod klostret« – hvilket ikke skete de første år – men man var altså forberedt på – og velvilligt indstillet overfor forandringen.

Med »Grevens fejde« 1534 tager handlingen fart.

Ved mødet i Ry 4. juli 1534, vælges hertug Christian til konge og på et møde i Hjallese 9. juli tilslutter Odense bispen Knud Gyldestjerne sig.

Dette medførte imidlertid rejsning eller oprør i Svendborg d. 11. eller 12. juli, hvor man vælger den modsatte side. De vrede svendborgensere går nu til angreb på den stærke fæstning – Ørkil – der falder – sandsynligvis fordi den bliver overrumplet – i modsat fald havde det næppe været muligt at indtage den.

Ørkil – med by og handelsplads – nedbrændes og Odense bispestols arkiv går herved tabt.

Når man nu er i gang, går det som det går ved sådanne lejligheder – man fortsætter festlighederne med at hjemsoge forskellige godser: Tidselholt, Hvidkilde og Nakkebølle – som hævn over biskoppen, der havde svigtet den gamle konge, men nok især af verdslige grunde, idet man samtidig slap af med alvorlige konkurrenter i handel og søfart – den religiøse iver var et udmærket dække, når man ville sikre sig fremtiden som købmænd. Men hvorom alting er – Sydfyn havde nu valgt side – og valgt forkert, hvilket gik hårdt ud over byen, der blev frigivet til plyndring, og mange af de betydende købmænd var flygtet til København.

Nu kommer det Svendborg til gode, at man havde præsten Hans Gaas i byen, og at han var udgået fra Wittenberg. Han udvirkede, at man overgav sig til Chr. III, og han sørgede også for, at man, da Lybækkerne søgte at få fornyet forbindelse med byen, at man da fordrev dem med skud fra Skattertårnet, det bytårn, der har givet navn til den nuværende Skattergade i Svendborg.

Som tak fik pastor Gaas et sølvkrus af kongen. Kruset vides endnu i 1740 at have været opbevaret i Skaarup præstegård.

Nu er tiden ikke lang, til vi når til Mester Jacob Madsen – biskop i Odense 1588-1606. Visitsbogen ligger til grund for følgende, idet jeg dog erkender, at jeg har lånt flittigt fra Bendt Gammeltoft Hansens inspirerende lille bog fra 1975: »Hjælp! Biskoppen kommer!« – Hvori han har nærlæst visitsbogen og fundet såvel muntre som alvorlige ting frem.

Der oprulles et mangesidet billede af præstestændens såvel som kirkernes tilstand – ingen af dem var vel den bedste.

Det gjorde det nok ikke bedre, at der ikke var nogen fast pensionsalder for præster.

Ved visits i Tved, der var annexogn til Skaarup, måtte biskoppen vente to timer på at sognepræsten – Jens Gregersen – skulle

indfinde sig . Først da biskoppen er steget til vogns for at køre derfra, kommer Hr. Jens.

Det er om den samme Hr. Jens, at biskoppen andetsteds skriver, at han er ganske udlevet – han er da også 94 år!

Mange klager må biskoppen høre på og tage stilling til.

2. præsten i Skaarup har markstridigheder med sine naboer, og præsten i Stenstrup klager over at skulle betale afgift til præsten ved Sct. Nikolai – selv om hans embede er fattigt.

Ofte måtte biskoppen tage til takke med et beskedent måltid i præstegården hos ikke alt for velstillede præster – men det kunne dog også gå bedre til: »1595, den 20. maj begravde jeg Anders Holck i Vor Frue, i nærværelse af hans moder, fru Magdalene, tre af hans brødre, Bertel Ditlev den gang høvedsmand på Københavns Slot, og Christian Holck, den gang Kongens Oversekretær. Chr. Holck og hans brødre sendte mig til Hr. Jørgensens hus, hvor jeg boede som gæst den 19. maj. 1 tønde Rostoker øl, 1 kande vin – 2 retter. Aften: Vin – 6 retter«.

Præstens prædiken er selvfølgelig også genstand for biskoppens opmærksomhed: Om Hr. Laurits til Tved hedder det, at han præker en stiv time – *selv om* han har lovet at nøjes med et kvarter«. Biskoppen skriver kort: Skal have et timeglas!

Over præsten i Egense – Claus Nielsen – klager fru Anne på Nakkebølle. – Ved Pinse-aftens prædiken 1593 skal han have været så beruset, at det lykkedes for ham at falde i søvn på prædikestolen under prædikenen.

Hr. Claus nægter sig dog skyldig og sagen stilles i bero.

I det hele taget var der nok af mærkværdigheder og utilbørligheder at tage sig af – så sker der ikke de store, skelsættende begivenheder i disse år, så får vi i stedet så meget grundigere indblik i tidens og kirkens hverdag.

Vi kan et øjeblik vende tilbage til Tved sogn, hvor den 94 år gamle Hr. Jens fra Skaarup var sognepræst – han havde i øvrigt sin bolig i Svendborg. Hans Svoger – Hr. Laurits – var kapellan – han boede også i Svendborg,

så det var så som så med bopælspligten da. Biskoppen noterer, at der henlå tømmer til et hus i kirken. Laurits Brockenhuus og Christoffer Walkendorff var uenige om hvem det tilhørte og derfor lå det her. Biskoppen tager ikke stilling hertil, noterer det blot – men han var jo også vant til lidt af hvert – i Skaarup havde præsten, noterer han 26. marts 1589 – sit øllager i tårnet, der jo nok med sin ansatte kølighed året rundt, var velegnet hertil.

Det er selvsagt, at Jacob Madsen også interesserede sig for at gudstjenestens værdighed ikke blev krænket – således påtaler han den uskik, der var i tiden, med mange faddere ved barnedåb. Det er Svendborg, der må lade sig irrettesætte – her var det blevet skik – eller rettere uvane – med en usædvanlig mængde: Alle, der er bedt til barselsgilde, samt de kvinder, der var med og gik til hånde ved fødslen, samt hele følget her ved barselkonens første kirkegang, var faddere. Jacob Madsen skriver kort: Bør bemærkes!

Tidens overtro – der også levede i bedste velgående i kirken – tager han ikke afstand fra, men synes at acceptere tingenes tilstand. Jeg citerer: »1596, den 12. oktober. Kom af visitats på øerne. Var Hr. Poul ved Sct. Nikolaj meget syg og sengeliggende, selv befalede han Gud sin sag, idet han vidste, at han selv var årsag til sin sygdom. Har var fortænkt (d.v.s.: nærede mistanke om), at kapellanen og hans skullet ladet ham fortrylle; hvilket en halt, gammel pige, som uden al tvivl er fuld af troldomskunst, havde sagt. Hun holdes af fru Hedvig Hardenberg i hendes hospital der (det er Sct. Jørgens hospital). Sad en kvinde på Nyborg Slot, han skulle have forgjort. Gerningerne retfærdiggør enden« – Hvilket vel enten skal betyde heksens endeligt – eller at Hr. Poul – hvis han tror derpå – ikke har fortjent bedre.

Om degnen i Skaarup hedder det, at hans moder blev brændt med urette – og i parentes tilføjes: efter hvad man siger!

Næste stop i historiens gang kunne vi passende gøre i anledning af svenskekrigen 1657-60.

Sydfyn er nok ikke den del af landet, der har lidt mest i forbindelse med krige, men da

svenskerne benyttede sig af den hårde vinter og gik over isen til Langeland og Sjælland, gik heller ikke Sydfyn ram forbi.

For Sørup sogns vedkommende fortælles det, at sognet blev ganske ruineret og ødelagt, og samtlige gårde og huse, bortset fra en helgård og 2 gadehuse, skal være nedbrændt. Beboerne blev forjaget, kirkeklokken stjålet og kirkens vinduer slået ind, kirkens inventar slået itu og brændt. Der var ingen gudstjeneste i Sørup kirke fra 1658-1661.

Nu gik det åbenbart ikke så voldsomt til alle steder. V. Skerninge kirkes tidligere sognepræst, E. Fabricius, har læst i sit embedsarkiv og fundet følgende: Lørdag den 13. januar 1658 passerede svenskerne Lillebælt v. Wedellsborg og Fønsskov og drog over Assens-Fåborg til Svendborg. Undervejs plyndredes der bravt – Ulbølle sogns mænd søgte så at redde by og kirke fra samme skæbne – og det lykkedes – endda så godt, at arkivet har hele to forskellige beretninger om hvorledes.

Version I: Da de svenske kom til Ulbølle, havde man hængt en rytterkappe om den store sten, som da stod på den 1650 afdøde Hans Jensens grav på kirkegården, der ligger meget højt, og derfor kunne ses langt borte, hvorved fjenden blev bragt på den tanke, at der lå en garnision, og derfor undgik at komme ind i byen, som således slap for plyndring – stenen på kirkegården findes endnu!

Version II: Da budskabet om fjendens plyndren og afbrænding vest på kom til Ulbølle, var der gudstjeneste i kirken. I følge en pludselig indskydelse ringede præsten hele menigheden sammen og gik i spidsen – i ornat og med alterdugen – ud til en lille høj syd for – bredte dugen ud på en sten, messede og holdt bøn under alles knælen – og se! – den vilde krigerskare, der var nået til Vester Åby å, delte sig i to hold, der drog nord om byen og syd om langs stranden, og Ulbølle by led ingen overlast.

Pastor Fabricius mener, at der i hvert fald kan være noget om, at fjenden drog nord om Ulbølle, for i en præsteindberetning fra 1706 vedr. Hundstrup kirke læses følgende: »Hendes legeme (her er tale om Flintholms

ejer, Berithe Banner, som døde 1591) ligger der endnu i samme begravelse, helt og uforrådnet, endog hun har været død i 115 år. Men at hendes lig og ligklæder endda hår ufortærede blev (er) først set, da den svenske horde 1658 i håb om bytte sønder slog liig kisterne«. – Så Hundstrup kirke blev altså ikke sparet. Endelig siger den gamle overlevering, at den smukke alterkalk, der findes i Skrøbelev kirke på Langeland – og som bærer indskriften: »Hundstrup kirkes kalk 1654«, skulle være blevet stjålet af en svensk soldat, der måske har brugt den som betaling for et eller andet her på Langeland.

Nu kommer vi til at tage et langt spring frem i tiden – nærmere bestemt til 1803 og – og – ubeskedent nok – til Skaarup, hvor Peter August Wedel 1794 var blevet sognepræst, senere blev han amtsprovst med rang af biskop.

Det blev han ikke blot på grund af sin dygtighed som præst, men især fordi han oprettede og drev seminariet i Skaarup. Når man ved hvor lang vejen kan være i vore dage, når en sag – og måske især en ikke helt traditionel sag – skal vandre mellem kirkelige myndigheder før alt er på plads, kan man nok undre sig over, hvor hurtigt det kunne ske da: I efteråret 1802 søgte Wedel – med forbillede i sognepræst – senere biskop – P. O. Boisen i Vesterborg på Lolland – om tilladelse til at oprette et seminarium i præstegården. Stiftsøvrigheden anbefalede – og ved reskript af 3. juni 1803, altså efter kun et halvt år, oprettedes seminariet. Eneste lærer var Wedel – dog ansatte han for egen regning en gartner, der skulle lære de vordende lærere betydningen af havebrug – P. A. Wedel var ægte rationalist!

Det er næsten rørende i dag at læse om, at hele statens udgift til seminariet var 30 Rigsdaler p.a., og det var til udgifter til lys, brændsel og bøger. Wedel klarede at undervise to klasser. – I 1807 kom seminariet op på 3 klasser, og det gratiale på 300 Rigsdaler, Wedel havde fået i 1806, blev der nu god brug for ved ansættelsen af endnu en lærer.

Wedel var præst i Skaarup i netop den tid, hvor vækkelsen brød ind over Sydfyn – og ikke mindst området nord for Svendborg

mod Nyborg – og dermed altså også Skaarup sogn.

Egentlig mærkeligt at måtte erkende, at ethvert spor af den pietisme, denne vækkelse jo også stod for, er totalt forsvundet i dag – kun den grundtvigske del af af vækkelsen består i dag i form af valgmenigheden i Vejstrup – hvis man da ikke vil forbinde resterne af den pietistiske vækkelse med baptistmenigheden i Oure.

Men nu er jeg ved at bevæge mig over i Nyborg provsti, og der har jeg ikke noget at gøre i dag.

Hvis vi starter i Svendborg, kan vi konstatere, at der var en lille gruppe, der samledes til husandagter – de ulovlige konventikler, der kun kunne lovliggøres ved sognepræstens godkendelse. Det var især købmand H. C. Brandt, skomagermester Lundegaard og skomagersvend Svendsen, der var aktive og forårsagede noget skrivi frem og tilbage myndighederne imellem, og om vækkelsen i Svendborg hedder det: Efter Brandts død (1840) er oplysningerne om vækkelsen i Svendborg meget sparsomme; ingen af byens vakte stod i forbindelse med vakte i andre egne – man sammenligner her med citat af Johannes Jørgensen, jeg gengav i begyndelsen af dette lille foredrag.

At vækkelsen var svag i Svendborg forhindrede dog ikke, at valgmenigheden i Vejstrup i mange år og indtil for få år siden havde en månedlig gudstjeneste i Sct. Nikolaj kirke.

Ellers må det nok siges, at det især er Skaarup sogn, der er i centrum i disse år – takket være Johan Nielsen, Skaarupøre – også, efter en bog, der blev udgivet om ham, kaldet »Spillemanden fra Skaarupøre«, fordi han – før han blev vakt – spillede til baller.

Hans hus ved Skaarupøre er bevaret – det er i dag et – lille – udhus til en villa. Der boede han med kone og mange børn. Hans ligsten findes endnu på Skaarup kirkegård, og står lige øst for koret, og er for få år siden blevet restaureret på menighedens foranledning.

Provst Wedel skrev om ham 1835: »Han har en god forstand, når han vil bruge den, men er uden kundskaber, skjønt han befatter

sig med alt, hvad han kan tjene ved, og som ikke koster strængt arbejde«.

Som man kan høre ikke nogen ubetinget venlig karakteristisk – men forholdet mellem ham og Wedel var fra en affinden sig med hinanden også gået over i åbent fjendskab – det fortælles, at de unge mænd fra henholdsvis Skaarupøre og Skaarup jævnlig mødtes til kamp på knipler på grund af denne strid.

Wedel skriver i 1834 til biskop Faber, at »en vis Johan Nielsen«, der ofte forandrede næringsvej, i vinteren 1831-32 havde begyndt at holde forsamlinger »imod forordningen af 13. januar 1741«.

I foråret 1836 klager han påny til biskoppen: »Jeg kom omtrent kl. 4 om søndag eftermiddag derhen, tvende værelser vare så fulde af disse fanatikere, at jeg næppe kunne få plads i det, hvor mandfolkene vare forsamlede. – – – Jeg beder nu Deres Højærværdighed, at De kraftigen vil række mig hånd for at hindre uordenen, der for Religion og Borgerskab ei kunne andet end give skadelige følger«.

Da det med tiden kom til opgør mellem den gamle, pietistiske vækkelse og grundtvigianismen i Vejstrup og Ryslinge, valgte Johan Nielsen at forblive den gamle vækkelse tro – ligesom han – da vækkelsen truede med at vende sig fra det, den hævdede, var den verdsliggjorte kirke – forblev i kirken. Han fik da også med tiden flere gode venner blandt sognepræsterne på egnen. Således f.x. sognepræsten i V. Skerninge. Hos ham blev vækkelsen i øvrigt tidligt knyttet tæt til kirken. Han havde nemlig hørt, at der skulle afholdes et af de ulovlige møder i sognet, og i stedet for at indberette og true med myndighedsindgreb, valgte han den – fornuftige – udvej selv at deltage i mødet og således lovliggøre det. Således blev modsætningsforholdet mellem vækkelse og præst imødegået i starten.

Johan Nielsen døde 1867 som en agtet prædikant.

Til slut et pat oplysninger, der bør medtages her – den første for at vise, at det ikke blot er vor tid, der er villige til at betale for at

Vor Frue præstegård omkring århundredskiftet.

bevare vore kirker på værdig vis – den anden på grund af det enestående.

1: Da baron Otto Rosenørn-Lehn i 1860 arvede, arvede han ikke blot baroniet, men også 9 mere eller mindre forfaldne kirker, der alle af ham, v. arkitekterne Dahlerup og Ove Petersen, København, blev restaureret.

2: V. Skerninge kirkes kirkeejer var godsejer Berg, Skjoldemose. Han solgte den til sognets præst – Chr. Hornemann Bredsdorff 1846. Salgssummen var 8000 Rigsdaler. Hvor sognepræsten fik en sådan formue fra, vides ikke – de sædvanlige onde tunger vil dog vide, at han vandt dem i kortspil på V. Skerninge kro. – Skødet ligger den dag i dag i embedets arkiv.

Det var så et par bemærkninger om Sydfyn – Svendborg provsti – gennem 1000 år. På ingen måde udtømmende – meget, der skulle have været omtalt, er ikke blevet det – meget, er der sket, og dog synes det mig, at det, der måske er tydeligst, når man prøver at se det samlet, er hvor lidt det egentlig var – krusninger på overfladen – kirken stod – ordet blev

forkyndt i de mange år – som det vil ske i de mange år, der kommer.

Summary

This short and not at all exhaustive lecture aims at showing certain main features in the clerical development in the Svendborg deanery – over the 1000 years since the establishment of the Odense episcopal seat, and up to this day, with emphasis laid on the – maybe – special South Funen ability to let the religious life be lived under the conditions of secular life, see quotation from Johs. Jørgensen's »Juleminde« – (X-mas memory), and also by referring to the geographical placing of this area, which makes large-scale political interference unattractive while the trade is in comfortable circumstances and therefore thriving.

In connection with »Grevens Fejde«, a civil war in Denmark in 1534, Svendborg – in opposition to bishop Knud Gyldenstjerne – takes sides, and sides with the loser. After the plundering of the »Ørkild« fortress and of other irritating competitors in trade and shipping, the victor took revenge by permitting the plundering of Svendborg.

The worst consequences were – however – prevented by Hans Gaas, a vicar who had studied in Wittenberg and was on good terms with the victor. He applied to Christian III with the result that Svendborg got off cheaply.

It was when »Ørkild« was burnt down that the archives of the Odense episcopal seat, which were kept there, were lost.

We now make a jump ahead to the visitation book of bishop Jacob Madsen. This gives a good impression of both the churches and the vicars were not the best, which meant that the bishop on his many visitation travels had plenty to do with instructions and admonitions (1588-1606).

You will find quite a few examples of the moral level of both congregations and vicars, not always quite blameless. It is surprising that Jacob Madsen seems to accept – or at least not to dissociate himself from the superstition of his time.

Also the war between Sweden and Denmark 1657-60 left its trace on South Funen, and in this connection it is worth noticing that the question whether or not to plunder was decided upon not on the basis of military strenght but by more coincidence.

In 1794 August Wedel started as vicar in Skå-

rup, and in 1803 he established the Skårup college of education. Wedel was a true rationalist and therefore sharply opposed to the religious revival, which then took place in South Funen – in the parish of Skårup represented by Johan Nielsen – also called »the fiddler from Skårupøre«. Wedel is not particularly kind when describing Johan Nielsen. In his annual report to the bishop he writes: »He is quite intelligent, when he makes use of his brains, but he has no knowledge, although he occupies himself with anything that might give a profit and which does not cost hard work«. – And from another report to the bishop: »One Johan Nielsen, who often changes his occupation«.

When the revival movement split up into a pietistic and a Grundtvig-line, Johan Nielsen chose pietism, and he also chose to remain in the established church, which to many pietists had been secularized. In 1867 he died as an esteemed preacher.

Here we must conclude that even if there were many ripples on the surface over these past 1000 years, they remained mere ripples. The church stood – and stands – as the place of preaching, for past as well as future generations.

Villy Andersen, f. 27. december 1931 i Marvede sogn, Næstved kommune. Realeksamen fra Slagelse kommunale gymnasium 1949. Revisionskontor dels Slagelse dels København 1949-55. Studentereksamen fra Statens- og Hovedstadskommunernes kursus i København 1957. Teologisk kandidat fra Københavns universitet 1964. 1964-68 sognepræst Klim, Thorup og Vust sogne. 1968 – sognepræst i Skårup sogn. 1979 tillige provst for Svendborg provsti.

Fra smelteovn til kakkelovn

Emil Wennerwald: Støbeprocessen ved Langes jernstøberi.

Af Anne Melillo og Bodil Bruhn

Det arbejdende folk har optrådt i kunsten siden middelalderen. Man møder i kirkekunsten både bønder og håndværkere men altid i en underordnet rolle – det religiøse indhold var naturligvis det centrale. Først i begyndelsen af forrige århundrede, med den begyndende realisme indenfor kunst og litteratur, vender kunsten sig mod mere menneskelige, autentiske og folkelige motiver. I første omgang er det den danske natur, der bliver hovedmotivet, men langsomt begynder man at skildre de mennesker, der arbejder i naturen. Arbejderen bliver den dominerende

skikkelse i den realistiske kunst. Arbejdere sås for første gang i dansk kunst i stort format på Sonnes frise uden på Thorvaldsens Museum. Dog er det som oftest bønderne, der bliver billedet på »det arbejdende folk«. At det i begyndelsen er bønder, man maler, er vel ingen tilfældighed, da langt størstedelen af den danske befolkning boede og arbejdede på landet, men det forekommer alligevel mærkeligt, at man ikke med den begyndende industrialisering fra 1850'erne viser industriarbejderne større interesse.

Et af de første eksempler vi har i Danmark

Fig. 1. P. S. Krøyer: *Fra Burmeister og Wains Jernstøberi. 1885. Statens Museum for Kunst.*

Fig. 2. Skitse til rekonstruktion af billedfrisens oprindelige ophængning. Udført af Christian V. B. Mikkelsen.

på en kunstner, der skildrer en industriel arbejdsplads, er P. S. Krøyer. Han malede i 1885 sit berømte billede »Fra Burmeister & Wains Jernstøberi«, fig. 1. Krøyers billede er et øjebliksbillede forstået på den måde, at billedet skildrer et ganske bestemt øjeblik i arbejdsprocessen – det øjeblik, hvor det flydende jern hældes i støbeforme. Det var dog ikke specielt arbejdet, der interesserede Krøyer, men det lys, det flydende jern kaster på omgivelserne, både på arbejderne og i fabrikshallen.

Et enestående eksempel på et maleri, der beskæftiger sig med selve den industrielle arbejdsproces, findes til gengæld i Langes jernstøberi i Svendborg, det nuværende Ovn-museum. Her hænger en billedfrise af maleren Emil Wennerwald, der viser jernstøbe-processen lige fra starten til det endelige produkt er færdigt.

Emil Wennerwald

Emil Wennerwald blev født i København i 1859. Hans far var paraplyfabrikant. Familien har nok accepteret Emils ønske om at uddanne sig som maler, for han begyndte allerede før sit attende år at forberede sig til Kunstakademiet. Her blev han optaget i 1878 og var elev under Fr. Vermehren til januar 1881 eller nytår 1882. Få år senere var han i kort tid elev på Krøyers malerskole. Mange år senere fortalte han selv, at han forlod malerskolen, fordi han var uenig i de andre maleres kunstopfattelse.

Emil Wennerwald begyndte sin lange karriere som Charlottenborg udstiller i disse år. Det første billede udstilledes i 1880, og derefter deltog han i udstillingerne de fleste år frem til 1920.

Udstillingerne gav imidlertid ikke Wennerwald nogen økonomisk succes, og man kunne derfor møde ham både som tegne-

lærer på Efterslægtsselskabets Skole (1883-85) og som sanger og skuespiller ved Folke-teateret og i provinsen (1882-83 og 1885). Så sent som i 1901 forsøgte han at få en karriere på de skrå brædder.

De økonomiske problemer har vel føltes ekstra tyngende, fordi Wennerwald stiftede familie i disse år. I 1884 giftede han sig med den 18-årige Carla Rongsted. Hun døde året efter. I 1888 giftede han sig igen, denne gang med den 22-årige Ingeborg Johanne Emilie Hansen. Hun var fra Svendborg, hvor hendes far Anders Hansen var gæstgiver. Wennerwald slog sig ned i Svendborg fra 1888 til 1891, afbrudt af studierejser til Tyskland og sommerophold med familien ved Silkeborg-søerne. Parret fik 6 børn med få års mellemrum.

Det er i disse år, man kommer tættest på Emil Wennerwald som menneske og maler, fordi der på Det kongelige Bibliotek er bevaret en række breve fra Wennerwald til hans svendborgske mæcen gartner Bruun på Høje Bøge. Disse breve viser, ligesom titlerne på Wennerwalds udstillingsbilleder, en hovedinteresse for naturen som motivverden. Det fremgår af brevene, at Wennerwald oftest valgte sine motiver med salg for øje. Han malede også på bestilling.

Han skrev den 26. november 1892:

»...For tiden maler jeg paa et bestilt Male-ri, der (er) fire Alen langt, men *kun* 22. Tom. høit. Motivet er Oktoberaften ved Julsø, og det skal anvendes, som Frise i en Spisestue. Desværre faar jeg ikke Kontanter for det – det er en Byttehandel...«

Wennerwald gav sig også i noget omfang af med portrætmaleri.

Den 15. juli 1890 takkede han gartner Bruun for et lån og skrev:

»Det er en Selvfølge, at saa saare jeg er kommen tilbage til Svendborg, gaar jeg straks i lag med at male Deres Portræt færdig. Og nu skal det nok lykkes for mig (at) blive godt – For nu vil jeg jo kunde arbeide paa det med endnu mere Kærlighed og Interesse...«

At Wennerwald kunne reagere skarpt på sine kunders indblanding fremgår af et brev, skrevet den 30. april 1892:

»...Pengene har jeg modtaget fra Dr. (Barfoed, Svendborg). Og et Brev, indeholdende en Del Snak om at male noget om paa Billedet, hvilket jeg naturligvis ikke indlader mig paa. Det mangler blot at jeg ovenikjøbet skal spolere det gode, der er i Maleriet. Det er allerede sørgeligt nok, at man er nødt til at sælge sine bedste Arbeider til slige Priser. Haandtegningen sender jeg ham en af de første Dage. Det er storartet, hvad? At skulle give Tilgift ligesom Bageren. Ja naar saa enda mine Billeder gik af som »varmt Brød«...«

Herefter tynder det ud i oplysningerne om Wennerwald. Af udstillingskatalogerne fremgår det, at han boede i Svendborg i 1899 og i København igen fra 1902. Billedfrisen til Langes jernstøberi er sandsynligvis bestilt under Wennerwalds sidste ophold i Svendborg. Desværre er frisen helt udokumenteret. Der mangler således oplysninger om, hvem der har fået ideen til frisen, og hvordan den er blevet til. Man ved, at den oprindeligt har hængt på afdelingskontoret i København. Vi kender desuden to landskabsmalerier fra samme ophold. Det ene findes på Svendborg Museum, det andet hos familien Lange. Det fortælles, at Wennerwald tilføjede familiens yacht til det oprindelige motiv for at overbevise Lange om, at han burde købe billedet.

De følgende år udstillede Wennerwald fortsat på Charlottenborg. Han var på vej

mod succes. I Aftenbladet blev han interviewet til sin 70-års fødselsdag under overskriften: »Hedens Maler fylder 70«, og får rosende omtale i Morgenbladets artikel i samme anledning for sin »ædruelige og ærlige Kunst«.

Wennerwald findes også betydelig nok til nekrologer ved sin død i 1934. Fingrene lægges nu ikke imellem i bedømmelsen af hans kunst, om det så skyldes, at Wennerwalds produktion var sunket til »et ret populært niveau«, eller at det kunstneriske klima i Danmark havde ændret sig. Wennerwald beskrives som en folkelig maler:

»...Hans billeder røber Bestræbelsen for at glæde Folk med lette, lyse Billeder... – han havde et stort Klientel baade i Ind- og Udlandet...« (Berlingske Tidende, 23. maj 1934).

»...Nogen opsigtsvækkende Indsats ydede han ikke, men ikke desto mindre blev han sikkert en af Landets mest kendte Maler-navne ude i de store Kredse...« (Dagens Nyheder, 24. maj 1934).

og endelig Politiken (23. maj 1934):

»...Han hørte til den gamle Skole af Landskabsmalere, som afsøgte Landets forskellige Egne for at finde naturskønne Motiver med Skov og Sø eller Hedebakker, og han gengav disse motiver med solid Haandværksmæssig Dygtighed og med betydelig malerisk Effekt...«

Billedfrisen med støberiprocessen står således alene i Emil Wennerwalds produktion.

Fra smelteovn til kakkelovn

Wennerwalds billedfrise er en skildring af arbejdsprocessen fra ovnen, hvor råjernet bliver smeltet over selve bearbejdningen til det endelige produkt, kakkelovne. Motiver-

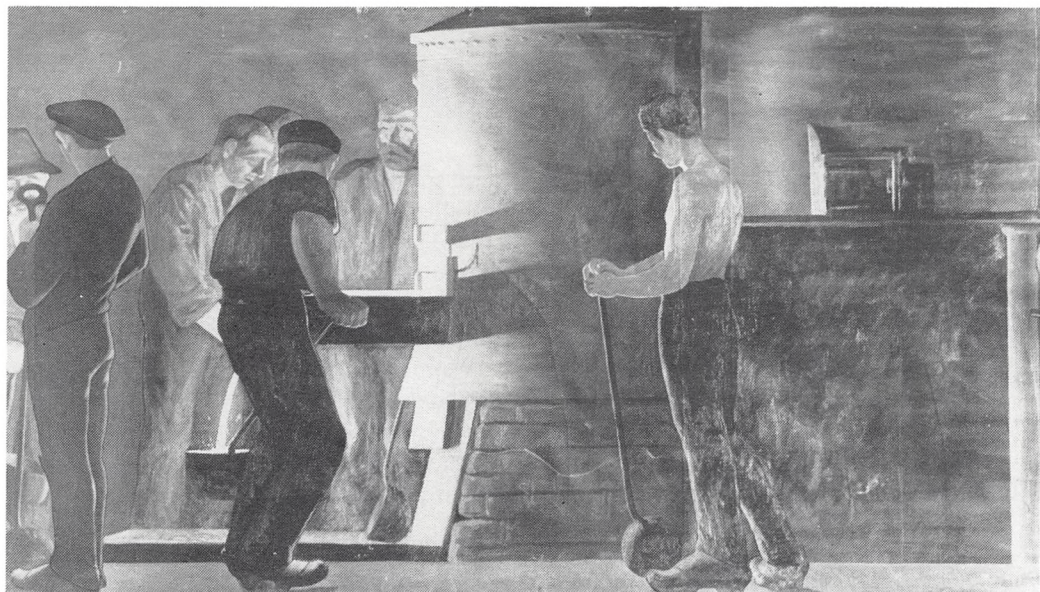

Fig. 3. Udsnit af Emil Wennerwalds billedfrise. Arbejdere ved forherden. 1900. Ovn museet i Svendborg.

ne i de enkelte afsnit fra frisen har forskellige funktioner. Nogle af dem er malet til at ses samlet, mens andre må være malet til at hænge alene. Desværre ved vi ikke noget om, hvordan billederne oprindeligt har hængt i afdelingskontoret i København. Som billederne hænger i dag på Ovn museet, er de tilpassede lokalerne der, og hænger ikke altid i den korrekte rækkefølge. Endvidere kan man på nogle af billederne se, at de er blevet beskåret. Hvornår dette er sket, vides ikke. Et forsøg på en rekonstruktion af billedfrisens oprindelige ophængning ses på skitsen, fig. 2.

Billedfrisene kan ses som en visuel instruktion i støbning. Støbningen foregik på følgende måde: Jernbarrerne, d.v.s. råjernet, blev smeltet i smelteovne, og det flydende jern blev opsamlet i en beholder, forherden, hvorfra det kunne hældes i støbeformene. Disse bestod af metalrammer fyldt med sand. Modellen blev formet i støbesandet. Hvis det var større emner, der skulle støbes, bestod støbeformen som oftest af flere rammer, som kunne sættes ovenpå hinanden (Se fig. 4A). Formen blev skilt ad, når jernmassen var størknet, og man tog godset ud ved at banke

sandet af. De fleste støbninger fik grater, overflydninger ved sammenføjningerne, og måtte derfor have en eller anden form for efterbehandling – afpudding eller tilfiling.

Det ene af Wennerwalds større sammenhængende billeder viser den del af støbeprocessen, hvor det flydende jern kommer ud af forherden, fig. 3, og det er denne scene, der er midtpunktet i billedets komposition. Her samles arbejderne omkring forherden og skaber herved rum. I de fleste andre billeder vælger Wennerwald at skildre arbejderne stående eller gående på en linie, hvor personerne ikke overlapper hinanden. Maleren vælger i billedet af støbeovnen at skildre den situation, hvor det flydende jern hældes i støbeskeer, nøjagtig som Krøyer gjorde det.

Det flydende jern oplyser omgivelserne, og det er denne maleriske virkning, Wennerwald benytter sig af. Det vil sige spillet mellem det voldsomme lys og det kraftige mørke. Det giver billedet effekt, og samtidig fornemmer beskueren den kraftige varme fra det flydende jern. Dette understøttes af farvevalget, der veksler fra de mørke jordfarver, over de glødende farver i arbejdernes ansigter til den nærmest lysende hvide farve

fra det flydende jern. Varmen fortsætter ud i de nærmeste omgivelser, hvor to af arbejderne, der står og venter på at fylde støbeskeerne, er skildret med bar overkrop.

Til højre for ovnen er to arbejdere ved at støbe dobbelt i en støbeform sammensat af tre rammer, fig. 4A. Den ene arbejder ses forfra med ansigtet i profil, den anden bagfra ligeledes med ansigtet i profil. Igen arbejder Wennerwald med lyseffekten i de oplyste ansigter og specielt i den rygvendte arbejders underarm, der formes smukt af lyset.

I den næste scene står to arbejdere med støbeske og skovl, men scenen afsluttes brat, fig. 4B. Manden med støbeskeen har tydeligvis blikket og bevægelsen rettet mod noget, der foregår bagved den rygvendte arbejder, som henter støbesandet. Hvad der foregår, ses ikke. Dele af billedet må mangle, hvilket også ses af, at den rygvendte arbejders ben er beskåret.

Wennerwalds arbejdere er næsten alle malet på samme måde. Det er stovte mænd med kraftige muskler og store hænder. De fleste af arbejderne ansigter er i profil og er malet med udgangspunkt i det samme forlæg. Vi ved ikke, om Wennerwald selv har været i støberiet og tegnet skitser, eller om han har arbejdet ud fra andre forlæg, for eksempel fotografier, som for alvor bliver moderne i perioden.

Baggrunden er malet i gråbrune nuancer. Kun hvor varmen fra det glødende jern i støbeformene bliver til røg, ændrer baggrunden sig lidt. Den ensartede baggrund giver en fornemmelse af, at arbejderne ikke bevæger sig i et rum, men nærmest er klistrede til baggrunden. Fladevirkningen understreges også af den kraftige konturstreg, Wennerwald ofte bruger om sine personer.

Det væsentlige i denne billedfrise er selve arbejdsprocessen.

Den ideelle arbejder

Billedfrisen må være blevet til i forbindelse med L. Langes Jernstøberies 50-års jubilæum i 1900. Virksomheden blev på dette tidspunkt, efter Lars Langes død i 1890, ledet af sønnerne Jens og Valdemar Lange. De har

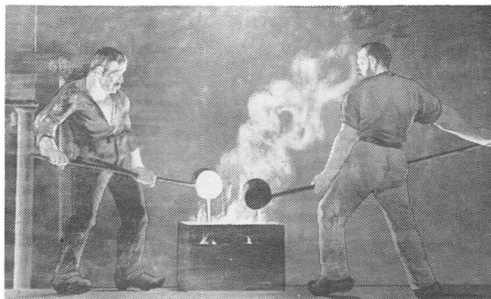

Fig. 4. Udsnit af Emil Wennerwalds billedfrise. A: Arbejdere hælder jern i støbeformen. B: arbejdere med støbeske og spade. 1900. Ovmuseet i Svendborg.

sandsynligvis bestemt billedfrisens motiv, fordi det er helt atypisk for Wennerwalds kunstneriske billedproduktion.

Foruden at anskueliggøre selve støberiprocessen, viser billedfrisen også utilsigtet den ideelle arbejder, som han tog sig ud for den patriarkalske arbejdsgiver. I Lars Langes tid havde ledelsesformen på jernstøberiet været stærkt patriarkalsk. Den faderlige omsorg gav sig udtryk i »Alderdoms-Forsørgelses Foreningen for L. Langes Fabrik-Personale«, og i at Lars Lange hvert år fejrede sin fødselsdag sammen med sit personale. Festligholdelsen af 50-års jubilæet, hvor medarbejderne lagde en krans på Lars Langes grav, viste, at den patriarkalske ledelsesform levede videre på støberiet efter grundlæggerens død. Arbejdsgiveren tog ansvaret for virksomhedens og arbejderne vel. Ansvaret omfattede forsørgelse ved løn og velgørenhed og menneskelig forståelse. Til gengæld forventedes det af arbejderne, at han skulle

Fig. 5. Tre af håndværkerfremstillingerne, murer, stenhugger og smed, fra Borgertrappen på Københavns Rådhus. Skåret i træ efter tegninger af Harald Slott-Møller, ca. 1900. Tegnet af Christian V. B. Mikkelsen.

have tillid til arbejdsgiveren, være flittig, omhyggelig, nøjsom, omgængelig og stabil. Den ideelle arbejder skulle passe sit arbejde, resten tog arbejdsgiveren sig af.

Flid, omhyggelighed og koncentration om arbejdet alene præger netop arbejderne på Wennerwalds billedfrise. Dertil er de ved godt huld, og i helt og pænt arbejdstøj, hvil-

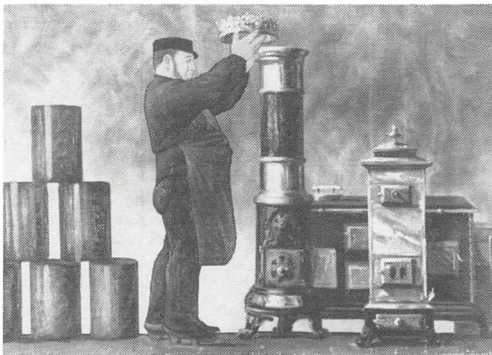

Fig. 6. Udsnit af Emil Wennerwalds billedfrise. Kakkellovnskronen sættes på. 1900. Ovnsmuseet i Svendborg.

ket viser den omsorgsfulde arbejdsgiver. Han er ikke selv med på frisen, men opholdt sig i det lokale, hvor frisen hang.

Arbejderfremstillinger var sjældne, men i fin overensstemmelse med tidens endnu eksisterende patriarkalske tankegang. Det er næppe tilfældigt, at man også finder arbejderfremstillinger på Borgertrappen i Københavns Rådhus (Ca. 1900), fig. 5, og i den ydre udsmykning af Ny Carlsberg (1901), også Carlsbergbryggerierne lededes patriarkalsk. Wennerwalds billedfrise adskiller sig fra disse fremstillinger ved at være oliemaleri og ved at vise selve arbejdsprocessen i den moderne industri.

Når Ovmuseets gæster i dag ser Wennerwalds billedfrise, møder de samme budskab som de besøgende på Langes Københavnskontor i 1900: Den patriarkalske arbejdsgivers stolthed over sin velfungerende fabrik, en stolthed, der udtrykkes både i produktionsprocessen og i arbejderfremstillingerne.

Wennerwalds billedfrise afspejler den første industrielle revolutions selvopfattelse: Menneskets sejr over naturkræfterne, glæden over arbejdet og over det færdige produkt. Den er ikke et realistisk bud på den konkrete arbejdssituation på et jernstøberi, der var præget af hede, støv og hårdt arbejde. Tydeligst kommer det frem i frisens slutmotiv, hvor arbejderen i bogstavelig forstand sætter kronen på værket, fig 6. Dette motiv trækker maleren frem ved at lade det af arbejdet forædlede produkt, de forskellige kakkellovnstyper, skildre i flere farver end han har anvendt i frisens øvrige motiver. Billedfrisens funktion var altså mere end blot rumdekoration.

Litteraturliste:

- Beckett, Francis: Københavns Rådhus. Kbh. 1908.
 Broby-Johansen, R.: Dagens dont i Norden. Kbh. 1972.
 Nørregaard, Georg: Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899. Kbh. 1943.
 Sestoft, J. Danmarks arkitektur. Arbejdets bygninger, Kbh. 1979.

Agnes og Harald Slott-Møller: Mellem kunst og idealer. Kunstforeningen, Kbh. 1988.
Svovlgaard, Niels: L. Lange & Co. 1850-1987. Århus 1988.
Weilbachs kunstnerleksikon, III, 1952.
Wennerwald, Pierre: Slægtshistorie. Utrykt. Det kgl. Bibliotek.
Jensen, Vald.: Cirkus Lange. Årbog for SOM 1984. Sv. 1985.

Aviser:

Aftenbladet, 3. august, side 3: Hedens Maler fylder 70.
Berlingske Tidende, 23. maj 1934, side 9: Maleren Emil Wennerwald død.
Dagens Nyheder, 24. maj 1934, side 5: Dødsfald - Maleren Emil Wennerwald.
Morgenbladet, 4. august 1929, side 7: Emil Wennerwald.
Politiken, 23. maj 1934, side 5: Dødsfald - Maleren Emil Wennerwald.
Svendborg Amtstidende, 27. april 1900: Et jubilæum.

Breve:

Emil Wennerwald til gartner Bruun, Høje Bøge, Svendborg, 15. juni 1890, den 30. april og den 26. november 1892.
Korrespondancen iøvrigt fra den 16. juni 1890 til den 26. november 1892.
Emil Wennerwald til Sceneinstruktør Rosenberg, 14. maj 1901.
Alle i Det kgl. Bibliotek.

Anne Pilø Melillo (født 1957)

Cand. mag. i historie og kunsthistorie, 1985. Studieophold på Det danske Institut i Rom i perioden 1982-84, hvor hun beskæftigede sig med barokken som politisk kunst.

Har tidligere udgivet:

Land, by og dagligliv i det gamle Rom (1984).
Prag - Systimes ekskursionsserie (1986).

Bodil Bruhn (født 1957)

Cand. mag. i historie, kunsthistorie og middelalderarkæologi, 1987. Studier i kunstens og arkitekturens ideologi og propaganda under den italienske fascisme.

Har tidligere udgivet:

Land, by og dagligliv i det gamle Rom (1984).
Prag - Systimes ekskursionsserie (1986).
samt historiske artikler og anmeldelser.

Udstillingskataloger:

Charlottenborgs udstillingskataloger, 1882-1921.
Fortegnelse over Malerier og Studier af Emil Wennerwald, udstillede hos Kunsthandler Anton Hansen. 1916.
Fortegnelse over Malerier og Studier af Emil Wennerwald, udstillede hos Kunsthandler Anton Hansen, 1917.
Malerier af Emil Wennerwald, m.fl. Bergenholz Kunsthandel. 1920.
Katalog til Auktionen. Malerier og Studier af Landskabsmaler Emil Wennerwald. Anton Hansens Kunstauktioner. 1932.

Zusammenfassung

Die im Svendborger Ofenmuseum ausgestellten Gemälde wurden im Jahre 1900 von Emil Wennerwald gemalt. Sie waren ursprünglich für die Geschäftsräume der Kopenhagener Abteilung der Firma L. Lange vorgesehen und sind einmalig, weil sie einerseits das industrielle Herstellungsverfahren vom Schmelzen des Roheisens bis zur Fertigstellung des Heizofens, andererseits den vorbildlichen Arbeiter, wie er damals vom patriarchalischen Arbeitgeber gesehen wurde, darstellen.

Im Artikel werden die Beziehungen der Gemälde zur thematischen Entwicklung dänischer Kunst am Ende des vorigen Jahrhunderts und zum Leben und Werk des Malers Emil Wennerwald aufgezeigt. Ausserdem wird versucht, die ursprüngliche Aufhängung der Gemälde zu rekonstruieren. Gegenwärtig ist diese durch die Räumlichkeiten des Ofenmuseums bestimmt.

Skonnerten som arbejdsplads anno 1924-25

Karl Johan Faurskou's erindringer om sin tid ombord på de to Thurø skonnerter ERHARDT & BRITANNIA.

Ved Benno Blæsild

Både til lands og til vands ændres arbejdsbetingelserne gennemgribende fra det ene årti til det andet. Skonnerterne som daglig arbejdsplads – ikke for lejrskoler og sociale eksperimenter; men for ganske almindelige mennesker – fortøner sig efterhånden i historiens tåger. Det synes så længe siden, og dog lever erindringen om livsbetingelserne ombord på Svendborg-området skonnerter stadig i levende menneskers hukommelse. Søfartsarkivet fik i 1988 et klart eksempel herpå ved et brev, som vi modtog fra pensioneret søofficer Karl Johan Faurskou.

Faurskou kom som meget ung mand fra Randerseggen til Svendborg i 1923 for at gå på sømandshøjskole. Her oplevede han at få den basale praktiske erfaring i, hvad livet ombord på et sejlskib indebar på den gamle veltjente grønlandsbrig Hvalfisken, der fra 1916 til 1935 lå som skolens stationære skole-skib i Svendborgsund.

Den 30. marts 1924 var skolen forbi, og Faurskou skulle ud og skaffe sig sin første hyre. Det kunne godt have sine vanskeligheder, for i tyvernes midte havde fragtmarkedet slet ikke overvundet krisen, der fulgte efter 1. verdenskrigs højkonjunktur. Oven i den generelle afmatning på fragtraterne, meldte damp- og motorskibene sig nu også for alvor som konkurrent for sejlskibene selv på de længere ruter. De sydfynske skonnerter var derfor henvist til at overleve på fragter, hvor tidsfaktoren var af mindre betydning end prisen. En af disse nicher var transport af træ fra Sverige til England, og det var da netop også på sådan en tur, Faurskou fik sin debut som ungmand ombord på den tremastede bramsejlskonnert ERHARDT af Thurø. Første stop på rejsen var Gotland, hvor man skulle hente kalksten,

der skulle til Fagervik. Derfra skulle man til Ankarsvik for at laste træ til Londonderry i Irland.

Fra sin første tur beretter Faurskou bl.a.:

»Vi var ialt syv mand ombord. Efter at have indtaget ballast og slået sejlene under afsejlede ERHARDT d. 12. maj 1924. Vejret var fint, så alle sejl blev sat, jeg var nu alligevel lidt beklemmt, da jeg oppe fra bramåen så ned på bølgerne og mærkede skibets bevægelser. Deroppe havde man kun sig selv at stole på.

Med fint vejr og medvind ankom ERHARDT fire dage senere – d. 16. maj – til Klintbrovik på Gotland for at laste kalksten. Det var et meget hårdt arbejde at stuve disse tunge sten. Vi afsejlede d. 22.; men det blev kort efter vindstille, så det blev nødvendigt at ankre, for ikke at drive på grund. Skibet var meget nær grunden, så jollen blev sat i vandet, for at udlægge et varpanker, så vi kunne varpe os længere væk fra grunden. Det var et hårdt arbejde, med fuld last at hive skibet længere ud – det var jo med håndkraft. Heldigvis kom vinden så småt, så ankeret blev hevet op og derefter varpankeret. Forinden var sat nogle sejl, så vi fik den dovne sved ud af kroppen, inden vi var under sejl igen. De næste par dage forløb roligt med god, men svag vind.

Den sydlige vind og det kolde havvand gav tæt tåge, så der blev mindsket sejlføring og drejet på tågehornet. Men om eftermiddagen d. 25. blev skibet gennemrystet, vi havde strejftet et klippeskær. Jeg havde frivagt; men kom hurtigt op på dækket, og så om styrbord brændingen bryde over skærene. Der var i øjeblikket nogen rådvildhed; men hurtigt besluttede skipperen at gå over stag, det var en chance; men det eneste, der var at gøre for

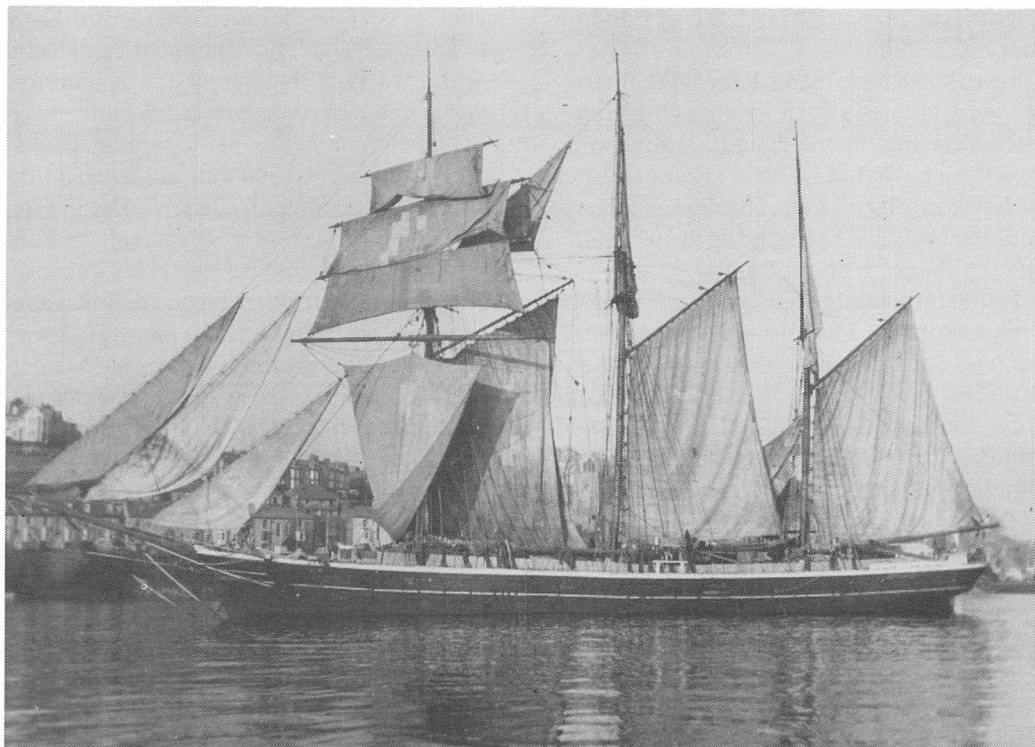

Fig. 1. ERHARDT tørrer sejl mens den ligger for anker ved Fowey, sommeren 1926.

hurtigst muligt at komme på modsat kurs. Aldrig havde vi braset så hurtigt rundt så snart skibet var i vinden, og heldet var med os, vi sejlede klar af skærene. Derefter blev to mand sat til at pumpe, og efter nogle slag fik vi vand fra lasten. Fuldtlastet var det jo begrænset hvor meget vand skibet yderligere kunne bære, så sejlføringen blev formindsket, for at mindske vandets pres mod lækagen. Det hjalp så meget, så vi ikke skulle pumpe uafbrudt. Det var hårdt at pumpe, selvom vi på en måde pumpede for livet. Lækagen måtte være et eller andet sted forude, for vi kunne ligge i køjen og høre vandet løbe ind i skibet, så det var ikke så let at falde i søvn, selvom vi var godt trætte af al den pumpen.

Næste dag var det blevet vindstille, så en pøs med huller i bunden blev fyldt med savsmuld, og ved hjælp af en lang bådshage langsomt trukket op og ned langs skibssiden forude under vandet. På den måde lykkedes det virkelig at få lækagen nogenlunde stop-

pet, så vi ikke behøvede at pumpe slet så ofte.

Vi havde stadig god vind, så d. 27. maj ankom ERHARDT velbeholdent til Sundsval. Her blev skibet undersøgt af en dykker, som udbedrede lækagen i forstavnen og stoppede hullet. D. 29. blev skibet slæbt til Fagervik og lasten losset. Efter udløsning kom skibet d. 14. juni på bedding, hvor skaderne blev endeligt udbedrede. Allerede d. 16. blev skibet slæbt til Ankarsvik, hvor vi begyndte at laste træ til Irland.

Den 5. juli afsejlede vi fra Ankarsvik og passerede en stor tysk firemastet bark, der lastede træ til Australien. På denne årstid er der meget vindstille, så først efter 14. dage nåede vi Helsingør Red. Dagen efter lettede vi anker og passerede Kronborg for fulde sejl og medvind. Et par dage efter passeredes Skagens fyr. Det varede en halv snes dage inden vi nåede Pentland Firth. Da strømmen og vinden var med, var vi i løbet af godt fire timer igennem, klar af landet og fortsatte videre indenfor de ydre Hebrider. Efter 28

dages rejse ankom ERHARDT til Londonderry d. 2. august«.

Faurskou's rejse med ERHARDT fortsatte med endnu en tur til Sverige-Gøteborg – efter mere træ, denne gang til Bridgewater. Derefter i ballast til Dahout i Frankrig efter en last kartofler til Lissabon. Retur til England med salt, inden turen i april 1925 endelig gik tilbage til Thurø Bund.

Faurskou's næste hyre var også med en Thurø-skonnert. Denne gang BRITANNIA, der også var en tremastet bramsejlskonnerter. Faurskou påmønstrede d. 20. juni i Svendborg, og 28. afsejlede BRITANNIA mod Sundsval, hvor man skulle laste brædder til Douglas på Isle of Man. Derfra i ballast til Kotka i Finland efter mere træ, denne gang bestemt for Exeter. Næste stop var Fowey, hvor man lastede porcelænsjord bestemt for København.

Turen hjem over Nordsøen blev begivenhedsrig, Faurskou husker det således:

»Da vi nærmede os julen fik vi besøg af den stedlige sømandspræst, som ville give os et ord med på den forestående rejse; men ingen af os kunne ret meget engelsk, så meget

snak blev det ikke til. Inden han roede tilbage gav han os hver et Nyt Testamente, udgivet i Kristiania i 1923. Jeg kan endnu se ham for mig, da han vinkede farvel, jeg så ham aldrig siden; men testamentet har jeg stadig. Endelig var vi lastet med 300 tons porcelænsjord, så den 17. december afsejlede vi. Det blæste frisk kuling fra vest, så af de små sejle var kun spidserne sat, alligevel sejlede vi 7-8 knob, så humøret var højt, vi regnede med at være hjemme til jul. Efter at have passeret Dover og fyrskibet South Goodwinn blev kursen sat op igennem nordsøen. Efter et par dage begyndte barometeret at falde stærkt og vinden friskede, så de mindre sejle blev bjerget.

Lillejuleaftens dag blev mesanen bjerget, og bramsejlene rebet. På aftenvagten måtte klyveren bjergeres; men forinden vi to mand entrede ud på sprydet formanede skipperen os om at være agtpågivende overfor søen. Han blev selv stående inde på fordækket og holdt øje med os. Med besvær kravlede vi ud på sprydet, hvor vi i stormvejret masede for at få sejlet gjort fast. Men pludselig råber skipperen:

»Pas på! hold fast!« Jeg drejede hovedet

Fig. 2. BRITANNIA under indsejling til Le Treport, Frankrig ca. 1925.

forefter, og netop da dykkede forstævnen ned, og en svær brådsø rullede imod os, og så forsvandt ellers spryd og forstavn i havet. Jeg holdt fast med næb og kløer, idet jeg trykkede mig tæt ind til sprydet for at hindre vandets kraft i at trække mig udenbords. Der blev helt stille et øjeblik under vandet, jeg mærkede hvordan vandet ligesom med tusinde hænder forsøgte at trække mig i dybet. Jeg troede min sidste time var kommet, og modstod kun med besvær søens kraft inden vi igen var løftet ud af vandet. Næste tur gik heldigvis kun i til halsen. Efter denne ilddåb var søen en tid mere rolig, så klyveren blev gjort fast. Langsomt krøb vi ind imod bakken vel vogtende søen; så – i et belejligt øjeblik sprang vi ind på bakken og ned på for-dækket. Her stod skipperen og tog imod os; han havde været bekymret, sagde han. Jeg sendte i mit stille sind en tak til vor Herre. Det var et par trætte og gennemblødte sømænd, der til midnat kom ned i lukafet. Det var dejligt at komme til køjs; men jeg frøs meget.

Juleaftensdag lå vi underdrejet for kun stagfok og skonnertsejl med to reb i. Søen var så høj, så det ikke var muligt at se over bølgetoppene når skibet var nede i en bølgedal. Midt på eftermiddagen, da kokken skulle igang med at forberede lidt julemad tog skibet en svær brådsø ind over dækket, som ramte kabyssen så hårdt, at komfuret faldt sammen. Med et brøl fulgt af eder og forbandelser kom kokken farende ud af kabyssen i en tæt sky af damp og røg og fortalte, at det ikke var muligt at lave mad, før end komfuret kunne repareres, så der blev ingen risengrød m.m. Da skibet stadig lå underdrejet, blev vi alle inviteret hen til kaptajnens kahyt til aften. Fra det ellers aflåste proviantskab tog skipperen en dåse saltsmør, marmelade, leverpostej og ost frem. Forholdene taget i betragtning havde vi det egentligt hyggeligt. Det var skippers vagt, så engang, da han var oppe og se på vejret, råbte han pludselig meget højt »alle mand på dæk, skynd jer«. En stor engelsk damptrawler styrede imod os, så der var kun et at gøre: håbe på, at de snart ville få øje på os. I allersidste sekund

fik de øje på BRITANNIA og drejede af; men den var så tæt på os, at vi kunne være sprunget ombord uden besvær. Det hele gik så hurtigt, at jeg ikke nåede at komme helt op på dækket; men så trawleren glide lige forbi agterenden. Der var ingen, der sagde noget, vi stod alle og så ud over det oprørte stormpiskede hav. Men så råbte skipperen: »kom lad os gå ned«. Og han gav en dram og ønskede glædelig jul. Derefter gjorde han noget, som jeg slet ikke havde troet om ham; han tog det Testamente frem, som også han havde fået i Fowey. Han læste juleevangeliet højt for os, der var helt stille i kahytten, kun stormens susen og hylene mindede os om, hvor vi var. Skipperen underholdt os i en hel time, inden vi gik til køjs.

Vi lå underdrejet hele julen; men 2. juledag lykkedes det Styrmand og kokken at få sat komfuret op igen, så vi atter kunne få et måltid varm mad. Vind og søen aftog i løbet af dagen, så vi sejlede med god vind henimod Skagen, som passeredes 28. december«.

Så langt Faurskou. Som tidligere nævnt var netop sejladsen med træ fra Sverige til England typisk for sejlskibene fra Svendborg i denne periode. De to skibe ERHARDT og BRITANNIA var som bramsejlskonnerter også tidstypiske. ERHARDT var på 221 brt., bygget af eg på N. P. Petersens værft på Thurø i 1901, og sejlede for Thurø-redere indtil 1931.

Udover skaderne ved grundstødningen i 1924 (som først blev endeligt udbedret i Troense d. 30. maj 1925) kom skibet ud for endnu en grundstødning i Aberdeen havn d. 2. januar 1930, som blev repareret i Troense i maj samme år. D. 22. april 1931 solgtes skibet til Brantevik i Sverige og omdøbtes til EBBA.

BRITANNIA var bygget i 1902 også på N. P. Petersens værft. Den var på 182,23 brt. BRITANNIA endte allerede i 1927 i Brantevik, hvor det kom til at sejle kul fra de tyske østersøhavne. I 1942 lå skibet interneret længere tid i Stettin, angiveligt fordi de tyske myndigheder ikke ville lade et skib med det navn forlade havnen. Derfor omdøbtes det til MARIANN. Under dette navn fortsatte det i fart indtil 1961, hvor det blev opkøbt af

et tysk konsortium, der lavede det til stationært restaurationskøb ved Sylt. Her udbrændte det i 1981.

Karl Johan Faurskou

Født 28. april 1908 i Randers. Efter ophold på Sømandshøjskolen i Svendborg sejlede han som matros med forskellige sejlskibe fra 1924 til 1929, hvor han startede på Navigationskolen. Styrmandseksamen 1930 og Skibsførereksamen 1931.

Hjemsendt fra marinen som søløjtnant af 2. grad af reserven 1933. I april 1934 3. styrmand i DFDS, hvorfra han blev pensioneret i 1973 efter 39 års ansættelse i samme rederi.

Litteratur:

Arkivalier og fotos beroende på Søfartsarkivet ved Svendborg & Omegns Museum.

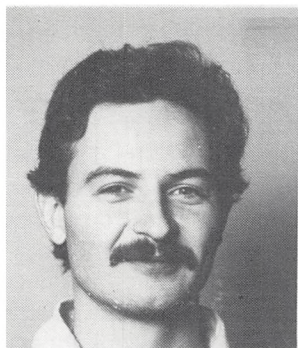
Jens Friis-Pedersen: Sejlskibe, de sidste i Grønlandsfarten. Helsingør 1981.

Frode Holm-Petersen: Træk af skibsfartens udvikling i Svendborg Toldsted. Svendborg 1953.

Henning Thalund: Så til søs - »Sømandshøjskolen«, Svendborg Søfartsskole, Svendborg 1981.

Summary

This article contains a narrative by a navigating apprentice on board two three-master topgallant schooners from Thurø, ERHARDT and BRITANNIA, from March 1924 to January 1926. Both ships had a gross register tonnage of abt. 200 – and typewise they were typical of the late South Funen sailing-ships. The cargos were also typical of their time, being mainly wood from Sweden and Finland, meant for the British Isles. The author of this narrative is Karl Johan Faurskou. He was born on the 28th of April, 1908, in Randers in Jutland. From 1924 to 1929 he served on board various sailing-ships from the Danish provincial fleet. He passed the examination for his master's certificate in 1931 and in 1934 he was employed as a chief officer by DFDS. He stayed with this company till pensioned as a captain in 1973.

Benno Blæsild (født 1956) cand.mag. i historie, forhistorisk arkæologi samt kunsthistorie fra Århus Universitet 1985. Samme år udnævnt som museumsleder ved lokalmuseet i Sisimiut/Holsteinsborg. Siden 1. marts 1988 ansat ved Svendborg & Omegns Museum som souschef.

Har siden 1980 især beskæftiget sig med studier af: Kultursammenstød, kunsten som kulturformidler, arkitektur m.v.

Udgivet lærebøger og artikler om: arkitektur i antikkens Rom, barokkens kunst som livssynsindikator samt nyere grønlandsk historie.

Den gamle mand og havnen

Af *Ole Bang*

Den 8. juni, netop ankommet til Odense, rømmede skipper og besætning og efterlod mig på VIKING. Den tidligere toldkrydser skulle i de kommende dage være tilgængelig for interesserede med mig som guide!

Medens det på sydhavsøerne er skik og brug, at de ankomne formilder de indfødte med spejle og glasperler, gælder andre regler i Odense!

VIKING blev hilst velkommen af toldvæsenet, som medbragte 2 kasser pilsnere. To stærke mænd bar dem ned om læ. Det kostede 2 stk. øl.

Næste morgen tog begivenhederne riven-

de fart. 2 stærke bolværksmatroser bragte kanonen op. Den vejer det samme som Gunnar Juul! Til belønning overtalte jeg de muskelstærke fyre til at dele 2 pilsnere.

Bassinets, hvor fartøjet lå fortøjet, var dækket af et tykt lag af plast, papir, flasker m.v. Jeg følte mig overbevist om, at det var muligt at gå på vandet. Dette er tidligere forsøgt og med held. Dog ikke her i landet.

Nu kom flere mænd, bevæbnet med store river, bådshager og andet grej og samlede stadset sammen, hvorefter en kloaksugerovogn og en grab fuldendte værket. Det anede mig hvorfor: Kort efter kom DANNEBROG

Artiklens forfatter om bord på Viking ved Toldboden i Odense Havn. I baggrunden kongeskibet »Dannebrog« (Foto: Henrik M. Jansen)

og møvede sig ind tæt ved VIKING. Præcist kl. 11.00 steg de kongelige i land. Først Margrethe (uden hat!) derefter avlsprinsen. I øvrigt overså de begge vort fartøj, hvorefter jeg lod, som om jeg overhovedet ikke kendte de pågældende.

Næppe var Bentleyen kørt, før en officer i hvidt steg ned ad landgangen medbringende rigshunden i snor. Under publikums beundring lettede den ben på kajen. Her vil nok Odense, som erindring om det skete, rejse en sten. Måske to. Balthazar er en hanhund.

Museets Henrik besøgte mig, og kort efter dalede 4 engle, formummet som mennesker ned på dækket. Den ene var Pernille, de andre venner fra universitetet. Henrik havde fortalt om min eremittilværelse. De unge kom ofte igen, og havde bjerne ikke nået fordampningstemperaturen, var der nok blevet drukket lidt flere. Men vi frygtede indvendige brandsår. For at ingen god tørst skulle gå til spilde, stak vi skiftevis hen til en havnecafé, som skænkede køligt fadøl.

En højerestående toldembedsmand havde meldt sin ankomst og kom ledsaget af to funktionærer. Og hvad der ikke var uvæsentlig: medbringende 4 kolde øller.

I det sorte skib var varmen enorm. Jeg ønskede at jeg kunne lægge kødet og sidde med

lidt træk mellem ribbenene. Man kunne spejle æg på ruftaget!

Forresten kom der et TV-hold. Fra toldvæsenet. Da jeg om aftenen sad på hakkebrættet og gumlede mine klemmer, kom fra DANNEBROG, som lå lige i vindøjjet, bølgende de herligste dufte hen til mig fra kongeskibets kabys. Jeg led i stilhed og nynnede »Manden på risten«.

Af prominente gæster bør nævnes: Ove Bager fra Lundeborg. Til hans ros skal det siges, at han ikke sang for mig.

Et af mine hverv var at falbyde postkort. Kun takket være mine enestående evner som sælger lykkedes det at komme af med 6 stykker. Heraf to til mig selv.

Da DANNEBROG lettede, forhalede jeg (to lunkne igen) og overtog den flagsmykkede kajplads.

Den sidste morgen fik jeg en overraskelse, da jeg kom på dækket: Et tommetykt lag sand skjulte de smukke dæksplanker. Nu vidste jeg da, at jeg ikke var i Sahara men i Odense; forklaringen var at en strid østenvind havde flyttet den nærliggende parkeringsløb i nattens løb.

Eftersom der hverken var vand eller el ved hånden havde jeg et kærkommet påskud til ikke at begynde en rensningsproces.

Ole Bang, f. 11. sept. 1911. Apoteker på Sct. Nicolai Apotek fra 1959 til 1981. Derefter medarbejder på Svendborg Lokalhistoriske Arkiv og medlem af Vikings bådelaug.

Bog anmeldelser

Ingrid Markussen:

Visdommens Lænker.

Udgivet af Landbohistorisk Selskab.

Under den komplet intetsigende titel »Visdommens Lænker« har lektor mag. art. Ingrid Markussen på foranledning af Landbohistorisk Selskab, som (bl.a.) hermed har ønsket at fejre 200-årsdagen for stavnsbåndets ophævelse, skrevet en interessant bog om undervisningsvæsenet, særlig på landet, i sidste del af 1700-tallet.

En væsentlig medvirken ved udviklingen af det skolesystem, som var en forudsætning for, at bondefrigørelsen kunne forløbe heldigt, var de tanker, som blev fremsat, og det praktiske arbejde, som blev udført, af ejeren af Brahetrolleborg gods, Johan Ludvig lensgreve Reventlow. Derved fik skoletankerne en særlig tilknytning til det sydfynske område, og det er baggrunden for, at det vil være rimeligt ved nærværende anmeldelse at henlede denne årbogs læsers opmærksomhed på bogen.

I den almindelige feststemning over jubilæet har der indsneget sig en vis tilbøjelighed til at gå let hen over den kendsgerning, at stavnsbåndet blev indført ved en forordning af 1733, og derfor kun varede i 55 år. Der er en vis mangel på logik i med stor festivitas at holde 200-års jubilæum for en administrativ ordning – indført som en styring af udskrivningsvæsenet – som kun varede i godt ¼ af det åremål, vi nu har fejret. Det må erkendes, at forfatterinden gør opmærksom på, at stavnsbåndet ikke var en særlig langvarig ordning, men det gøres nærmest kun i en bisætning. Hun redegør dog ganske loyalt for, at ophævelsen den gang knap nok blev bemærket af den landbefolkning, som skulle

være mest interesseret i den. Stavnsbåndsophævelsen var i realiteten kun en indledning til den bondefrigørelse, som først blev gradvist gennemført i de senere decennier ved afløsning af hoveripligt, ophævelse af revselsetret, udskiftning og det, som bogen især handler om, indførelse af undervisningsmuligheder for landbobørn, og som mundede ud i skoleforordningen af 1814. I dette arbejde var brødrene Johan Ludvig og Christian Ditlev Reventlow foregangsmænd. Forfatterinden redegør indgående for den inspiration, som brødrene hentede hos navnlig tyske forfattere og filosoffer, såsom holsteneren Johann Bernhard Basedow og preusseren Friedrich Eberhard von Rochow, der igen havde ladet sig påvirke af franskmændene Jean Jaques Rousseau. Men navnlig J. L. Reventlow's skoletanker fik på dansk grund et langt videre perspektiv, idet Reventlowerne klart så, at man ingen vegne ville komme med landboreformerne uden skolereformer, og at skolereformerne praktiske gennemførelse ville forudsætte en systematisk uddannelse af lærere. Det skildres i bogen, at J. L. Reventlow allerede i 1784 ved en henvendelse til kronprins Frederik (den senere Frederik d. VI) fik udvirket, at den såkaldte Lille Landbokommission fik udvidet sit kommissorium til også at omfatte skolevæsenet, ligesom det fremgår, at J. L. Reventlow utrætteligt, dels under kommissionsarbejdet, dels under sit arbejde i kancelliet, virkede for fremme af skolesagens lovgivningsmæssige status, samt for praktisk gennemførelse af en egentlig skoleundervisning i landdistrikterne.

I bogen skildres indgående, hvorledes J. L. Reventlow allerede i 1787 fremlagde et langt memorandum, hvori han skitserede sine tanker om læreruddannelsen på særlige semina-

rer, og hvorledes han bestræbte sig for at gennemføre en seminarieundervisning i praksis. I 1792 begyndtes en egentlig seminarieundervisning på Blågårds seminarium, og takket være J. L. R.'s bemærkelsesværdige idealisme, opførtes på Brahetrolleborg gods i årene 1795-1800 et seminarium i egne bygninger for 25.000 rd., hvilket efter datidens forhold må have betydet et meget dybt greb i lommen. Der findes ifl. forfatterinden kun bevareret en meget primitiv tegning på Gærum skolemuseum af bygningerne. Efter denne tegning at dømme – den er gengivet i bogen – må der have været tale om en statelig bygning i en enkel, renfærdig nyklassicistisk stil. Bygningen eksisterer ikke, den blev, ufatteligt nok, nedrevet omkring 1850. Det må imidlertid betegnes som en af de meget få mangler ved bogen, at forfatterinden henviser det allerede i 1788 (det havde altså også 200-års jubilæum sidste år og kom på frimærker!) oprettede seminarium i Tønder til en fodnote. Det kan kun forsvares ved, at man krampagtigt begrænser fremstillingen til kongeriget, hvilket må synes noget kunstigt nu om dage, hvor Kongeåen alene er en amtsgrænse.

Iøvrigt er indvendingerne mod bogen få og formelle. Talrige steder i bogen gengives breve og dokumenter med en tillempet nutidig retskrivning i form af (vist nok stort set) ældre stavemåde, men med små bogstaver i navneord. Det må virke kunstigt; her mangler konsekvens. Et sted nævnes det, at »Hertugen af Augustenborg« indtog et udpræget bagstræberisk standpunkt, og det tror man jo gerne; der kom ikke meget godt derfra. Men det nævnes ikke, hvilken hertug. Det må nok have været Friedrich (el. Frederik) Christian. I H. P. Clausen og Jørgen Paulsens værk »Augustenborgerne« fra 1980 nævnes ihvertfald, at Chr. D. Reventlow og hertugparret havde nogen kontakt. I bogen anføres, at Friedrich (af forfatterinden stavet Friederich) Christian nogle år senere, nemlig i 1802 (han døde først 1814) afgav en betænkning over det forslag, som senere blev til skoleforordningen 1814. Det nævnes, at hertugens synspunkter var »gennemsyret af hans skepsis«.

Clausen og Paulsen bruger iøvrigt konsekvent stavemåden Frederik om de talrige hertuger af Augustenborg under dette navn. Som nævnt er der tale om bagateller. Bogen må karakteriseres som et særdeles grundigt og veldokumenteret arbejde. Den er forsynet med udførlige kildeangivelser og adskillige gode illustrationer, herunder nogle spændende faksimile-gengivelser af håndskrevne dokumenter. Nedsættelsen i formatet har dog bevirket, at læseligheden er vanskelig.

Bogen anbefales til enhver, der har interesse for dansk skolehistorie og sydfynsk egnshistorie.

Jul. Paulsen

Erling Albrechtsen:

Fra Hukommelsens Myretue.

Odense Universitetsforlag. 1988.

163 sider. ill., 198 kr.

»Fyn var mit rette virkefelt. Visse mål var sat her, hvor der intet universitet var, ej heller arbejdsbrødre på interessefeltet, fremmede netop den faglige isolation muligheden for at stikke en linie ud, forme et selvstændigt arbejdsmaal ikke påvirket og lempet af andre«.

Med disse ord giver lederen af det antikvariske arbejde gennem 31 år på Fyn, museumsinspektør, dr. phil. Erling Albrechtsen en rammende karakteristik af sit myreflittige virke på Fyns Stiftsmuseum.

Allerede i 1974 gav han en udmærket syntese over Fyn i oldtiden, med bogen af samme navn. Med hans erindringer får vi nu både forudsætningerne og omgivelserne beskrevet, hvorved vor sparsomme memoirelitteratur indenfor arkæologi og historie får et bredere bidrag, der ikke har nekrologernes form og begrænsninger.

Det skal straks siges, at der ikke bæres ved til intrigernes bål. I denne fagverden, hvor personlig strid og avind har betydet destruktion og negligeren af den frugtbare arbejdsmark, som den danske arkæologi er, har Albrechtsen undgået at blive indblandet. Han kommenterer i forbifarten disse materier ganske kort – og nærmest uforstående. I ste-

det virker han i sin omgang med de større koryfæer næsten for benøvet.

Trods en uddannelse som cand. mag, i tysk og engelsk, blev det Danmarks oldtid, der allerede som student indfangede Erling Albrechtsen i form af studenterarbejde på Nationalmuseets 1. afd. Fra denne tid bringes nogle herlige – og ærefrygtige – beskrivelser af datidens berømte – og somme tider frygtede – personligheder, som Sophus Müller, Therkel Matthiassen, Johs. Brøndsted – og senere den gode ven og protegé P. V. Glob.

Efter få år som gymnasielærer i Haslev kom chancen som museumsinspektør ved Fyns Stiftsmuseum i 1940, og dermed kom Fyn for alvor ind i varmen i Danmarks oldtid på Nationalmuseet – og senere også blandt udenlandske kolleger.

Albrechtsen er fantastisk flittig den dag i dag; trods en meget svær sygdom. I aktiv tjeneste havde han desuden et utroligt held, som vi i litteraturen kun kender hos naturens muntre søn, hvis vi skal tro den gamle Adam Oehlenschläger. Albrechtsens navn vil altid være knyttet til stednavne som offerfundet i Langmosen ved Bukkerup, guldkarrene ved Midskov, undersøgelsen af skibssætningen ved Glavendrup – men sidst og ikke mindst Møllegårdsmarken – Danmarks største gravfelt – i Gudme, hvor yngre kræfter nu høster yderligere berømmelse på basis af hans store pionerindsats, som er nedfældet i mastodontværket: Fynske Jernaldergrave, bind I-V.

Dertil kommer hans banebrydende studier i den fynske bebyggelsehistorie, som siden har inspireret to unge fynske historikere til et efterlignelsesværdigt forskningsprojekt af den fynske – og senere øvrige danske bebyggelsehistorie i jernalder – vikingetid og middelalder.

Jo – Erling Albrechtsen kan være tilfreds – og vi med ham – med et frugtbart virke her på øen.

Måske er det Albrechtsens blufærdighed, der er årsag til at vi hører meget lidt til det miljø, han færdedes i de mere end tre decenier, han har tegnet arkæologien herovre. Vi savner midt i det meget formelle – lidt anek-

doter og besværligheder må der dog også have været, når man var ene mand om hele øen. Ja selv de lokale venner forbliver ejendommeligt anonyme – og det svækker bogen en smule – når den skal bruges til belysning af den fynske videnskabshistorie – i dette tilfælde indenfor den forhistoriske og historiske arkæologi.

Men vi er glade for, hvad vi har fået. For som nævnt ovenfor er vi ikke forvænt med den slags litteratur – og her er den præsentret af en fagets og kollegernes gentleman.

Et sidste hjertesuk: Hvor man dog savner et person- og stednavneregister. Hvordan kunne forlaget dog overse dette uundværlige hjælpemiddel?

Henrik M. Jansen

Jette D. Søllinge & Nielse Thomsen:
De danske aviser 1634-1989. Bind 1.
Odense Universitetsforlag 1987.
356 sider ill., 328 kr.

Aviser, dagblade og andre periodica er uomgængelige kilder til enhver form for lokalhistorisk arbejde, for så vidt man beskæftiger sig med et tidsrum, hvor der overhovedet er udkommet aviser og blade. Det vil for hovedparten af Danmarks vedkommende sige indenfor de seneste 150 til 200 år.

Alle, der har forsøgt sig med kildestudier i aviser, har sikkert opdaget, at de til tider er en noget problematisk kildegruppe. Så blandt lokalhistorikere, det være sig professionelle som amatører, er der et udtalt ønske om et opslagsværk, hvor man kan hente de vigtigste oplysninger, om en hvilket som helst dansk avis. Det behov har kultursociologen mag. art. Jette D. Søllinge og historikeren prof. dr. phil. Niels Thomsen nu udfyldt for perioden 1634 til 1847, med udgivelsen af 1. bind af en planlagt trebindsværk om de danske aviser.

Alle landets aviser bliver udførligt omtalt, og man kommer rundt i alle hjørner af kongeriget, sådan at forstå, at man også medtager de områder, der engang tilhørte Danmark, i de år, hvor de var danske. Bogens illu-

stationer spænder bredt fra faksimiler af avissider over fotos af tidstypiske trykkerimaskiner til portrætter af pressehistoriske personligheder forsynet med korte biografier.

Efter 50 siders – lidt summarisk – gennemgang af avisens historie i Danmark indtil 1847, hvor hvert afsnit er forsynet med gode litteraturhenvisninger, følger gennemgangen af aviserne landsdel for landsdel.

For Svendborgs vedkommende er der kun en enkelt avis, der er gammel nok til at være med i dette bind. Det er Svendborg Amts Tidende, som udkom første gang 3. januar 1842, og som gik ind d. 31. december 1954. Oplaget, der udkom tre gange om ugen, var omkring 1850 på ca. 200 eksemplarer, hvilket var ganske pænt sammenlignet med det øvrige Fyn, hvor det samlede oplag var omkring 2000 stk.

Fynske trykkerier var tidligt med, hvilket sikkert skyldes tilstedeværelsen af provinssens største købstad – Odense. Allerede i 1729 var det første trykkeri udenfor København grundlagt her. Den første fynske avis udkom først i 1772, det var Hempels »Odense Adresse-Contours Efterretninger«, det senere Fyns Stiftstidende, der i de sidste 20 år af det 18. århundrede levede i livlig konkurrence med »Iversens Fyenske Avis«/»Fyens Avis«.

Fra det 19. årh. begyndelse var Hempels avis dominerende, og Fyens Avis gik ind i 1868; men på dette tidspunkt var konkurrencen også yderligere skærpet af tilstedeværelsen af hele seks aviser på Fyn med et oplag på 2500. Oplaget skal ses på baggrund af, at de fynske købsteders befolkning, der var aviserens primære grundlag, var vokset til ca. 30.000 mennesker.

Af rationalitetshensyn har forfatterne til De danske aviser udarbejdet et omfattende forkortelses- og tegnsprog for de forskellige oplysningskategorier. For undertegnede krævede det en del opslag i »facitlisten« foran i bogen, førend jeg begyndte at få fornemmelse af, hvad de forskellige tegn betød. Da værket hovedsageligt er tænkt som en håndbog, hvor man med mellemrum vil foretage

enkeltopslag, vil de mange tegn og forkortelser sikker komme til at irritere nogle fremtidige brugere.

Alt i alt er der dog ingen større kritikpunkter at rette mod værket, som det tegner sig efter første bind, og når det tredje efter planen udkommer i 1989, vil der foreligge en længe savnet lokalhistorisk håndbog, som vil henvende sig til et bredt publikum af historisk interesserede og faghistorikere.

Benno Blæsild

Svend Ellehammer Andersen (red.):

Handicaphistorie 1988.

Udgivet af Historisk Selskab for Handicap og Samfund.

Dansk Psykolog Forlag 1988.

160 sider ill., 125 kr.

Historisk Selskab for Handicap og Samfund er ikke nogen gammel forening. Den blev faktisk først stiftet d. 21. februar 1986, så det er virkeligt flot, at foreningens 2. årbog allerede har et halvt år på bagen.

Årbogen, der teknisk præsenterer sig pænt, med gode illustrationer og professionel lay-out, er tænkt som foreningens talerør i bestræbelsen på dels at skabe opmærksomhed omkring handicappedes situation og muligheder i samfundet i dag og dels at belyse handicap og invaliditet som historiske fænomener.

Bogen består af en række artikler, boganmeldelser, aktuelle notiser, forfatterliste, et glimrende personregister samt et årligt tilbagevendende interview – i 1988 med Niels Erik Bank-Mikkelsen, der i en årrække var chef for åndssvageforsorgen.

Blandt artiklerne påkalder især tre denne anmelders interesse. Det er Valdemar Påskes korte, men, konkrete og overskuelige artikel om samfund og handicappede set under en historisk synsvinkel. Her analyseres de holdninger der kommer til udtryk i f.eks. folkeeventyr, skillingeviser og ugebladsnoveller. Artiklens forfatter konkluderer – ikke overraskende – at det medium holdningerne for-

muleres i, i høj grad har betydning for, hvordan de udtrykkes.

Den anden drejer sig om to artikler om ordblindhed af Arne Søndergård og Eva Jacobsen, der beretter om opfattelsen af- og behandlingen af ordblindhed helt fra man i England omkring århundredeskiftet begyndte at iagttage og beskrive det, man kaldte »congenital wordblindness« til de mest moderne behandlingsmetoder.

Dette andet årsskrift fra foreningen viser klart, at man er godt på vej til at nå det formulerede mål, ved hjælp af årbogen at få et forum, hvor man formår at skabe opmærksomhed og præge debatten udenfor de handicappedes og behandlernes egne rækker.

Set fra socialhistorikerens synsvinkel er der med »Handicaphistorie« skabt et nyt og spændende forum, hvor man kan hente både inspiration og information.

Benno Blæsild

Anders Monrad Møller:

Jagt og skønnert.

Studier i den danske provinssøfart i tiden fra 1814 til 1864.

Falcon 1988.

273 sider ill., 295 kr.

Ved at lade navnet på to af den omhandlede periodes bærende skibstyper figurere som titel antyder forfatteren, at værket kan ses som en opfølgning af hans disputats »Fra Galeoth til galease« fra 1981.

Netop den »midterste« halvdel af det 19. århundrede kan ellers virke som en ordentlig mundfuld, som det også fremgår af Monrad Møllers indledningsafsnit, hvor kildesituationen fremlægges. I tidligere syntesværker om den danske handelsflåde som f.eks. »Dansk Søfart« fra 1914 og i nogen grad også »Fra sejl til diesel« er den enorme mængde kilder vedrørende provinsflåden i 19. årh. temmelig stedmoderligt behandlet. Men lad det være slået fast med det samme, med Anders Monrad Møllers bog er en vældig lakune lukket i fremstillingen af den danske søfarts historie i det 19. århundrede.

Bogen starter med en flådehistorisk gennemgang af perioden og går videre med en karakteristik og kronologisering af de skibstyper, der bar den danske provinsfart. Dernæst fortælles om ejerforhold, skibsbygningsfaciliteter i provinsen, havneforhold og skibsafgifter samt de traktater der muliggjorde provinsredernes handel på de fjerne havne. Der fortsættes med redegørelse for konsulerne i udlandet og fortælles om karakteren af provinsflådens fragter.

Afsnittet om ejerforholdene rummer interessant nyt set med »Svendborgøjne«. Historien om den partsejede skønnert med snese af ejere, hvor selv karle og piger på oplandets gårde havde en part fortøner sig som en myte, ihvertfald når det gælder Svendborg og nærmeste omegn. Her kom man ikke ofte under 1/20 parter. I andre dele af det sydfynske område var forholdene anderledes, f.eks. var briggen Thor af Fåborg i 1856 ejet af et lokalt rederi bestående af 76 personer, der tilsammen ejede 150 »actier« i skibet. (p. 90 f.)

I denne sammenhæng er det selvfølgelig den sydfynske del af provinsflåden, der påkalder sig den største interesse. Set under denne synsvinkel er bogen specielt interessant, fordi det netop er i det omhandlede tidsrum, at den sydfynske søfart for alvor distancerer sig fra sine rivaler i provinsen – primært østjylland og Sjælland – og opnår en samlet tonnage, der tåler sammenligning med hovedstadens. Den sydfynske flåde udgjorde i 1832 samlet ca. 5000 kmcl., et tal der var steget til ca. 15.000 kmcl. i 1862.

I forlængelse af forholdene omkring korneksporten fortælles om de sydfynske skibsbygmestre, som Lars Nielsen Møller og Hans Jensen Møller fra Troense, der som mange andre lærte skibsbygningshåndværket på værfterne ved Svendborgsund mellem 1830 og 1850 og derefter »emigrerede« med deres viden til andre egne af landet. På den måde kom den sydfynske know-how til at danne basis for søfartens opsving i andre dele af kongeriget.

Omkring skibsbygningen i det sydfynske stadfæstes endvidere det bemærkelsesværdige resultat af Monrad Møllers undersøgelse

se af overgangen til anvendelse af konstruktionstegninger ved nybygning. Som det allerede vil være flittige læsere af Årbog for S. O. M. 1987 bekendt, var det omkring 1834, at man begyndte at bygge skibene efter tegning. Indtil da havde man bygget efter øjemål – på klamp.

En af bogens hovedpointer er, at den traditionelle opfattelse af, at provinssøfartens opsving i det 19. århundrede var *afledt* af den ekspanderende korneksport til især England, er utilstrækkelig som forklaringsmodel. Dels var flådens eksistens delvist en forudsætning for at korneksporten kunne komme istand, og dels var korneksportens vækst i mængde slet ikke så stor, som den samtidige vækst i tonnagen i provinsflåden. Monrad Møllers undersøgelse viser da også, at store dele af provinsflådens fartøjer var beskæftiget i fri fragtfart – hovedsageligt mellem det baltiske område og vesteuropa; men også fjernere destinationer besejledes.

På landsplan skete der også et dramatisk omsving i perioden. I 1832 udgjorde Københavns og den samlede provinsflåde hver ca. 16.000 kmcl.; men i 1862 udgjorde provinsflåden 48.916 3/4 kmcl., mens københavnerflåden »kun« var vokset til 19.686 1/4 kmcl.

På den måde hjælper »Jagt og skonnert« med til at rette op på det skæve billede af væsentlighedskriterierne, som hidtil har præget den »landbaserede« og hovedstadsfikserede danmarkshistorie-skrivning.

Bogen er ellers noget af en »ulv i fåreklæder«, bag et populært ydre skjuler der sig en videnskabelig afhandling på et højt niveau, med en mængde litteraturhenvisninger og alenlange tabeller og figurer. »Jagt og skonnert« er dog let tilgængelig, fordi den er skrevet i et redeligt og klart sprog, så analyseresultaterne træder klart frem, som naturlige konsekvenser af kildebehandlingen. Som

tidligere nævnt indledes bogen med en grundig gennemgang af emnets hidtidige plads i historieskrivningen; men derudover indledes hvert hovedafsnit med en oversigt over kilde-situationen omkring det pågældende emne.

Tabellerne er et kapitel for sig, der er som oftest tale om tydeliggørelse af den pågældende tekst. En undtagelse er dog figur 8 på side 50 om provinsflåden 1832-62 fordelt på størrelsesgrupper, som kunne have behov for en yderligere forklaring, eller i det mindste en henvisning til tabel 18's kategoriinddeling uden hvilken den er uforståelig.

Monrad Møller sikrer sig imod, at de mange tal og tabeller tager overhånd ved på valgte steder at indflette illustrerende beretninger om livsbetingelserne for de mennesker, hvis eksistens afhang af provinsflåden. Et sådan eksempel er beretningen om skipper Jacobsen fra Troense og hans brydningsfyldte tur til Hull og Trondhjem i 1825 med jagten *De sex Sødskende* af Troense.

Skal der fremhæves noget mindre godt, må det være, at det var forvirrende, at der under en stor del af de – for det meste udmærkede sort/hvide fotos, der virkede bekendte, stod SSS. Et opslag i forkortelseslisten afslørede, at det stod for »Søfartssamlingerne ved Svendborgsund«. Monrad Møller er selvfølgelig velkommen til også en anden gang at låne i vores billedarkiv; men han må så gerne kalde os ved vores rette navn: Søfartssamlingerne i Troense – Svendborg & Omegns Museum.

For læsere, der som denne anmelder har speciel interesse i den sydfynske sejlskibsfart, kan bogen anbefales, fordi den analyserer baggrunden Svendborg-flådens erobring af førstepladsen blandt provinsflåderne i Danmark og fordi det sydfynske område sammenlignes med de samtidige provinsflåder i det øvrige kongerige.

Benno Blæsild

Årsberetning 1988

Af *Henrik M. Jansen*

med bidrag af *Benno Blæsild, Birgit Bremer og Per O. Thomsen*

Svendborg og Omegns Museum – det tidligere Svendborg Amts Museum – er en siden 1913 stats-
anerkendt, selvstændig og selvejende institution,
der støttes af den til museet knyttede museums-
forening og har til formål indenfor museets virke-
område at indsamle, bevare og udstille genstande
fra fortiden, så disse minder om vore forfædres
kultur og livsvilkår kan udnyttes i folkeoplysningens
og videnskabens tjeneste.

Museets virkeområde omfatter følgende kom-
muner: Egebjerg, Gudme, Ryslinge og Svend-
borg. I disse kommuner har rigsantikvaren på Na-
tionalmuseets vegne ligeledes overdraget museet
det antikvariske arbejde.

Museet har følgende afdelinger:

Viebæltegård

Grubbemøllevej 13,
5700 Svendborg,
tlf. 09 21 02 61 (efter 1. maj 62 21 02 61)

Åbent:

1. maj-31. oktober, daglig kl. 10-16.
1. november-30. april, daglig kl. 13-16.

Anne Hvides Gård

Fruestræde 3
5700 Svendborg, tlf. 09 21 02 61

Åbent:

1. maj-31. oktober, daglig kl. 10-16.
Desuden i julemåneden (se her dagspressen).

Søfartssamlingerne i Troense

Strandgade 1, Troense
5700 Svendborg, tlf. 09 22 52 32

Åbent:

1. maj-31. oktober, daglig kl. 9-17.
1. november-30. april: mandag-fredag 14-17,
lørdag 9-12. Endvidere efter aftale.
Søndag lukket i vinterhalvåret.

L. Lange & Co.'s Ovnmuseum

Vestergade 45, 5700 Svendborg.
15. juni-15. aug., daglig 10-16,
ellers efter henvendelse til Administrationen på
Viebæltegård, tlf. 09 21 02 61.

*

Større grupper kan få adgang udenfor åbningsti-
den efter aftale. Der kan til enhver tid arrangeres
omvisninger på Anne Hvides Gård, Viebælte-
gård, Søfartssamlingerne i Troense, på toldkryds-
jagten *Viking* samt på Langes Ovnmuseum – men
altid efter aftale.

Entré: Voksne 10 kr.,
pensionister, studerende og børn 5 kr. hvert sted.
På Langes Ovnmuseum dog kun 5 kr. for voksne!

*

Der er desuden mulighed for at købe en fællesbil-
let til 20 kr. for voksne og 10 kr. for pensionister,
studerende og børn, der giver adgang til samtlige
4 afdelinger.

*

For undervisningsinstitutioner gælder følgende:
Skolebørn i grupper har gratis adgang, men får
ikke gratis omvisning.

*

Museets administration har til huse på Viebælte-
gård, Grubbemøllevej 13, 5700 Svendborg, tlf.
09 21 02 61. Åben mandag til torsdag 8-16, og
fredag 8-14.

Museumschefens privatadresse: Høgesanger-
vænget 4, Ravndrup, 5854 Gislev, tlf. 09 29 18 40.

Museumsinspektør Benno Blæsild, Belvedere 18,
5700 Svendborg, tlf. 09 22 82 06.

Museumsinspektør Per O. Thomsen, Konge-
bakken 3, 5700 Svendborg, tlf. 09 22 26 71.

Undersøgelser – besigtigelser:

Forhistorie

Det blev et travlt arkæologisk år. Undersøgelser, besigtigelser og rekognosceringer nåede et betydeligt omfang i 1988. Det har betydet stor aktivitet for udgravningspersonalet, som hovedsagelig består af henvist arbejdskraft. Her skal det erkendes, at uden et virkeligt godt udgravningshold, som holdet i 1988, ville vi ikke kunne have nået alle opgaverne. Nu gled årets undersøgelser ganske roligt, uden problemer. Museets skurvogn har summet af optimisme og humør hele udgravningssæsonen igennem.

Afgørende betydning har det også haft, at museet har fået hjælp af en efterhånden »gammel kending«, nemlig arkæologen Karsten K. Michaelsen. Han er knyttet til Lundebergprojektet, men har desuden taget sig af flere feltarkæologiske opgaver gennem året.

Ligeledes knyttet til Lundebergprojektet er arkæologen Nis Hardt, hvis ophold på museet altid er både inspirerende og muntert.

I sommerens løb er det desuden blevet til mange hyggelige faglige diskussioner efter endt arbejdsdag, hvor vi i museets køkken har siddet bænket omkring »dagens fund« fra Lundeberg.

Lundebergdyret – en snoet orm på et lille bensmykke. Dyret vil indgå som logo for undersøgelserne. Foto: Niels Tryk.

Christiansminde

Årets udgravningssæson startede i maj måned i Christiansminde. I forbindelse med anlæggelsen

Et af felterne i Christiansminde. Feltet strakte sig på tværs af hele skaldyngen. Foto: Per O. Thomsen.

af spildevandsledningen fra Svendborg til Egsmøde, havde vi konstateret, at ledningen ville berøre en del af bopladsen fra yngre stenalder, som ligger i Christiansmindeskoven. Pladsens tilstedeværelse har været kendt siden 1880, hvor Nationalmuseet foretog en mindre undersøgelse.

Målet med vores undersøgelse var at klarlægge, hvor meget spildevandsledningen ville skade bopladsen, og det gjorde vi ved at lægge et antal grøfter vinkelret på bakkerne, fra promenaden langs vandet og op mod Christiansmindevej. På den måde lykkedes det at fastlægge udbredelsen af pladsen, dens karakter og datering. Der er idag ingen tvivl om, at Christiansmindepladsen har hørt sammen med den ikke fagmæssigt undersøgte Øxenbjergplads, som forsvandt ved grus- og sandgravning tidligere i århundredet.

Det undersøgte område består af et kraftigt skallag, meget lig Ertebøllealtidens køkkenmøddinger, men dog ikke af samme tykkelse. Skallerne viser, at man i Christiansminde supplerede kosten med hjertemusling, østers og blåmusling. Hovedernæringen stammede fra agerdyrkning og

kvæghold. Det sidste dokumenteret gennem et stort knoglemateriale, som var bevaret i kraft af de mange kalkholdige skaller.

Foruden skaller og knogler indeholdt laget masser af flint – redskaber og affald – samt keramik. Disse oldsager fortæller, at pladsen stammer fra Tragtbægerkulturens perioder, hvor Tragtbægerfolket byggede dysser og jættestuer, dvs. 3.500 f. Kr. Idag er pladsen godt beskyttet under tykke muldlag og beliggende i et offentligt, rekreativt område. Alligevel burde en fredning af bopladsen overvejes – for vore efterkommeres skyld. Udviklingen går idag meget hurtigt og oftest er det de kulturhistoriske værdier som får laveste prioritet – hvis ikke fremsynede interesserede mennesker har fået gennemført en fredlysning.

Gudme Sø

I forbindelse med anlæggelsen af en ny, afskærende kloakledning nordøst for Gudme Sø, undersøgte vi i efteråret 1988 dele af dette kloaktracé. Baggrunden herfor var overvejelser om søens eventuelle betydning for og tilknytning til den

Christiansmindeskaldyngen undersøges langs en af skovstierne. Foto: Karsten K. Michaelsen.

meget rige og tætte jernalderbebyggelse i selve Gudme. En af de ting som vejede tungt i overvejelserne, var muligheden for søens brug som offersø i jernalderen.

Undersøgelsen bestod af lange søgegrøfter i tracéets længderetning, suppleret med tværgrofter hvor det skønnedes nødvendigt. Forud for selve udgravningen, var området blevet afsøgt med metaldetektor. Her gjorde vi brug af amatørarkæologerne Flemming Lyth og Johnny Hansen, Nyborg, som sammen med museets personale, gennemvandrede området.

Resultaterne var for jernalderens vedkommende ikke voldsomme, hvilket viste sig at have en ganske logisk forklaring. I jernalderen var der slet ikke sø i dette område, selvom den nutidige topografi fortæller noget andet. Allerede dengang lå området hen som eng, omend noget fugtigere end idag. Her gik kvæg på græs og dele af området blev benyttet som høsleteng. Derimod var der mange spor efter ældre stenalders jæger-samlerfolk. De har haft fortrinlige levevilkår i området for ca. 9000 år siden.

Lundeborg – Gudme Projektet

1988 blev året, hvor et nyt og omfattende forskningsprojekt så dagens lys: Lundeborg-Gudme Projektet. Baggrunden er de meget store arkæologiske undersøgelser i Gudme og Lundeborg. Allerede i 1987 nedsatte Det Arkæologiske Nævn under Rigsantikvaren en koordineringsgruppe, som fik til opgave at styre og koordinere det arkæologiske arbejde på Sydøstfyn. Dermed opstod tanken om et fælles forskningsprojekt, og i maj måned 1988 barslede gruppen med en projektbeskrivelse.

Det økonomiske grundlag for arbejdet blev sikret ved en bevilling fra A. P. Møller og hustru Chastine Mærsk. McKinney Møllers Fond til almene Formål på 2.000.000 i 1988 og 1989.

Foruden Svendborg Museum deltager Fyns Stiftsmuseum, Nationalmuseets 1. afdeling, Skibshistorisk Laboratorium, Skov- og Naturstyrelsen samt Københavns Universitet. Herudover hentes hjælp fra en række institutioner, eksempelvis Geografisk Institut i København, Zoologisk Museum i København, C-14 laboratoriet, Nationalmuseets Naturvidenskabelige afdeling.

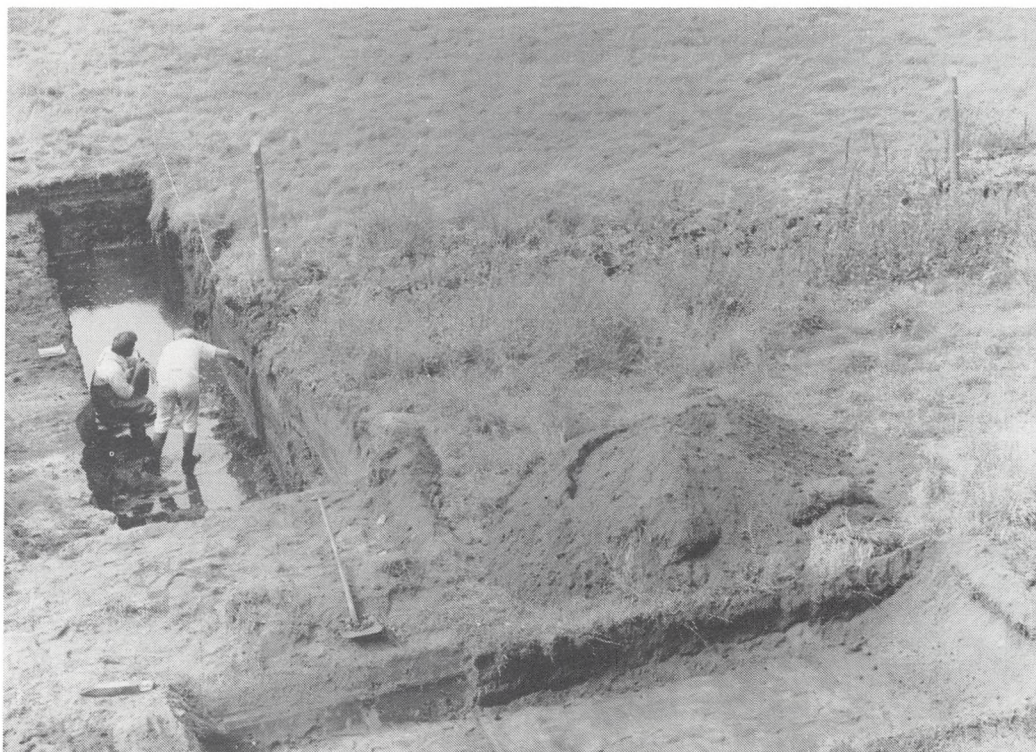
»Projektet har til formål at opnå viden om den historiske og samfundsmæssige baggrund for Gudme-egnens særstilling som det rigeste område i folkevandringstidens Danmark. Hittidige fund og undersøgelser gør det sandsynligt, at der netop på denne del af Fyn kan indhentes viden om vigtige

begivenheder i landets historie i perioden 300-600 e.Kr., som ligger hinsides de historiske kilders vidnesbyrd. Intet sted i Danmark kan denne periode belyses ud fra så mange og rige arkæologiske kilder.

Områdets særstilling markeres allerede i sen førromersk jernalder, ca. 100-0 f.Kr. af de rige brandgrave ved Langå med importerede metalkar og resterne af en pragtvogn af Dejbjerg-type. En gradvis befolkningstilvækst gennem romersk jernalder, ca. 0-400 e.Kr., kan sluttes ud fra undersøgelserne af Danmarks største gravplads, Møllegårdsmarken, hvis grave bl.a. rummer den største koncentration i Skandinavien af importerede luksusgenstande af romersk oprindelse. I folkevandringstiden, 300-600 e.Kr., har Gudme-området haft en velstand, som ikke findes tilsvarende noget sted i Nordeuropa, når man betragter mængden af guldfund og romerske mønter.

Flere af skattefundene fra folkevandringstiden indeholder genstande, hvis oprindelsessted skal søges i områderne uden for det romerske imperiums grænser, bl.a. i Østeuropa, hvilket er med til at understrege Gudme-områdets internationale forbindelser. Opdagelsen af handelspladsen ved Lundeborg har givet os mulighed for at lokalisere en indfaldsvej for sådanne fjernforbindelser. Lundeborg er den ældste handelsplads, der endnu kendes herhjemme, og fundet har således forrykket vor opfattelse af det datidige samfund og dets organisation.

Gudme har også i anden henseende ændret det traditionelle billede af folkevandringstiden, der hidtil var ganske domineret af guld- og skattefundene. En kulturhistorisk baggrund for den åbenbare rigdom har det imidlertid været vanskeligt at erkende, da der kun har foreligget meget sparsomme spor af bebyggelse eller andre vidnesbyrd om datidens samfund. Brugen af metalsøgere førte i begyndelsen af 1980'erne til opdagelsen af udstrakte bebyggelseslevn på markerne ved Gudme på de selv samme steder, hvorfra skattefundene stammer. Det væld af metalsager, som er fundet ved afsøgning med metalsøger, giver på én gang en lang række oplysninger om både almindelige og usædvanlige aktiviteter af håndværksmæssig og kunstnerisk art, som har udfoldet sig på de pladser, hvor skattefundene er nedgravet. Det har bl.a. givet interessante oplysninger om det kunstneriske miljø, som viser blandingen af hjemlige traditioner og fremmede indslag. Ved de udgravninger, der for nylig har været foretaget på disse nyopdagede bopladsområder, er der fundet spor af huse, gårde og landsbyer.

I 1988 påbegyndtes nærmere undersøgelser af Lundebergpladsernes formodede »naturhavn«. Arbejdet foregår som et samarbejde mellem museet og Skibshistorisk Laboratorium. Foto: Karsten K. Michaelsen.

Vel udmærker området sig især ved den lange række af spektakulære fund, der understreger, at vi har at gøre med et kulturcentrum i folkevandringstiden. Gudme-Lundeberg området rummer imidlertid også en lang række muligheder for en dyberegående forståelse af økonomiske, handelsmæssige og samfundsmæssige forhold i en af de mest spændende og dynamiske perioder af Danmarks ældste historie.

Endnu et aspekt rummer måske en del af forklaringen på det usædvanlige fundkompleks omkring Gudme, nemlig de stednavne (selve navnet Gudme o.a.), der peger hen på eksistensen af gamle hedenske kultsteder. Kombinationen af begreberne helligdom-handelcentralbygd repræsenterer en hypotese om et tidligt politisk-religiøst magtcenter. Et kongesæde i Gudme?»

Ovenstående er citeret fra projektbeskrivelsen.

Vor indsats i projektet ligger hovedsagelig i undersøgelserne af Lundebergkomplekset, men sideløbende med disse udgravninger, har museet planlagt en række undersøgelser af lokaliteter beliggende mellem Lundebergpladserne og Gudme. Ligeledes er planlagt mindre undersøgelser på ud-

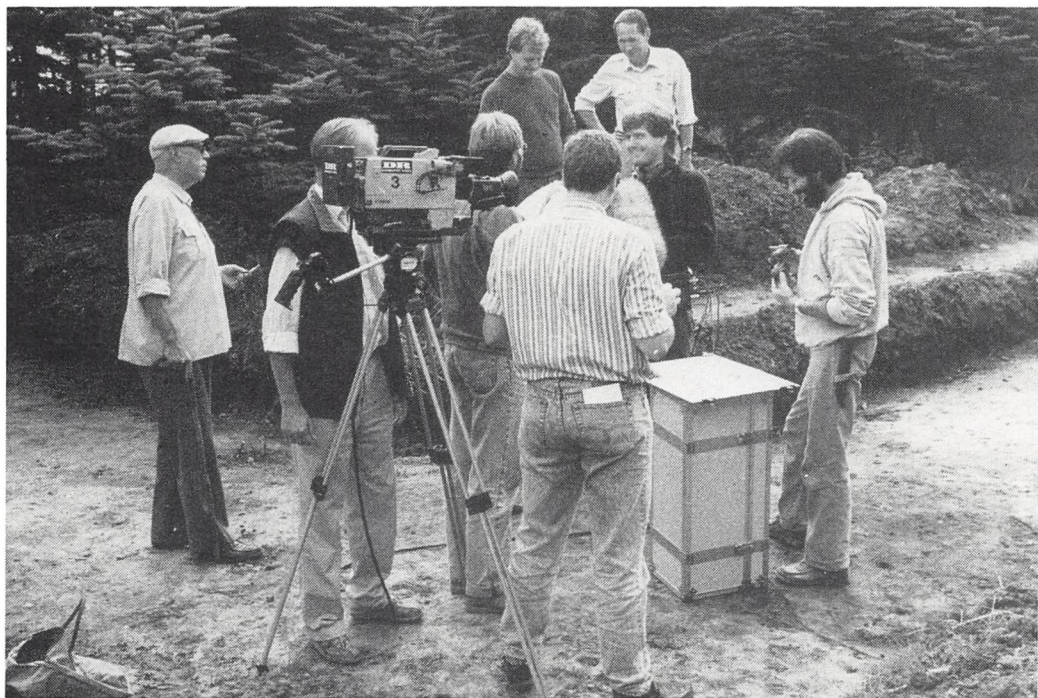
valgte lokaliteter ved kysten, hvor der evt. kan forekomme naturhavne fra samme periode i jernalderen.

I forhold til de rige fund fra Gudme og Lundeberg, er det museets mål at få belyst boplads- og gravpladsforholdene i specielt området mellem Møllegårdsmarken og kysten. I dette område findes en række lokaliteter, hvor der er gjort fund af forskellig art, bl.a. gulfund. For at få lokaliteterne nærmere dateret og undersøgt, vil vi foretage feltrekonosceringer og detektorafsøgninger i området. Hvor det synes oplagt, vil dette arbejde suppleres med mindre udgravninger. Det er vigtigt for forståelsen af Lundeberg-Gudmeområdet, at få belyst netop området mellem de centrale fundområder.

Arbejdet er foreløbig sikret i 1988 og 1989, hvorefter der udarbejdes en samlet rapport. Rapporten vil danne grundlaget for projektets videre arbejde. Det er dog klart allerede nu, at Lundebergundersøgelserne skal fortsætte i både 1990 og 1991. Herom er styringsgruppen ikke i tvivl. Så håber vi blot på yderligere velvillig behandling af A.P. Møller-fonden.

A. P. Møller-Fondens direktør Ove Hornby på besøg i Lundeborg. Til venstre ses museets formand Axel V. Sørensen og til højre fremviser Per O. Thomsen nye fund. Foto: Henrik M. Jansen.

TV-Avisen besøger udgravningen ved Lundeborg efter fundet af tyrehovedet. Foto: Karsten K. Michaelsen.

Lundeborg 1988

Undersøgelseresultaterne fra årets arbejde ved Lundeborg er beskrevet i en artikel her i årbogen. Derfor bliver selve dette afsnit kortfattet.

I 1988 rykkede aktiviteterne nord for åen, for at få belyst nogle af de spørgsmål som blev stillet i museets årbog 1987 (Per O. Thomsen: Undersøgelse af handelspladsen ved Lundeborg 1987, p. 17ff.). En af årets overraskelser var den nordlige plads datering: 4.-9. årh. Pladsen har dog ikke helt samme struktur gennem samtlige århundreder, hvilket vi vender tilbage til ved en senere lejlighed. Desuden overraskede størrelsen af pladsen. Den strækker sig 500 meter langs kysten og ca. 100 meter ind i land. Således måler det samlede Lundeborgkompleks i 1988 ialt 800 meter langs kysten – en ganske imponerende udstrækning.

Det meget store besøgstal skal omtales: i alt 1500 gæster, heraf mange skoleklasser. Alene til årets »Åbent hus« kom omkring 300 besøgende, hvilket var så overvældende, at vi i 1989 afsætter en hel lørdag til dette arrangement. Mange kollegaer lagde vejen forbi, ligesom vi havde mediernes store bevågenhed. Alt sammen noget vi har været meget glade for, og som vi håber fortsætter i årene fremover.

Endnu en detalje fra årets undersøgelser skal nævnes, nemlig detektorafsøgningerne i området. Her har Johnny Hansen og Flemming Lyth, Nyborg, vist deres kunnen med metaldetektorer. De har virkelig været medvirkende til, at pladsens fulde størrelse kom for dagens lys.

Fra firmaet FLYGT PUMPER i Odense modtog vi atter i år vederlagsfrit lån af pumper til brug for vandsoldning. Denne imødekommenhed er vi meget taknemlige for.

Der ligger endnu nogle spændende år og venter i Lundeborg.

Besigtigelser, rekognosceringer:

Besigtigelser og rekognosceringer er vigtige til ny viden! 1988 blev et givtigt år, omend nogle besigtigelser havde mere beklagelige udgangspunkter.

Året startede med rekognosceringer ved Bjørnemosen, hvor vi registrerede en meget omfattende bebyggelse fra yngre stenalder. Disse iagttagelser fulgtes senere på året op med sonderingsgrøfter i spildevandstraceet fra Svendborg til Egsmade. Kloak- og vejarbejde førte til endnu nogle besigtigelser.

Således fulgte vi anlæggelsen af en ny vej i Ryttermarken, hvor det viste sig, at vejen åd sig gen-

nem en fundrig boplads fra ældre jernalder. Herfra hjemtog vi adskillige kilogram keramik. Pladsen daterer sig til ældre romersk jernalder – 1. årh. e.Kr.

Mellem Gudme og Gudbjerg registrerede vi 2 pladser, formodentlig fra ældre stenalder. Pladserne dukkede frem i et kloaktracé, hvor anlægsarbejdet var påbegyndt. På den baggrund valgte vi ikke at ville undersøge pladserne nøjere, idet der så ville blive tale om at standse anlægsarbejdet. Fremover håber vi på en mere betids varsling fra Teknisk Forvaltning i Gudme.

Ligeledes kunne vi i Gudme ved Sydøstfynshallen, registrere de sørgelige rester af en jernalderboplads. Uden forudgående varsel blev en udvidelse af parkeringspladsen iværksat. Herved graves en del af en vigtig jernalderboplads væk. De ellers så aktive Gudme-amatører var desværre optaget af vigtigere ministerielle sager, hvorfor vi blot kunne registrere resterne.

Tæt ved Lundeborg, på Hesselagergårdsvej, dukkede i december måned en urnegravplads frem af mulden. Pladsen registreredes ved en besigtigelse af en overpløjet høj, hvorfra ejeren var igang med at fjerne sten. Ifølge museumsloven må stenene ikke fjernes, og vi besøgte stedet for at standse optagningen. På den samme mark havde man netop pløjet 10 cm dybere end normalt, hvorved urnegravpladsen dukkede op. En foreløbig optælling på stedet viser 30 grave fra perioden 1.-3. årh. e.Kr. Fra pladsen hjemtog vi 2 urnegrave og tømte på stedet 3 brandpletter. Det må forventes, at området indeholder betydelig flere grave end de 30 synlige, idet en del af området ligger med vintersæd. Vi håber, at Rigsantikvaren og Det Arkæologiske Nævn vil yde økonomisk støtte til en undersøgelse af pladsen i foråret 1989.

Lidt sydligere for gravpladsen, ved Boelsmosevej, dukkede ligeledes i efteråret en meget stor jernalderboplads frem. Endnu i skrivende stund er dateringen usikker, men der er sandsynligvis tale om en plads fra ældre jernalder, perioden omkring Kristi fødsel.

Endnu sydligere, ved Elsehoved, fulgte vi anlæggelsen af en privat kloak. Herved kunne vi registrere en skaldyng fra yngre stenalder. Iagttagelser andre steder i området lader formode, at dyngen er ret så omfangsrig. Forholdene tillod desværre ikke en nærmere undersøgelse, men blot ved at kunne konstatere dyngen, har vi fået nogle vigtige informationer, der kan hjælpe os i arbejdet indenfor Lundeborgprojektet.

I Gl. Hestehave i Svendborg udvidede Svendborgskolen, og så dukkede resterne af en boplads

op. Bopladssporene kunne ikke dateres, men stammer nok fra enten yngre stenalder eller ældre bronzealder – samtidig med de mange fortidsminder i området.

En mark ved Højensvej i Svendborg besigtiger vi med mellemrum. Denne mark er et kedeligt eksempel på, hvordan overpløjede høje bevidst kan mishandles. I 1985 gennemførte museet en 6 uger lang og hektisk redningsgravning af 3 høje, som var blevet totalt slettet. Marken indeholder ialt 7 høje, hvoraf vi holder øje med de 4 sidste. Efter ødelæggelserne i 1985, har de 4 høje det meget skidt, og ved besigtigelsen i efteråret kunne vi konstatere, at rester af grave i højene nu er på vej op i pløjelaget. Skal højene reddes, bør de undersøges snarest. Stort håb om redning er der dog ikke, idet Rigsantikvarens kasse fattes penge.

På en nabomark, som står foran at skulle bygges, optegnede vi en ikke tidligere registreret overpløjet gravhøj. På grund af fund fra højens overflade, kan det forventes, at den indeholder flere begravelser, både fra yngre stenalder og ældre bronzealder. Denne høj trues direkte af ødelæggelse i foråret 1989. Derfor håber vi på midler fra Rigsantikvaren, således at denne høj kan reddes. Den indgår, sammen med de netop nævnte høje, i en del af et stort højgravfelt bestående af ialt 15 gravhøje fra ældre bronzealder. Den mest imponerende af disse 15 høje, ligger midt i rundkørslen på Højensvej.

Vi håber også på økonomisk støtte til en undersøgelse af en velbevaret jættestuetomt på Tåsinge. Oprindeligt skulle den have været udgravet i 1988, men Rigsantikvarens midler slap op, så vi venter til 1989. Tomten trues af udslettelse gennem dyrkning, og da den sandsynligvis indeholder mange spændende detaljer – offerlag, genbegravelser etc. – er det vigtigt at den udgraves mens disse detaljer endnu er tilstede. Om nogle år er det så som så med en undersøgelse – informationerne er pløjet væk. Så vidt denne side af det arkæologiske arbejde, som er lige så vigtigt som en egentlig arkæologisk undersøgelse. Allerede her i januar (skrivende stund) ser det ud til, at 1989 bliver lige så givtig som 1988.

Runa Fjeldstad gjorde store øjne, da hun under havearbejde i køkkenhaven på Ryslinge præstegård stod med en ca. 30 gram tung fingerring af guld. Naturligvis afleverede hun straks ringen til museet som Danefæ, og senere modtog hun en god Danefæ-belønning fra Rigsantikvaren. En undersøgelse af området gav ikke yderligere resultat. Den kostbare ring må betragtes som et løs-

fund – tabet må have været stort for ejermanden, der havde den omkring år 400 efter Kristi fødsel. I foråret 1989 vil ringen kunne ses i museets oldtidsudstilling på Viebæltegård.

I beretningsperioden er de arkæologiske undersøgelser finansieret af følgende:

Lundeborg:

Det Benzonske Legat	10.000
Grosserer Emil Hjort og hustrus legat	50.000
A. P. Møller og hustru Chastine McKinney	
Møllers Fond til almene Formaal	437.000

Andre undersøgelser:

Svendborg Kommune – Christiansminde	46.200
Gudme Kommune – Gudme Sø	18.989
Fynsværket	21.476
Fyns Amtskommune – Ringvej 1987	20.100
Amatørarkæologiske aktiviteter iværksat af Per O. Thomsen i 1988:	
Igangsætning af rekognosceringer ved Bjørnemoose.	

Weekendkurser på Viebæltegård for amatørarkæologer og andre interesserede.

Weekendgravninger med amatørarkæologer, bl.a. på Christiansmindeundersøgelsen.

Amatørdeltagelse i det daglige arbejde på Lundeborgundersøgelserne.

Palæoeskimoiske undersøgelser

Benno Blæsild deltog i august 1988 i Sisimiuni Katersugaasviks feltundersøgelser i Ikertoq-fjordsystemet Sisimiut kommune Vestgrønland.

Undersøgelsen havde til formål at dokumentere Saqqaq- og Dorsetkulturens tilstedeværelse ikke blot langs fjordsystemets kyster, men også i indlandet, samt at lokalisere og registrere fredede fortidsminder i området.

Middelalder – Renaissance

Den arkæologiske aktivitet i selve Svendborg var i 1988 beskedent. Vi fulgte anlægsarbejder i Munkestræde og på Klosterplads, hvor dog intet af antikvarisk interesse blev berørt.

Da man planlagde sænkning af kældergulvet i Den Røde Højskole – tidligere købmand Baagøes gård i Gerritsgade, blev vi anmodet om at lave en prøveundersøgelse forinden. Formålet var at se, om der var bylag bevaret i denne dybde lige udenfor den nedlagte Gerritsport.

Undersøgelsens resultater blev dog sparsomme. Det viste sig nemlig, at man allerede ved en tidligere lejlighed havde sænket gulvet, og ved den lejlighed fjernet alle kulturlag.

Den lille undersøgelse blev bekostet af bygherren, og den daglige ledelse forestod Nis Hardt.

På opfordring af organist Bendt Gammeltoft-Hansen foretog vi efter høst en større rekognoscering bl.a. med gravemaskine på Klokkeengen i Kirkeby. Stednavnet kunne ifølge Gammeltoft-Hansen indicere klokkestøberaktivitet i middelalderen. Men trods ihærdigt arbejde endte anstrengelserne resultatløse. Vi vil dog til stadighed have området under observation.

Svendborg-projektet:

Sidst på året blev bind 5 i skriferækken: *The Archaeology of Svendborg*, skrevet af Willy Groenman-van Waateringe færdig. Præsentationen af bogen med titlen: *The Leather from Medieval Svendborg* vil finde sted i februar 1989, hvor professoren fra Amsterdams Universitet vil holde foredrag.

Som resultat af dette store pionerarbejde, har vi allerede nu fremstillet en række kopier af de man-

ge sko fra Svendborgs middelalder. Dette spændende arbejde er forestået af Bente Nyholm, som også er i gang med fremstilling af dragter fra middelalderen. Disse vil senere blive præsenteret i et nyt afsnit af den permanente middelalderudstilling.

Der skal i den forbindelse rettes en tak til Svendborg Fingarveri og Erik Jørgensens Møbel-fabrik, fordi man har foræret os en mængde læder til brug for rekonstruktionsarbejdet.

Undersøgelser/indsamling etnologi/nyere tid

Benno Blæsild har overtaget Morten Hahn Peder-sens plads i samarbejdet mellem Åbenrå Museum, Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg og Svendborg & Omegns Museum – det såkaldte »Sømandskoneprojekt«, der er gået ind i 2. fase: en undersøgelse af sømandskonernes leveforhold efter 1. Verdenskrig. Der har været afholdt planlægnings- og ansættelsesmøder d. 9. juni på Åbenrå Museum, d. 8. september på Toldmuseet i København samt d. 20. september på Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg.

Gaver – museet:

Bent Nielsen, Bjerrebyvej 50, Tåsinge, 5700 Svendborg: maritime bøger.

Poul Poulsen, Ørbækvej 132, Tved, 5700 Svendborg: Kakkelfragment, beklædning.

Plejehjemmet »Hesselly«, Skolevej 19, 5874 Hesselager: kørestol.

Kirsten B. Larsen, Erikkevej 42, Rantzausminde, 5700 Svendborg: Tegning af vippefyr, navneklude i ramme.

Frede S. Find, Kildetoften 1, 5700 Svendborg: »Optimist«-figur fra 2. verdenskrig.

Emor og Kaj Mogensén, Ørkildsgade 3, 5700 Svendborg: skomagerværktøj.

Leni Hviid, Johan Lundbyesvej 11, 5700 Svendborg: 2 malerier – Svendborgmotiver.

Corna Olesen, Jægermarken 8, 5700 Svendborg: Vandfilter-apparat fra sejlskibstiden.

Flemming Larsen, Fruestræde 11, 5700 Svendborg: Radio fra 20'erne, tobaksskæremaskine.

Helge Markvardsen, Brydegårdsvej 18, 5700 Svendborg: maritim model af baksbord.

Ove Christensen, Østermarken 21, 5881 Skårup: 2 strikkemaskiner 1900.

Arne Mogensfeldt, Hostrupvænge 18, 5700 Svendborg: transportabelt harmonium.

Birthe Krüger Jørgensen, Dronningsholmsvej 27, 5700 Svendborg: Støbejernskomfur ca. 1898.

Johan Stendevad, Søltvej 42, 5772 Kværndrup: Hestesko, sandsynligvis fra slutningen af middelalderen.

Boet efter Lars Roland Oestermann, 5000 Odense: 2 merglespir, wiresplejsninger, maritimt broderi.

Gunvor Lorenzen, Frilandsvej 21, 5700 Svendborg: Skibsportræt.

Bente Læsøe Petersen, Toldbodvej 1a, 5700 Svendborg: Hat og muffe.

Verner Sørensen, Blåbyvej 11, Thurø, 5700 Svendborg: dokumentmapper og pung.

Henriette Rude, Kompagnistræde 19, 1208 København: Børnetøj og rangler.

Orla Larsen, Glarmestervej 1, 5700 Svendborg: Fyldepen ca. 1905.

Alfred B. Hansen, Niels Juelsvej 26, 5700 Svendborg: Håndbog for maskinsættere.

Vibeke Halberg, Niels Juelsvej 27, 5700 Svendborg: Signeter, stempler, rationeringsmærker, lommebog m.m.

Birgit Christensen, – boet efter bygningsinsp. Bent Christensen, Esthersvej 9, 5700 Svendborg: Maleri, høvlebænk, beklædning, fagbøger, arbejdstegninger, større samling pigelegetøj og spil fra 1950'erne, bolig- og køkkenudstyr m.v.

Poul Møller, A.P. Møllersvej 5, 5700 Svendborg: hjemmelavet julepynt.

Jens Tjørnelund, Lupinvænget 1, 5856 Ryslinge: Stueorgel.

Anna Frøslev, Dronningholmsvej 57, 5700 Svendborg: klaverstol, kurvestole og sofa, div. bøger, briller, fyldepenne, fotoapp. m.v.

Stanny Rasmussen, Bjergvej 200, Egense, 5700 Svendborg: samling af håndformerværktøj.

Mølch Rasmussen, 6500 Vojens – boet efter bødker Thorkild Rasmussen, Kullinggade 2, 5700 Svendborg: Bødkerværktøj, ovnplade, vaskebalje, gl. køleskab, div. tekstiler, radio 1950, plydsstole, skamler m.m.

Gaver – arkivet:

Mogens Toftmann, Socialforvaltningen, Svinget 5700 Svendborg: Fotos.

Advokat Ole Gottschau, Møllergade 4, 5700 Svendborg: Søfartsarkivalier.

Leoni Hviid, Johan Lundbyes Vej 11, 5700 Svendborg: 2 film fra Svendborg taget 1929, fra Chris Sørensens dødsbo.

Hans Reusch, Dickens Alle 3, 2860 Søborg: »Rejse i Danmark Birger Sjøberg og Johan Gustav Christensen 1915« udg. af Birger Sjøberg Selskabet.

Hinnerup Egsarkiv »Brogården« Søndergade 26, 8382 Hinnerup: Foto.

Arkitekt Steffen Søby, Havnepladsen 7, 5700 Svendborg: Tegninger fra Langes Jernstøberi.

Ella Mortensen, Trunderup Dongsvvej, 5772 Kværndrup: Arkivalier videresendt til Vester Skerninge.

Konsulent Carl P. Sloth, Hallind Skovvej 35, 5700 Svendborg: Arkivalier fra 1915 tilh. Peter Christensen, Hallinskovvej 1.

Paula Lindegård, Øster Skerningevej 8, 5762 Vester Skerninge: Fotos fra Maskinfabrikken »Svendborg«.

Fru Elsa Geijer, fdt., Thurø, Viktor Rydsbergsgatan 12, 55259 Jönköping, Sverige: Fotos vedr. fam. Thurø og Skibsbygmester P. Petersen, Troense.

Tage Marcmann Sørensen, »Vendelboarkivet«, Tuen, 9881 Bindeslev: Personarkivalier.

Fhv. Apoteker Ole Bang, Wandallsvænget, 5700 Svendborg: 12 særtryk vedr. Farmaci.

Vejle byhistoriske arkiv, Flegborg 18, 7100 Vejle: Gl. postkort.

Ulla Hinriksen, Tranderupgade 12, 5970 Ærøskøbing: Arkivalier.

Svend Kristensen, Mølmærksvej 164, 5700 Svendborg: »Erindringer vedr. Indre Mission i Tåstrup »Svendborg«.

F. A. Christiansen, Roskildevej 147, 2500 Valby: Fotos.

Forstander Henning Thalund, Overgade 6A, 5700 Svendborg: Fotos.

Poul Hansen, Askvej 4, Tullebølle, 5953 Tranekær: arkivalier og gl. legetøj. Tilhørt købmand Anton Olsen, fundet under ombygning af Møllergade 106.

Dragsholm Bibliotek, Storegade 16, 4550 Asnæs: Rejsebog fra Svendborg, 1913.

A. Strange Nielsen, Næstved Lokalhistoriske Arkiv, Teatergade 16, 4700 Næstved: En samling postkort.

Karla Sommers, Støberbakken 8, 5700 Svendborg: »Avisen Fyn«, 1978 + 80 + 81.

Janus Barfoed, »Det danske Filmmuseum«, St. Søndervoldstæde, 1419 København K: Personarkivalier, fotos, akvareller, malerier vedr. læge Thomas H. Barfoed og sønner.

Bodil Thrane, fdt. Rørdam, Gl. Hestehauge 5 N, 5700 Svendborg: Valdemar Rørdams efterladte papirer fra 1925-71 personlige breve, særlig korrespondance, familiebreve, (båndlagt til år 2016), udklip, trykt udenlandsk litteratur, manuskripter af V.R., manuskripter af andre sendt til V.R. ialt 32 kasser.

Birthe Brinch Pedersen, Ægirsvej 2, 4000 Roskilde: Fotos og udklip vedr. kunstmaler Simon Olsen.

Rita Christiansen, St. Byhavevej 46B, 5700 Svendborg: Historisk kort fra Drejø 1932.

Kalundborg lokalhistorisk arkiv, Volden 12, 4400 Kalundborg: En kasse fotos vedr. fam. Troensegård.

Anna Frøslev, Dronningholmvej 57, 5700 Svendborg: En større samling bøger samt fotos fra »Skovmosegård« og »Juliegård«.

Kirsten Lütchen-Lehn, Vollerupgade 23, Vollerup, 4792 Askeby: Fotos.

Sorø Amts Museum, Storgade 17A, 4180 Sorø: Fotos.

Bente Læssøe Pedersen, Fyrrevangen 24, Vindeby: En kasse blandede papirer fra Åse og Svend Martin Jensens bo.

Nyborg lokalhistoriske arkiv, Korsbrødregården, 5800 Nyborg: Fotos.

Else Christensen, Glarmestervej 47, 5700 Svendborg: Tekstiler og arkivalier fra Aksel Brodis og G.R. Bergs varehus, tilhørt giverens mor: Elna Rasmussen, Skovbakken 12, 5700 Svendborg.

Trundholm Lokalhistoriske arkiv, Ravnsbjergvej 7, 4560 Vig: Fotos.

Teknisk Forvaltning, Gåsestræde 4, 5700 Svendborg: Arkivalier.

Ole Schwensen, Finsensvej 5, 2000 Fbrg. Kbh: Håndskrevet dagbog 1768, »Laguer – Recepter af den berømte Darmstæder« og andre arkivalier. Personarkivalier vedr. fam. Schwensen, Høyrup, Arends, Møller med flere med tilhørsforhold til Vejstrupgård og Tiselholt.

Poul Maltesen, Dalgas Boulevard 91, 2000 Kbh: Spredte Erindringer, skrevet 1982.

Elisabeth og Raymond Swing, St. Byhavevej 60, 5700 Svendborg: »Den Swing-Bergh-Simonske Familiekrønike« fortalt af Elisabeth Swing 1988.

Vibeke Halberg, Niels Juelsvej 27, 5700 Svendborg: Notesbog med opskrifter fra 1894 tilhørt tandlæge N. Wulff, håndskrevet kogebog fra Zahles skole samt foto.

Inge Moustgaard, Sct. Nicolaj Apotek, Gerritsgade 7, 5700 Svendborg: En brandsikker box på hjul til opbevaring af særlige arkivalier.

Else Bak, Pjentemøllestræde 1, 5700 Svendborg: Håndskrevne noder af musiker Ejler Krahn.

Ella Hansen, Høje Bøgevej 27, 5700 Svendborg: Fotos fra Sørup Sogneråd + præster.

Else Steffens, Hjallesegade 32 B, 5260 Odense: Fotos.

Else M. Johansen, Stationsvej 19, 5762 Vester Skerninge: Lydbånd, arkivalier og fotos fra Mariasøstrenes Børnehave, Havnegade.

Sæby Museum, Byhistorisk arkiv, 9300 Sæby: Folketællingslister på film 1890.

Anker Andersen, Bakkevej 22, 5700 Svendborg: Fotos fra Smedemester Bannesen, Møllergade.

Maribo lokalhistorisk arkiv, V. Landevej 270, 4952 Stokkemarke: En samling postkort.

Ib Erik Jacobsen, Margrethesvej 36, 4070 Kirke Hyllinge: Stamtavle og slægtsoptegnelser vedr. fam. Striegler – Hofmann.

Ruth Lykke Nielsen, Herluf Trollesvej 10, 5700 Svendborg: Fotos + arkivalier samt digt: »Elenore Christine Ulfeld til sin mand«.

Randers lokalhistoriske arkiv, Siemansgade 2, 8900 Randers: Fotos.

Niels Chr. Corfitzen, Strandvejen 78, 5700 Svendborg: Brev fra 1895 vedr. revsning af elev på Svendborg Borgerskole.

Claus Askegård, Birkeallé 10, Thurø, 5700 Svendborg: En samling fotos og gamle postkort.

Inger M. Hansen, fdt. Bang, Bygaden 10, 4771 Gl. Kalvehave: Fotos og arkivalier vedr. Ludvig Hansen Bang, Sct. Hansvej 5, år 1900-1906.

Birgit Jensen, Nordisk Kelloggs, Østre Havnegade 25, 5700 Svendborg: Storm P.: Forslag til ombygning af Øxenbjerg Dampmølle 1936.

Poul Krejsing, Brogade 26, 5700 Svendborg: Fire forhandlingsprotokoller fra Svendborg Sadelmager og tapetserer laug 1887-1988.

Toldbetjent Jørgen P. Nielsen, Traverskiftet 31, 5881 Skårup: En kasse arkivalier fra Svendborg borgerlige Skyttelaug.

Ellen Larsen, Græsvvej 5, 5700 Svendborg: Skolefotos fra Borgerskolen ca. 1904.

Mogens K. Hansen, Ørkildsgade 8, 5700 Svendborg: Arkivalier vedr. A. E. Hansen, Skibsproviantering, Frederiksgade 5. Fotos samt 14 bøger vedr. Søfart og topografi heriblandt nogle helt unikke eksemplarer.

Hans Jensen, Fyns Amts Avis, Sct. Nicolaigade 3, 5700 Svendborg: Trækasse med lysbilleder taget ca. 1920 af V. Richter, Knabrostræde 12, Kbh.

Else Knudsen, Nyborgvej 249, 5700 Svendborg: Arkivalier vedr. Hans Henrik Christensen, Skibskaptajn og varemægler.

Viborg lokalhistoriske arkiv, Hjultorvet, 8800 Viborg: Fotos.

Helsingø lokalhistoriske arkiv, Skolegade 43, 3200 Helsingø: Gl. postkort.

Verner Sørensen, Blåbyvej 11, Thurø. 5700 Svendborg: Fire flyttekasser arkivalier fra Svendborg Søassurance.

Arne Holm, Marinens Bibliotek, Overgade o. v. 62B, 1415 Kbh. K.: 90 årgange af tidsskriftet *Le Yacht* fra årene 1877-1867.

F. Holm Petersen, Lærkevej 6, Kollund 6340 Kruså: Div. arkivalier.

Frode Holm Petersen, Lærkevej 6, Kollund, 6340 Kruså: Fotos samt arkivalier vedr. købmand Wilhelm Jensen, Skattergade 39.

Karl Johan Fauruskov, Jernbaneallé 31, 2630 Tåstrup: To beretninger fra giverens tid ombord i Thurø-skonnerterne ERHARDT og BRITANNIA i 1924-25.

Yve Legler c/o Douglas Pringle, box A130, 8045 Zürich: Totalbeskrivelse af tomast. slettopskonnert TIRONGAN EX FAMILIEN af Thurø.

Arkivet har også i år været flittigt benyttet og har modtaget mange spændende arkivalier og billedmaterialer.

Den største og mest interessante aflevering har uden al tvivl været »Valdemar Rørdams efterladte papirer«, som blev skænket Svendborg arkiv af datteren Bodil Thrane. Denne store brevsamling ca. 3000 breve samt håndskrevne manuskripter er et enestående og uvurderligt kildemateriale, der involverer en stor del af den tids kulturpersonligheder. En kopi af registranten er tilgået »Det kongelige Bibliotek«, »Den Slesvigske Samling«, i Flensborg, samt »Dramatisk Bibliotek« i København.

Vores faste stab her på arkivet er stadig Ole Bang, Anna M. Thustrup, Robert Rasmussen samt Birgit Bremer. Vi har et meget fint arbejdsfællesskab og nyder godt af de gode arbejdsforhold, vi har fået.

Erhvervelse ved køb:

SOM 35.869 Købt på auktion

Bruun Rasmussens Auktioner

Hammerslag kr. 1700,-

Maleri forestillende Svendborg Skibsværft, malet af Carl Gustav Ludvig Jacobsen, f. 31. jan. 1890. Profileret bladguldsramme.

Rammens ydre mål 611 × 509 × 43 mm.

Lysmål 482 × 377 mm.

Maleriet er restaureret så original signatur er delvis dækket: en del krakeleret. Omtale af Ludvig Jacobsen forefindes.

Bel. Capt. L.C. Jensen. Sortlak. ramme m. guld-stuk + perlebort.

Rammemål: 940 × 730 mm. Db. 45 mm.

Lysmål: 800 × 590 mm.

Skibet ses sejlene for fulde sejl. Bidevind med vinden ind fra bagbord.

Købt på Arne Bruun Rasmussens Auktioner, Hammerslag 10.000 kr.

Indsejlingen ved Svendborgsund. Olie på Lærred. Sign.: C.F.E. Eckardt 1873.

SOM 35.891 Købt af familien Ploug

Mosestræde, Thurø

kr. 6000,-

Skibsportræt. Glasindrammet, farvelagt tegning af 3 m. bramsejlskonnert »Helge« af Troense.

Rammemål: 664 × 485 mm.

Lysmål: 533 × 337 mm.

Sortlak. profileret træramme med 10 mm. guldbronceret stuk.

Sign. R. Chappell, Goole.

Samlinger:

Museets magasinssituation er stadig uholdbar. Det har dog hjulpet lidt, at Ryslinge kommune har givet museet mulighed for at leje to klasselokaler på Gislev skole som fjernmagasin.

Den igangværende tagrenovering på Viebælttegård indvirker også på pladsmanglen, idet midaldermagasinet på loftet i kirkefløjen må rømmes. Det har på den baggrund været nødvendigt at omskabe den vestlige del af nordfløjen 1. sal til en sammenhængende magasinafdeling. Dette arbejde påbegyndtes i december 1988 og forventes fortsat i hele 1989.

SOM 35.792 Arne Bruun Rasmussens

Auktioner

Hammerslag kr. 2.000,-

Skibsportræt af 3 m. BRSK »Vera« af Thurø, olie på lærred sign. B. C. Jørgensen, Thurø 1905.

Bevaring:

I gennem 1988 fortsattes indsamlingen af penge til betalingen af den omfattende hovedstandsættelse af VIKING. Dette arbejde har i den grad lagt beslag på en del af vore midler, og selv om regningen er betalt ved årsskiftet 1988/89 har vi måttet lægge henved 150.000 kr. ud til dækning af arbejdet. Dette beløb søges skaffet via private fonde, hvorfra vi i 1988 modtog betydelige beløb:

I.C. Hempels Fond	kr. 5.000,-
Jan Bonde Nielsen	kr. 5.000,-
Fonden til Fædrelandets Vel	kr. 20.000,-
Ingeniør N. M. Knudsens Fond	kr. 25.000,-
J. L. Fondet	kr. 20.000,-
Dansk Metal	kr. 3.000,-
Obtec A/S	kr. 1.000,-

Også Svendborg kommune har ydet et bidrag – men vi håber, at både Svendborg og omegnskommunerne vil benytte VIKING langt mere end hidtil.

Arbejdet med altertavlen fra Vor Frue kirke, som blev udførligt omtalt i Årbog 1985 – har ligget stille i 1988 på grund af manglende midler.

FORMIDLING: Permanente udstillinger

Oldtidsudstillingen på Viebæltegård blev væsentligt forøget med et midlertidig/permanent afsnit med de mange spændende fund fra Danmarks ældste handelsplads ved Lundeborg.

Det er hensigten, at hele oldtidsudstillingen, når byggearbejdet og magasinproblemer er over-

Fra repræsentationen af den nye Lundeborgudstilling i Sydfløjen. Bente Nyholm – til venstre med det flotte horn vi skænkede Gudme kommune – havde fremstillet kopier af jernalderens dragter som her bæres frem af Nis Hardt og Ruth Hansen.

stået på Viebæltegård skal overflyttes til 1. sal i Nordfløjen.

Bronzealderafsnittet blev ved deponering gennem Nationalmuseet øget med et flot grebspidsværd fra Vosmosegård i Vejstrup.

Og takket være stor imødekommenhed fra Grafisk Museum i Odense er vort lille trykkeri i kirkefløjen blevet komplet ved at vore kolleger i Odense har deponeret en Ludlow-støbemaskine med tilbehør samt 2 kabinetter med matricer. Vi håber, at dette værksted er i arbejde i 1989 med hjælp fra interesserede typografer.

De tunge genstande blev hentet og placeret vederlagsfrit af Falck i Svendborg. Tak for denne gestus!

I museets permanente udstillinger er i det forløbne år sket en nyopstilling af Fattiggårdens måteværksted i det lokale i nordfløjen, der oprindeligt har huset denne funktion. Dette er sket som led i en lokalerokade, som skal skaffe museet mere tidsvarende kioskfaciliteter i det midlertidige måteværksted i sydfløjen. I forbindelse med indretningen af måteværkstedet er der sket en omfattende renovering af en række lokaler og trapper i nordfløjen.

Keramiker Karsten Hausers pottemagerværksted i kirkefløjen er ophørt i 1988. Her er indrettet midlertidige særudstillingslokaler; men der er planer under udarbejdelse for at føre kirkesalen tilbage til sit oprindelige udseende. – Efter forslag fra Planstyrelsens 4. kontor – restaureringskontoret.

Særudstillinger:

Årets første særudstilling på Viebæltegård åbnedes d. 23 marts og var helliget Stavnsbåndsjubiæet: *Hatte og Huer – Fra Stavnsbånd til Kartof-*

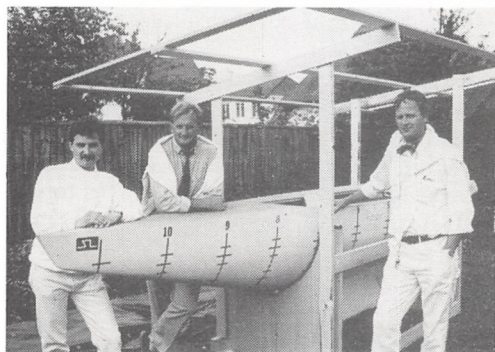
Fra åbningen af Hatte & Huer – Elly Kølln i samtale med en af udstillingens bidragydere.

felkur. Udstillingen var kreeret af vore frivillige tekstilmedarbejdere: Elly Kølln, Lisbeth Halberg, Hildur Vater og Birgit Christensen.

Samtidig hermed præsenteredes i nordfløjen et større udvalg af de mange gaver og nyhvervelser 1987 havde budt på: *Årets gaver*.

På den årlige *Forsorg- & Hospitalsmesse i Herning* d. 17.-19. maj fik Fattiggården atter en fremtrædende stand, hvor Otto Jonassen fortalte om livet på Viebæltegård sammen med Ove Skytte Christiansen, der også lavede måtter til videre-salg. Vi havde en god omsætning på messen – bl.a. en måttæv. Men desværre er omkostningerne omkring deltagelsen så store, at det nok er sidste gang vi er med.

I Søfartssamlingerne i Troense lagde vi ud med »*Danmarks Vej til America's Cup*« - udstillingen blev åbnet den 3. juni af sejleren Valdemar Bandolowski, der også havde deltaget i planlægningen. Nu glæder vi os til at præsentere vindertrofæet i 1991, når Bandolowski og hans besætning hjemfører det til Danmark...

Bandolowski ved modellen af den kommende 12 meter til America's Cup – flankeret af Benno Blæsild og Henrik M. Jansen.

Samme dag åbnedes en lille udstilling om *Bypostmærker fra Fyn* i tilknytning til vort lille posthus i Søfartssamlingerne.

Den 24. juni åbnede vi i Det Gule Pakhus på Havnepladsen ved en festlig sammenkomst en *maritim historisk udstilling* dels med effekter fra Sømandshøjskolen i Svendborg og dels fra vor egen særudstilling i Celle og Hamn i 1987. Dette prægtige vindue til havnen og Svendborgsund fik museet stillet vederlagsfrit til rådighed af ejerne af pakhuset hele sommersæsonen.

Arkitekturens Dag d. 1. juli markerede vi med en lille plancheudstilling på Svendborg Bibliotek. Museet deltog iøvrigt i tilrettelæggelsen af de øvrige arrangementer i Svendborg.

Willy Klüver underholder ved åbningen i Det Gule Pakhus.

Atter i år fik vi besøg af egnsteatret *Gadesjakket*, der opførte forestillingen »*På den grønne gren*« d. 14. og 15. juli på Viebæltegård.

Den 15. juli åbnedes på Viebæltegård *Mali – et land i Afrika*. Denne udstilling var lavet af Projects OTS – Mali ved 2 lærere fra Odense Tekniske Skole.

Den 18. til 28. august deltog vi med en udstilling om og ombord på *skonnerten FRI* kombineret med et åbent skib arrangement i Svendborg havn.

Torvedagen d. 4. august pusede atter liv i Madam Børgesens Bodega på Anne Hvides Gård samt i de gamle boder, hvorfra vi falbød museets varer – i år suppleret med produkter fra Fattiggårdens have. Vor medarbejder Bente Nyholm har syet tidstypiske dragter til de medvirkende i Torvedagen.

Den 30. september åbnedes *Dukketeater i 100 år* på Viebæltegård. Denne udstilling blev til i samarbejde med de fynske medlemmer af Dansk Dukketeaterforening. En særlig tak skal rettes til de lokale Else og Johs. Esbech samt Henrik Holst som stod for flere forestillinger i efterårsferien og senere i julemåneden. De viste først *Klods Hans* og senere *Nøddebo Præstegård*. Museet modtog støtte fra Priors Dukketeater v. Hanne Nelander, København.

Efterårsferiens arrangementer kom naturligvis til at stå i dukketeatrets tegn. Hver dag opførte museets medarbejdere forestillinger for publikum, ligesom de i et dertil indrettet lege- og aktivitetsrum bistod med »prøv selv« for børn i alle aldre med teatre – figurark til farvelægning og meget andet. Atter i år sørgede *Kelloggs* for mundgodt til alle lækkersultne og *Sydfyns Centrum* med økonomisk støtte.

Julestuen på Anne Hvides Gård åbnedes den 8. december under stor tilstrømning af gæster, der bl.a. ville se, da Ole Visti Petersen fra Foreningen til Bevaring af Bygnings- og Landskabskultur på Sydfyn fik overrakt *Årets Barselskrukke* for god indsats i Svendborg. Man nød de mange gode smagsprøver på snitter, æbleskiver og julebag – det sidstnævnte var lavet af museets medarbejdere efter gamle opskrifter og sponsoreret af Føtex, K.E.-slagteren og Svendborg Bryghus. Juletræet kom traditionen tro fra Hvidkilde gods. Senere på måneden var der Lucia-optog med elever fra Thurø skole, koncerter ved Svendborg Musikskole og underholdning på harmonika ved Willy Klüver.

Den 12. december åbnede Den Tyske Demokra-

Henrik M. Jansen overrækker Ole Visti Petersen Årets Barselskrukke.

En yndig Lucia-brud fra Thurø skole.

Elev fra Svendborg Musikskole giver koncert i Anne Hvides Gård.

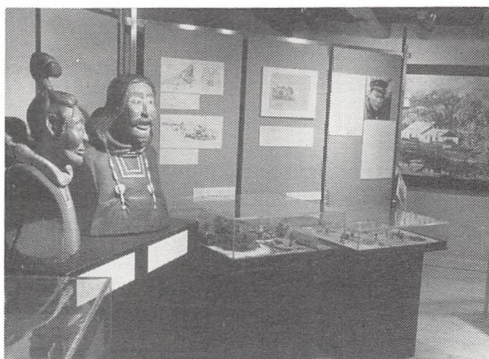
tiske Republiks ambassadør i Danmark Norbert Jaeschke udstillingen *Venderne kommer* i kirkefløjen på Viebæltegård. Til denne havde Roskilde Museum og Stralsund Kulturhistorische Museum bidraget med mange effekter. Udstillingen bliver i 1989 fulgt op med foredrag og til sidst en excursion til Rügen m.v.

Året igennem har en del forretningsdrivende benyttet sig af vort tilbud om at låne museums-genstande til udstillinger i varehuse og butikker. Det samme gælder en lang række skoler – også udenfor vort virkeområde.

Dertil kommer lån til andre museers udstillinger f.eks. Legoland, Korsør By og Overfartsmuseum.

Det skal endvidere nævnes, at museet bidrog med de såkaldte naturvejlederture i Svendborg, på Ørkild, i Lundeberg samt i Gl. Hestehauge.

1988 var iøvrigt præget af, at vi ikke markerede os så stærkt med særudstillinger udenfor museets egne rammer. Det var dog en stor glæde for os, at man den 5. februar i Sisimiut/Holsteinsborg kun-

Gert Lyberts prægtige buster skåret i drivtømmer i udstillingen på Sisimiut Museum.

ne præsentere *V. C. Frederiksens Grønlandssamling Sisimiut – Svendborg tur/retur.*

Senere blev hovedparten af udstillingen overflyttet til Aasiat/Egedesminde i anledning af byens jubilæum. Derfra flyttedes den til Ilulissat/Jakobshavn. Det er vort håb, at vor samling af Groenlandica vil blive vist andre steder i Grønland, inden den skal deponeres i Sisimiut, når alle formalia er gået i orden.

I forbindelse med museumsassistent Pauline Knudsen, Sisimiut Museums studiebesøg, er der lavet en række interviews med personer fra Svendborgsund-området, som har deltaget i sejladsen på Grønland. Blandt de interviewede kan nævnes pens. skibsfører Sv. E. Kjerulff, pens. skibsfører Knud Mikelsen, hovmester John B. Rasmussen samt skibsreder Mogens Sørensen. I undersøgelsen er indgået studiebesøg på Nationalmuseet, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg samt på Jens Hansens Søfartssamlinger i Marstal.

Arbejdet skal resultere i en vandredstilling, der efter at være vist i Søfartssamlingerne i Troense tilbydes de grønlandske museer i 1989-90.

Pauline Knudsen under sit studieophold i Svendborg.

Besøg:

Besøgstallet i år i museets samlinger har været beskedent: i alt 38.131 heraf 8.464 i form af grupper med eller uden omvisning. Og de ca. 10.000 aflagde besøg på vor stand i Herning. Derimod har vi ikke haft sidste års store særudstillinger i udlandet og lignende arrangementer herhjemme – og det påvirker naturligvis besøgstallet.

Markedsføringen af vor specialsamling på L. Langes Ovnmuseum går langsomt. – Trods megen omtale kniber det med at trække publikum til –

ikke mindst skoler – men det lykkes vel... Mage til samling findes jo ikke andetsteds.

Studiebesøg og forespørgsler:

I årets løb har vi modtaget og besvaret flere hundrede faglige forespørgsler fra institutioner og enkelt personer fra ind- og udland i museets afdelinger. Dertil kommer følgende:

Ålborg Historiske Museum: Skibskomfur fra Støberiet Ørkild.

Korsør By- og Overfartsmuseum: Maritime effekter.

Steen Larsen, Albertslund: Oplysninger om Svendborgprojektet i forbindelse med udarbejdelse af lærebog.

Helga Högel, Wien: L. Langes Ovnmuseum.

Jette Orduna, Institut for Middelalderarkæologi: Klædeplomber fra Svendborgs middelalder.

Ole Elstrup Rasmussen, Danmarks Lærerhøjskole: Genstande og inventar vedr. handicappede.

Knud Hornbeck, Nyborg & Omegns Museum: Svendborg franciskanerkloster.

A. Monrad Møller, Toldhistorisk Museum: Skibstegninger.

Holger Munchaus Petersen, Toldhistorisk Museum: Skibsarkivalier.

Erich Tremmel, Universitæt Augsburg: Oplysninger om SOM nr. 20606 – en fløjte signeret Eberle/Obergünzburg.

Helle Reinholdt, Skanderborg Museum: Middelalderbyprojektet Svendborg.

Friederike Glücksmann, Københavns Universitet: Venderkeramik m.v.

Tove Hatting, Zoologisk Museum, København vedr. knoglematerialet fra udgravningen i Christiansminde.

Lundeborgundersøgelserne:

Historisk Arkæologisk Forsøgscenter, Lejre: Rekonstruktion af høvljern fra Lundeborg og forsøgsvis brug af samme.

Historisk Værksted, Vingsted: Rekonstruktion og brug af høvljern fra Lundeborg.

Ove Hornby, direktør, A. P. Møllerfonden.

Flemming Thalbitzer, direktør, Flygtpumpe, Odense.

Piet van Deurs, programredaktør, Danmarks Radio.

Henrik Thrane, museumsinspektør, Fyns Stiftsmuseum.

Klaus Randsborg, lektor, Københavns Universitet.

Svend Nielsen, Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat.

- Svend Erik Albrethsen fra samme sted.
Tine Gam, stud. mag., Århus Universitet.
Ole Stilborg, stud. mag., Københavns Universitet.
Ulf Näsman, lektor, Århus Universitet.
Jørgen Lund, lektor, Århus Universitet.
Karen Højlund, stipendiat, Århus Universitet.
Poul Otto Nielsen, overinspektør, Nationalmuseets 1. afd.
Merete Binderup, stipendiat, Københavns Universitet.
David Robinson, museumsinspektør, Nationalmuseets 8. afd.
Ole Crumlin-Pedersen, museumsinspektør, Skibshistorisk Laboratorium.
Jens Nielsen, museumsinspektør, Ålborg Museum.
Jytte Ringtved, stipendiat, Ålborg Museum.
Jens Bech, arkæolog, Skov- og Naturstyrelsen.
Ole Grøn, museumsinspektør, Langelands Museum.
Peter V. Petersen, museumsinspektør, Nationalmuseets 1. afd.
Kristian Kristiansen, kontorchef, Skov- og Naturstyrelsen.
Birgitta Hulthén, professor, Lunds Universitet.
Lotte Hedager, forskningsstipendiat, København.
Bodil Bruhn og Anne Melillo: Langes Ovnmuseum samt arkivet.
Susanne Regener med et hold på 25 studerende fra Universitetet i Kiel: studiebesøg på Fattiggårdsmuseet Viebæltegård.
Pauline Knudsen, Sisimiut Museum: I forbindelse med udarbejdelse af vandredstilling om Svendborg og Grønlandsfarten.
Dr. Wolfgang Rudolph, Berlin: Søfartssamlingerne for at studere sømandshusflid.
Denis-Michel Boell, Musée du Bateau, Douarnez: Søfartssamlingerne i Troense.

Foredrag, undervisning:

I beretningsperioden har museumschefen blandt andet holdt følgende foredrag:

- 21.01.: Folkeuniversitetet i Korsør: Nyt lys over Danmarks historie.
06.02.: Sisimiut/Holsteinsborgs Lokalmuseum: V. C. Frederiksens Grønlandssamling.
11.02.: Folkeuniversitetet i Grenå/Vivild: Myter i Danmarkshistorien.
18.02.: Seniorklubben i Svendborg: Da Kristendommen kom til Fyn.
07.03.: Folkeuniversitetet i Odde: Menneske og Samfund i middelalderen.
09.03.: Århus Universitet, Lærestolen i middelalderarkæologi: Svendborgprojektet.
19.03.: Høng Folkeuniversitet: Excursion til herregårde på Vestsjælland.
24.03.: Socialpolitisk Forening, København: Du skal yde, hvis du vil nyde. Fra Chr. IV og frem til vore dage.
29.03.: Vestlollands Folkeuniversitet: Borge, voldsteder og vendere.
13.04.: Lundeberg og Oure menighedsråd: kirker i Gudme kommune.
03.05.: Wesleyan University, Connecticut, USA: The Svendborg Project.
08.05.: Int. Medieval Conference, Kalamazoo, Western Michigan University, U.S.A.: The Svendborg Project.
16.06.: Byvandring i Svendborg.
11.07.: Langelands Folkehøjskole: Dagligliv i
23.06.: Svendborgs middelalder.
04.08.: Omvisning på Ørkild Borgruin.
23.08.: Byvandring i Svendborg med Rotary i Svendborg.
01.09.: Kommunale Pensionister i Svendborg: Nyt fra museets projekter.
07.09.: Folkeuniversitetet i Randers & Purhus: Fattiggårdsliv i det 19. og 20. århundrede.
23.09.: Dansk Geografforbund: Svendborg – Fyns port til Balticum.
24.09.: AOF-Gudme: Excursion til Hesselagergård, Broholm og Mullerup.
25.09.: Dansk Geografforbund: Byvandring i Svendborg.
01.10.: Folkeuniversitetet i Svendborg: Excursion til Oregård, Kærsgård og Erholm.
02.10.: AOF-Gudme: Excursion til Hesselager, Gudme og Gudbjerg kirker.
03.10.: Valdemars slot: Tåsinge på landboreformernes tid.
04., 11.
25. og
29.10.: AOF – Ryslinge: Foredragsrække og excursion vedr. fynske herregårde.
10.10.: Folkeuniversitetet i Kalundborg: Fattiggårdsliv i det 19. og 20. årh.
13.10.: Egense foredragsforening & Folkeuniversitetet i Svendborg: Dagligliv i Svendborgs middelalder.
26.10.: Folkeuniversitetet i Svendborg: Svendborgs historie belyst ved sine bygninger og bykvarterer.
09.11.: Gudme præstegård: Træskomaleren 1488-1988.

- 15.11.: Korup-Ubberud Lokalhitoriske Forening: Fra almisse til forsorg.
05., 12.
og
17.12.: LOF's Aftenskole i Hårby: På besøg i historien – udvalgte emner.

Dertil kommer konsulentvirksomhed og medvirken i TV-udsendelsen Hvad er det? fra Valdemars Slot samt interviews til diverse medier i beretningsperioden.

Museumsinspektør Benno Blæsild:

- 13.01.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Nordboerne i Grønland, erhverv og udbredelse.
20.01.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Inuit og Nordbo. Hvorfor forsvandt nordboerne fra Grønland?
27.01.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Arktiske jæger-samler kulturer.
03.02.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Baggrunden for, og forløbet af den danske kolonisering af Sisimiut-området.
10.02.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: En Grønlandspræsts Erindringer. Janssen som kilde til d. 19. århundredes Sisimiut.
17.02.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Hvem udførte modellerne? Et kildestudie fra begyndelsen af det 20. århundrede.
24.02.: Voksenundervisningen i Sisimiut, lokalhistorisk studiekreds: Fangere og entreprenører. Status over kulturpolitikken i Sisimiut anno 1988.
25.02.: Lions Club, Sisimiut afd.: Om at skabe et lokalhistorisk museum i Sisimiut.
27.04.: Svendborg & Omegns Museums generalforsamling: Om at skabe et lokalhistorisk museum på Grønland.
17.09.: Maritimhistorisk Forenings konference på Dalum Landbrugsskole: Småbådssejls ved Vestgrønland idag.
10.11.: Landsmøde for skibsinspektører på Motel Tre Roser i Svendborg: Svendborg som sejlskibsby.
16.11.: Troense beboerforening: På sporet af Grønlands kulturhistorie.

Museumsinspektør Per O. Thomsen:

- 19.02.: HARJA, Amatørarkæologisk forening: Sommerlejren i Lundeberg 1987.
04. og
06.03.: AOF-Svendborg: Weekendkursus i ældre jernalder.
06.04.: Sydfyns Arkæologigruppe: Præsentation af kommende amatørarkæologiske aktiviteter.
25.04.: Sydfyns Arkæologigruppe: Rundvisning på Christiansmindeudgravningen.
04.05.: Sydfyns Arkæologigruppe: Gennemgang og diskussion af fundmaterialet fra Christiansmindeudgravningen.
09.05.: Universitetet i Kiel: Viebæltegårds historie.
14.05.: Y-Mens Club, Svendborg/Jönköping: Bybevaring i Svendborg og Svendborgs midtaldertid.
27.05.: Foreningen for Nordeuropæisk Oldtid og Middelalder, Århus Universitet: Handelspladsen ved Lundeberg.
12.07.: Naturvejledertur: Rundvisning på Lundebergudgravningen.
19.07.: Naturvejledertur: Rundvisning på Lundebergudgravningen.
26.07.: Naturvejledertur: Rundvisning i Gl. Hestehave.
02.08.: Naturvejledertur: Rundvisning i Gl. Hestehave.
09.08.: Fultontogt: Lundebergundersøgelserne.
28.09.: Lokalhistorisk Forening, Skårup: Handelspladserne ved Lundeberg.
27.10.: Folkeuniversitetet i København: Lundebergundersøgelserne.
29.10.: Åbent hus på Lundebergudgravningerne.
07.11.: Folkeuniversitet i Grenå: Lundebergundersøgelserne.
17.11.: DKM-møde, Fuglsø: Undersøgelserne ved Lundeberg 1988.
25.-
27.11.: AOF-Ryslinge: Weekendkursus i Danmarks Oldtid.
12.12.: Folkeuniversitet i Silkeborg: Lundebergundersøgelserne.
Desuden interviews til dagspresse, radio og TV.
Museumsassistent Willy Klüver:
23.06.: Tåsinge Plejehjem. »Chr. IV. og Valdemars slot«.
23.11.: Skårup lokalhistoriske forening. »Traditioner, tro og overtro ved juletid«.

Otto Jonassen:
har holdt foredrag om »Gamle dage i Svendborg«
09.03.: for pensionister i Vor Frue sogn,
24.03.: i Lohals for pensionister på Nordlangeland,
09.11.: Lokalhistorisk Forening i Egebjerg,
5 gang i okt.-dec. (studiekreds): Ældresagens onsdagsklub.

Siden 10. oktober:
hveranden tirsdag kl. 10 i Radio Sydfyn, og ledet kursus for slægtforskere: Tåsinge lokalhistoriske arkiv i samarbejde med Tåsinge Husholdningsforenings Aftenskole: afsluttet kursus i marts, indledt et nyt i september.

I samarbejde med Folkeuniversitetet i Svendborg arrangeredes i årets løb bl.a. følgende forelæsnin-
ger:

Filmoplevelse og filmanalyse – en foredragsrække med Susanne Fabricius, Peter Ørting, Steen Salomonsen, Karsten Flødelius og Frank Henriksen. Byens arkitektur og plan – 4 foredrag med Henrik M. Jansen. Hans Munk Hansen, Vibeke Dalgas og Palle Friis.

Struktur og Samarbejde med Kirsten Øster.
Lokalsamfundet og Landboreformerne ved Steen Busck.

Publikationer:

Henrik M. Jansen: Svendborg-udgravningerne. Et par snap-shots fra 15 års undersøgelser i *Festskrift til Niels Oxenvad, Fynske Minder* 1988, pp. 217-33.

Samfundets pulterkammer. Fattiggården i det 19. og 20. årh. i *Danmarksposten* nr. 2, 1988, pp. 12-14.

V. C. Frederiksen og Svendborg Amts Museum i Benno Blæsild: V. C. Frederiksens Grønlandssamling Sisimiut-Svendborg tur/retur. *Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum*, bind 25, Svendborg 1988, pp. 4-10. Grønlandsk udgave udsendt som bind 26, 1988 i skriftrækken.

Henning Madsen: Ekscursionslokalitet Svendborg, i *Geografisk Orientering* 1988, nr. 3, pp. 359-370.

Fattiggårdsliv i Svendborg: I *Rødder, Arbejderhistorie på Fyn*, nr. 2, 1988, pp. 8-11.

Fortidsminder og Publikum – Kan de forenes? i Konference om friluftsliv og turisme i Det Syd fynske Øhav 23.04.1988. Fyns Amts Landskabsafd. 1988, pp. 33-35.

Valdemars Slot – en kulturhistorisk perle på Tåsinge, 1988 36 pp.

Svendborg in the Middle Ages – an Interdisciplinary Investigation with contributions by Tove Hatting and Ingrid Sørensen. I *Journal of Danish Archaeology*, vol. 6., 1987 pp. 198-219.

Den sociale forsorg på Christian IV's tid. i *Vanføres Jul* 1988 pp. 26-27.

Dertil kommer kronik i Mørgenposten m.v.

Benno Blæsild: Halvdagstur til Teleøen. Turistfolder udgivet af Sisimiuni Katersugaasivik/Sisimiut Turistkontor 1988.

Sisimiuni Katersugaasivik/Holsteinsborg Museum, Sisimiut – Holsetinsborg Tourist News 1988 p. 15.

V. C. Frederiksens Grønlandssamling Sisimiut-Svendborg tur/retur. *Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum* bind 25. 1988. 36 sider.

Kapornip katersai Kalaallit Nunaanneesut Sisimiut – Svendborg uterlugulu. *Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum* bind 26. 1988. 36 sider.

Om at bebygge Sisimiut. *Paortoq* nr. 8 1988 p. 2-6.

Per O. Thomsen: Undersøgelse af havn og handelsplads ved Lundeborg 1987.

Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1987 pp. 17-29.

Svendborg Museums arkæologiske undersøgelser på Syd- og Sydstfyn i 1987.

Rapporter til *Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1987*

Det Arkæologiske Nævn/R.A.S.

Dertil kommer bidrag af følgende, der ikke er ansat på museet:

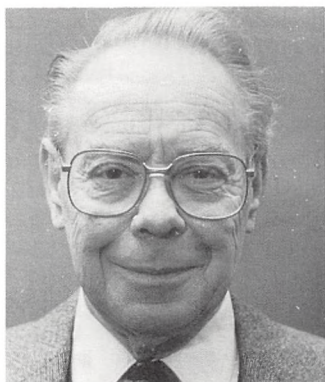
Hans Toftlund og Hans Bøye: Analyse af indholdet af en »Balsamkrukke« fundet under udgravninger i *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1987 pp. 30-39.

Anders Monrad Møller: Hansen, Hansen & Hansen – om skibsbyggernes øjemål og konstruktionstegningens fremkomst ved Svendborgsund, i *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1987 pp. 40-53.

Hans Nørgaard: Teglværkerne ved Stenstrup Issø. En historisk oversigt 1810-1920, i *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1987 pp. 54-68.

Administration m.v.:

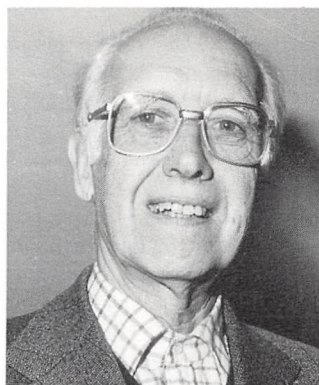
Museets bestyrelse består pr. 1. januar 1989 af:

*Fhv. politimester
Axel V. Sørensen, formand*

*Fhv. postmester
Aa. Jepsen-Jensen, næstformand*

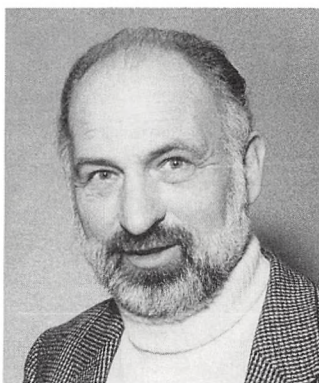
*Landinspektør
S. Tind-Christensen*

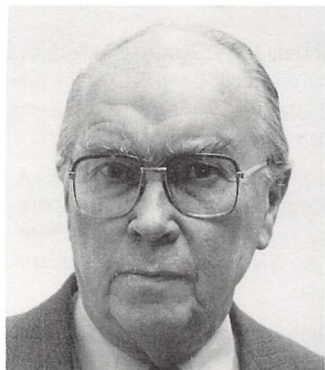
*Distriktstoldchef
Niels Kjærboel*

*Politiassistent
Børge Olesen*

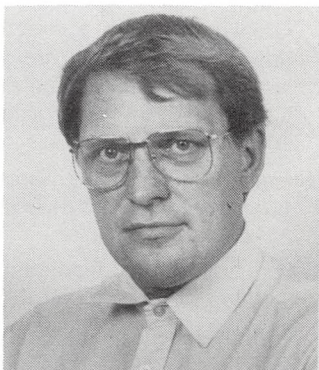
*Inspektør
Claus Askegaard*

Fhv. dommer Julius Paulsen

*Kulturudvalgsformand
Henning Diget
Egebjerg Kommune*

*Kulturudvalgsformand
Bjarne Hansen
Ryslinge Kommune*

*Kulturudvalgsformand
Ellen Hansen
Gudme Kommune*

Suppleanter:

1. Henning Thalund
2. Johannes Vang, fratrædt pr. 1.1. 1989.

Museumschef og daglig leder:
Cand. mag. Henrik M. Jansen.

Museumsinspektør, souschef:
Cand. mag. Benno Blæsild.

Museumsinspektør:
Cand. phil. Per O. Thomsen.

Museumsassistent: (deltid)
Arkitekt Flemming E. Andersen.

Søfartshistorisk konsulent:
Frode S. Holm-Pedersen.

Museumssekretær: (deltid)
Korrespondent Olga Petersen.

Museumssekretær og posthus: (deltid)
Korrespondent Kirsten Mortensen.

Museumsværtinde og pædagog:
Lærer Agnete Friis.

Museumsassistent:
Willy Klüver.

Museumshåndværker:
Jens Aagaard.

Museumsfotograf: (deltid)
Keld Hansen.

Omviser på Fattiggården:
Ove Skytte Christiansen.

Projektmedarbejder:
Cand. phil. Nis Hardt.

Projektmedarbejder:
Cand. phil. Karsten Michaelsen.

Bogholder: (deltid)
Yvonne Poulsen, tiltrædt 1.1.89.

Kustoder:
Orla Larsen
Anne Sørensen
Anne Christensen
Inga B. Thomas
Karen Lützen

Anna Jeppesen

Museet har beskæftiget følgende ansatte i jobtilbud på bevilling fra Fyns Amt: Inge Agner, Jens Foldager, Vibeke ElHamouni, Jytte Petersen, Randi Gundersen, Kirsten Holland Pedersen, Jeff E. Frederiksen, Mogens Hellelose Pedersen, Britta Bruun Svendsen, Bente Nyholm, Kaj Aage Olsen, Mogens Lygum, Ole Sørensen, Agner Nielsen, Hans O. F. Andersen, Niels Tryk, Åse Atzen, John E. Plough, Per Møller Hansen, Bruno Flemming Weber, Bernd Grunert, Ebba Smerler, Christian Mikelsen, Hans E. Danielsen.

Desuden har museet på bevilling fra Svendborg kommune beskæftiget følgende:

Klaus Brinkmann, Per Dahl, Anne Lise Schutt Nielsen, Anny Britta Andersen, Jytte Christoffersen, Lisa Bønlykke og Niels Johannes Jacobsen.

På bevilling fra Gudme kommune: Vibeke T. Nielsen, Jette Andersen, Inger Mortensen, Kim Per Hansen, Britt Kruså Kristoffersen, Bendt Christian Nygård, Niels Hansen, Karin Degn og Karen Nielsen.

På bevilling fra Egebjerg kommune: Edith Pedersen, Joan Pedersen, Dorte Lytzhöft, Ulrik Hansen, Grete Albertsen, Palle Lykke Jensen, Peter Yde Frostholm, Jens Erik Sørensen, Anne Mette Østergård, Gerda Nielsen, Ruth Harriet Riis Hansen og Kaja Kaspersen.

På bevilling fra Ryslinge kommune: Torben Simonsen.

I beretningsperioden har museet haft følgende skoleelever i erhvervspraktik fra 1-2 ugers varig-

Personaleudflugt i sommervarmen på Valdemars Slot.

hed: Martin Vilhelmsen (Stenstrup Skole) – Sam Jensen (Marstal Skole) – Jon Kristian Jørgensen (Østre Skole) – Rikke Kundal Jensen (Nordre Skole).

Som bekendt drives et par af museets afdelinger med bistand fra frivillige medarbejdere – arkivets og tekstilsamlingens folk er allerede nævnt. Men dertil kommer Jens Foldager Larsen, der bistår i søfartssamlinger og arkiv, og endelig må vi ikke glemme *Vikings* bådelaug med Jakob Mikkelson i spidsen, som sørger for den almindelige vedligeholdelse af det gamle skib, små både, pramme og joller i Svendborgsundområdet er i årets løb blevet registreret af Mette Halck. Vi er alle frivillige medarbejdere stor tak skyldig.

Den 26. september drog bestyrelse, personale og frivillige – i alt 45 personer – på en heldagsstudietur til Esbjerg, hvor Esbjerg Museums leder Michael Lauenburg tog imod os og orienterede om museets nye bygning og de meget fine udstillinger. Derefter gik turen ud til Fiskeri- og Søfartsmuseet, hvor Morten Hahn Pedersen, vor tidligere souschef, var cicerone og bl.a. fortalte om museets store projekt omkring et frilandsmuseum. Endelig sluttede vi af med Anne Christiansen i Esbjerg Kunstforenings Samling i den spændende Kunstpavillon. Her fortalte hun om udstillinger og formidling. Det blev en særdeles spændende og inspirerende tur.

Museets formand, *Axel V. Sørensen*, er som det vil erindres også formand for Museumsrådet for Fyns Amt, og sammen med museets chef og inspektør har han deltaget i en række møder med Svendborg kommune, Museumsrådet, Statens Museumsnævn samt bestyrelsen for Tåsinge Folkemindesamling i forbindelse med udarbejdelse af aftale om konsulentvirksomhed, samarbejds-møder med Landskabsafd. i Fyns Amt m.m.

Henrik M. Jansen har endvidere deltaget i en række møder på Nationalmuseet bl.a. i Landsbygruppen, der arbejder med dansk middelalder, Symposium om borge og voldsteder på Moesgård, Fyns Stifts 1000 års jubilæum i Vor Frue kirke, og som Museumsrådets repræsentant ved Fyns Amts konference om Turisme og Friluftsliv på de sydfynske øer. Dertil kommer en lang række møder i museumsrådets formidlings- arkiv- og bygningsbevaringsudvalg, fagbevægelsens museums- og arkivudvalg samt DKM's orienteringsmøde på Fuglsø.

Efter indbydelse gav han gæsteforelæsning om Svendborg-projektet på Wesleyan University i Connecticut samt på The 23th International

Congress on Medieval Studies, Western Michigan University i Kalamazoo. Rejse og ophold blev dels finansieret med støtte fra Kulturministeriet og dels fra amerikansk side.

På Valdemars Slot har han i samarbejde med Planstyrelsens Restaureringskontor og Varmings Tegnesteue påbegyndt planlægningen af de kommende års store restaureringsarbejder samt stået for planlægningen af en del arrangementer på Herregårdsmuseet. Dette konsulentarbejde betales af Valdemars Slot.

Benno Blæsild har han deltaget i DKM's Søfartspuljes møder d. 25. til 27. maj i Esbjerg og d. 27. oktober på Toldmuseet i København. Fra 16. til 18. sept. deltog han i Maritimhistorisk Konferencen på Dalum Landbrugsskole.

Dertil kommer deltagelse i Støberihistorisk Sel-Århus d. 28. maj, i Statens Museumsnævns forårs- og efterårsmøder på Skarrildhus og på Hindsgavl samt i DKM's orienteringsmøde på Fuglsøcentret d. 16.-18. november.

Per O. Thomsen har deltaget i følgende møder: Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat – vedr. prioritering af arkæologiske undersøgelser i Danmark, Odense Universitet. Styringsgruppen for Lundeberg-Gudme projektet.

Referencegruppen for konserveringsordningen under Fyns Amts Museumsråd. DKM's orienteringsmøde på Fuglsø. Møder med forskellige amatørarkæologiske grupper vedr. projekter for amatørarkæologer.

Jens Aagaard har deltaget i disse kurser:

Historisk værksted Hollufgård:

»Vikingetidens byggeteknik«.

Helsingør Kommunes lokalhistoriske arkiv:

»Husflid og håndværk i landsbysamfundet«.

Museumsassistent *Willy Klüver* har deltaget i kursus 8.-10. november »Husflid og håndværk i landsbysamfundet« – arr. af Helsingør lokalhistoriske arkiv.

Museets bestyrelse har afholdt i alt 12 møder, men dertil kommer møder, hvor blot enkelte medlemmer har deltaget, som f.eks. *Julius Paulsen* ved Statens Museumsnævns lovorienteringsmøder på Skarrildhus og i København.

Museets bygninger:

Viebælttegård:

1988 blev året, hvor vi omsider kom igang med

Restaureringen på Viebæltegård: Ikke alene blev mange skiferplader udskiftet, men store partier af gavlene blev muret om og isoleringen af loftsetagene tilendebragt.

den særdeles nødvendige istandsættelse og restaurering af Fattiggårdens bygningskompleks, hvor gavle og skifertage var så medtagne, at de udgjorde en direkte fare for de forbigående. De samlede udgifter til renovering af Viebæltegård er anslået til i alt 1.700.000 kr. incl. moms.

I første omgang er arbejdet koncentreret om øst- og nordfløj, hvortil Svendborg kommune har ydet et ekstraordinært tilskud på kr.: 415.000, Planstyrelsens 4. kontor kr.: 200.000 og Sonningfonden kr.: 100.000. Arbejdet på de nævnte bygninger forventes afsluttet foråret 1989.

Tilbage resterer så sydfløj samt kirken. Sidstnævnte har Planstyrelsen foreslået tilbageført til oprindelig udseende – en tanke museet støtter meget. Blot håber vi så på at få andre magasinfaciliteter, når vi mister pladsen på kirkeloftet.

De besøgende vil endvidere have bemærket, at der atter er kommet »liv« i Fattiggården, idet vi har fået en flot hane og fire høns af den gamle danske landrace. Fyns Andels-Foderstofforretning har givet os et »foderskab«, således at de

Den stolte hane med de 4 høns på Viebæltegård.

kønne høns får den bedst mulige foderblanding sammensat af laboratorieforsker Marianne Moltke.

I de gamle bygninger, der huser *Søfarissamlingerne i Troense*, har restaureringsarbejdet ligget stille det meste af året, da vi endnu mangler ca. 130.000 kr. til at betale de afsluttende arbejder med. Dog fik vi midler til udskiftning af halvdel af stråtaget på staldlængen, nemlig kr.: 54.900 fra Svendborg kommune og ca. 23.000 kr. fra Planstyrelsens 4. kontor.

Staldlængen fik ca. ½ af stråtaget udskiftet – og det pyntede.

Gudmund Larsen fra BRF overrækker checken med det store beløb til Anne Hvides Gård.

Anne Hvides Gård:

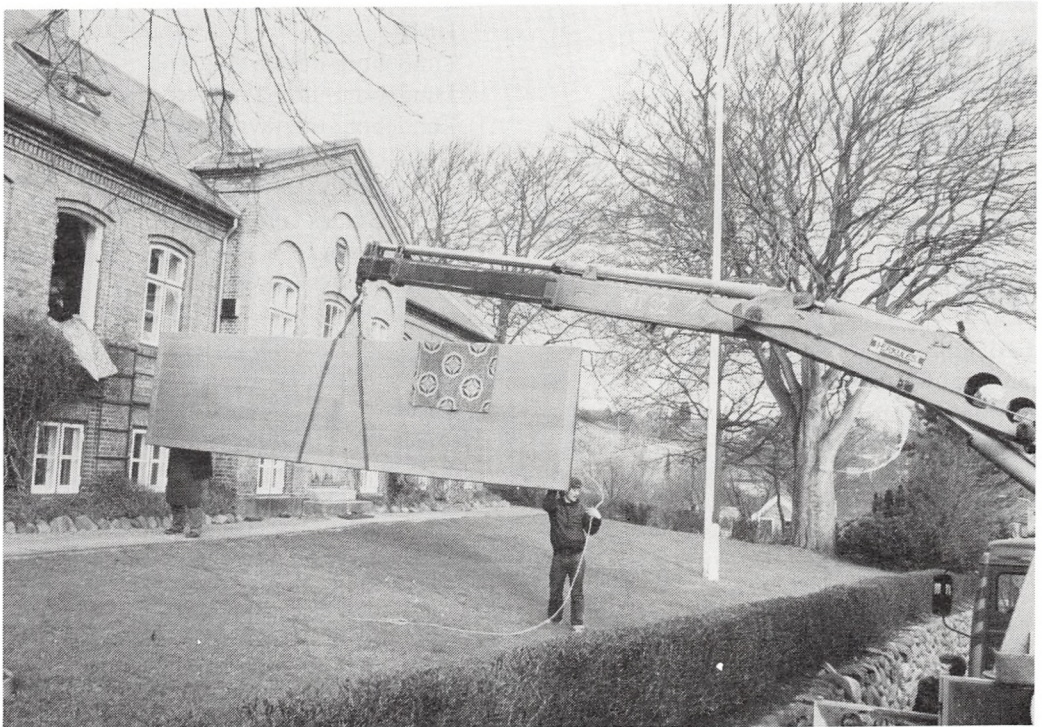
I årets løb modtog vi støtte fra en række fonde – se oversigten over private tilskud, således at de afsluttede arbejder kunne blive betalt. Tilbage resterer nu blot udskiftning af dør i sidebygning samt maling af døre og vinduer. Dette arbejde vil blive udført i 1989 samtidig med at vi håber at have skaffet midler til udsendelse af det længe lovede hefte om Anne Hvides Gårds historie.

Fadderskaber:

Advokaterne H. Horn Andersen og
Henrik Nørkær,
Havnepladsen, Svendborg kr. 600,-
Revisionsfirmaet Edelbo og Dalgaard,
Klosterplads 9, Svendborg kr. 200,-
Mullerup Antik- & Kunstcenter,
Mullerupvej 22, Gudbjerg kr. 500,-
Sydfyenske Dampskibsselskab A/S,
Jessens Møle 1, Svendborg kr. 1000,-
Cowiconsult,
Fåborgvej 65 A, Svendborg kr. 500,-

Midtfyns Bogtryk ApS,
Odensevej 9, Ringe kr. 500,-
Petersen & Sørensen Motorværksted A/S,
N. Havnevej 8, Svendborg kr. 1000,-
Legoland, Billund kr. 1000,-
Sydbank A/S,
Klosterplads 2, Svendborg kr. 2500,-
Sparekassen for Svendborg og Omegn,
Tinghusgade, Svendborg kr. 3000,-
Svendborg Skibsværft,
5700 Svendborg kr. 500,-
Sydfyns Centrum kr. 1700,-
Lions Club, Svendborg kr. 500,-

Museumsforeningen har 699 husstande som medlemmer. Heraf betaler de 579 90,00 kr. og de 120 (pensionister og studerende) 50,00 kr. Som sædvanlig er der medlemmer i restance, p.t. 20 – hvilket er beklageligt, da kontingentet kun lige akkurat dækker udgivelsen af Årbogen.

Det store bord fra udvalgsværelset på Svendborg rådhus ankommer med kranvogn til Viebæltegård. Det blev en dyr gave for museet at modtage – men vi har stor glæde af bordet, nu da det er på plads!

Specifikation af private – ikke offentlige – tilskud:

Tilskud fra:	Formål:	Beløb:
Diverse	Fadderskaber	8.500
Diverse	Medlemskontingenter	42.976
I. C. Hempels Skibsfarve-Fabrik A/S	Viking	5.000
Obtec A/S, Svendborg	Viking	1.000
Jan Bonde Nielsen	Viking	5.000
Fonden til Fædrelandets Vel	Viking	20.000
Dansk Metalarbejderforbund	Viking	3.000
Ingeniør N. M. Knudsens Fond	Viking	25.000
Foreningen Kongegården, Korsør	Viking	1.000
J. L.-Fondet	Viking	20.000
Vikings Legat	Viking	54.000
Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse	Svendborg-projektet	10.000
Sydbank	Drift	2.500
Lokalsparekassen, Svendborg	Drift	3.000
Byggefonden	Drift	70.893
Emil Hjort & Hustrus Legat	Lundeborg-udgravningerne	50.000
Det Benzonske Legat	Lundeborg-udgravningerne	10.000
A. P. Møllers Fond	Lundeborg-udgravningerne	357.611
Bikuben	Anne Hvides Gård, restaurering	10.000
Bygningsbevaringsfonden af 1975	Anne Hvides Gård, restaurering	15.000
BRF-Fonden	Anne Hvides Gård, restaurering	25.000
Grønlandsdepartementet	Grønlandsudstilling	9.580
Sisimiut Kommune	Grønlandsudstilling	2.719
Grønlandsfonden	Grønlandsudstilling	8.400
Grønlands Hjemmestyre	Grønlandsudstilling	6.966
Helmer Thomsen, Svendborg	Køb af maleri	11.250
Ialt		<u>777.895</u>

Fundats for L. Lange & Co's Ovmuseum

1. Fondens navn er L. Lange & Co's Ovmuseums Fond. Fondens hjemsted er Svendborg & Omegns Museum.
2. Fondens formue består pr. 31.12.87 af en obligationsbeholdning, stor 605.000,00 kr - skriver sekshundredeogfemtusinde kroner. Ved udtrækning må der alene indkøbes obligationer, som er godkendte til anbringelse af umyndiges midler. Obligationerne indskrives i Værdipapircentralen under fondens navn og prohiberes således, at salg ikke kan finde sted. Mindre kontantbeløb indsættes i bank eller sparekasse til bedst mulig forrentning.
3. Fonden forvaltes af museums-foreningens bestyrelse i samarbejde med museets leder. Tegningsberettiget er forretningsudvalget i forening med museets leder.
4. Fondens formål er følgende: Renterne af formuen skal kunne anvendes til indkøb af genstande til Ovmuseets samlinger samt til drift, bevaring og evt. udvidelse, når dette skønnes nødvendigt. Fondens formue skal forblive intakt - og gerne øges. Kursgevinst ved udtrækning lægges til kapitalen.
5. Fondens regnskabsår følger museets regnskabsår. Regnskabet skal revideres af de samme revisorer, som foretager revision af Svendborg & Omegns Museums regnskaber. Regnskabet offentliggøres hvert år på samme tid og på samme måde, som regnskabet for Svendborg & Omegns Museum.

Nærværende fundats er vedtaget af bestyrelsen den 14.01.88 og endeligt godkendt på generalforsamlingen 27.4.1988.

Regnskab for L. Lange & Co's Ovmuseum 1988

	<i>Udgifter:</i>	<i>Indtægter:</i>
Overført fra 1987 underskud:	20.940,15	
Div. varekøb	5.999,00	
Anskaffelser	2.177,00	
Håndværkerudgifter	1.988,00	
Øvrige tjenesteydelser, forsikring og tyverialarm	14.656,00	
Weekend kustode, juni	2.068,00	
Weekend kustode, juli/aug.	7.239,00	
2 mdr. assistent løn	26.462,00	
Overskud v/reinvestering		623,00
Renter af obl. pr. 1.4.88		30.250,00
Renter af obl. pr. 1.10.88		30.250,00
	81.529,15	61.123,00
Underskud overført til 1989		20.406,15
	81.529,15	81.529,15

Obligationsbeholdning:

Nom. ult.1988	605.000,00
Kursværdi	603.487,50

Fundats for Knud V. Jølvers legat:

1. Legatets navn er Knud V. Jølvers Legat.
Legatets hjemsted er Svendborg & Omegns Museum.
2. Legatets formue består pr. 28. juni 1984 af et kontant beløb, stort 243.518,00 – skriver tohundredeogfiretirtetusinde-femhundredeogatten kroner. Beløbet skal være anbragt i et lokalt pengeinstitut til højeste forrentning.
3. Legatet forvaltes af museumsforeningens bestyrelse i samarbejde med museets leder. Tegningsberettiget er forretningsudvalget i forening med museets leder.
4. Legatets formål er følgende: renterne af formue skal kunne anvendes til indkøb af genstande til museets samlinger, samt til istandsættelse af museets fredede bygninger, når dette skønnes nødvendigt.
Legatets formue skal forblive intakt – og gerne øges.
5. Det påhviler bestyrelsen at indføre i bestyrelsesprotokollen, når der bevilges af midlerne, samt iøvrigt alle meddelelser og oplysninger, der måtte være af interesse for legatet.
6. Legatets regnskabsår følger museets regnskabsår.
Regnskabet skal revideres af de samme revisorer, som foretager revision af Svendborg & Omegns Museums regnskaber.
Regnskabet offentliggøres hvert år på samme tid og på samme måde, som regnskabet for Svendborg & Omegns Museum.
7. Bestyrelsen er med generalforsamlingens billigelse berettiget til at ændre legatets formål og eventuelt træffe beslutning om legatets opløsning og anvendelse af midlerne til andet formål.
Nærværende fundats er vedtaget af bestyrelsen den 28.06.1984 og endeligt godkendt på generalforsamlingen den 30.04.1985.

Regnskab for Knud V. Jølvers Legat 1988

	<i>Udgifter:</i>	<i>Indtægter:</i>
Overført fra 1987	8.284,27	
Reinvest. tab	139,17	
Indkøb af møbler	7.600,00	
Indkøb af malerier	6.000,00	
Indkøb af malerier	2.250,00	
Div. udgifter	1.940,00	
Overført til AHG	3.367,23	
Rentetilskrivning, obligationer		28.600,00
Renter, Sparekassebog		980,67
	29.580,67	29.580,67

Obligationsbeholdning:

Nom. ult. 1988	260.000,00
Kursværdi	263.120,00

Regnskab for Viking 1988

	<i>Udgifter:</i>	<i>Indtægter:</i>
Brændstof	6.627,00	
Diverse Varekøb	25.441,00	
Håndværkerudgifter	142.276,00	
Øvrige tjenesteydelser (heraf forsikring 19.538,-)	27.009,00	
Renter, obligationer		54.000,00
Tilskud Fyns Amt		3.128,00
Tilskud Odense Toldvæsen	8.200,00	
Tilskud Svendborg Kommune		18.793,00
Tilskud Næstved Toldvæsen		6.500,00
Fonden til Fædrelandets Vel		20.000,00
Dansk Metalarbejderforbund		3.000,00
Jan Bonde Nielsen		4.950,00
Foreningen Kongegården, Korsør		1.000,00
I. C. Hempels Skibsfarve		5.000,00
Ing. N. M. Knudsens Fond		25.000,00
Obtec A/S, Svendborg		1.000,00
J. Lauritzen A/S		20.000,00
Rederiet Havgassen		1.000,00
Overskud fra Re. Inv.		95,00
Underskud overført til 1989		29.687,00
	<u>201.353,00</u>	<u>201.353,00</u>

Obligationsbeholdning

Nom. ult. 1988	540.000,00
Kursværdi	533.250,00

Udestående regnskab med Ring-Andersen:

Vi skylder ved årsskiftet	kr. 40.928,00
---------------------------------	---------------

Nedenstående forhandles i museets kiosker:

Museer i Fyns Amt, udgivet af: Museumsrådet for
Fyns Amt, 1988 15,00 kr.
Tysk udgave 1987 15,00 kr.

*Skrifter fra
Svendborg og Omegns Museum:*

BIND 1:
Henrik M. Jansen og Otto Jonassen:
Fattiggården. Træk af fattigforsorgens historie i
Svendborg.
Svendborg 1976 –
udvidet 3. oplag, 48 sider 1982 20,00 kr.
Lydbog – 2 bånd.
Indtalt af Otto Jonassen 250,00 kr.

BIND 2:
Otto Jonassen:
Pjentemølleren og hans dagbog,
124 sider, 1978 48,00 kr.
Lydbog – 4 bånd.
Indtalt af Otto Jonassen 480,00 kr.

BIND 3:
Henrik M. Jansen m.fl.:
Svendborgmødet 1978,
Naturhistorisk-Arkæologisk Gruppe,
Dansk ICOM, 162 sider 1979 55,00 kr.

BIND 4:
Henrik M. Jansen:
Kriminalitet og Politi i 200 år på Sydfyn,
60 sider, 1979 10,00 kr.

BIND 5:
Otto Jonassen:
Gamle Huse i Assens, 1981 udsolgt

BIND 6:
F. Holm-Petersen:
Ivar Tidemand Rohde.
Tegneren og Marinemaleren fra Langeland
1871-1914. 40 sider, 1982 50,00 kr.

BIND 7:
Henrik M. Jansen:
Det gamle Svendborg i Fotos 1865-1900.
96 sider, 1983, nedsat 25,00 kr.

BIND 8:
Otto Jonassen:
Gamle Huse i Svendborg – jævnføringsregister
over ejendommene samt grundejerfortegnelse for
Svendborg Købstads Bygrunde 1682-1867.
120 sider, 1983, nedsat: 30,00 kr.

BIND 9:
Henrik M. Jansen:
Fyn i Illustreret Tidende 1859-1869.
60 sider 1983, nyt oplag 1984, nedsat: 40,00 kr.

BIND 10:
Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen:
Bjørnemoségård –
En bygningshistorisk undersøgelse.
42 sider, 1985, nedsat: 25,00 kr.

BIND 11:
Henrik M. Jansen:
På besøg i historien – Fyn.
1984. 132 sider. Indb. 148,00 kr.

BIND 12:
Henrik M. Jansen:
Anne Hvides Gård. 1989 under udgivelse

BIND 13:
Otto Jonassen:
Købstadsliv i ænevældens barndom.
Svendborg sidst på 1600-tallet. 1984.
96 sider 60,00 kr.
Lydbog – 3 bånd.
Indtalt af Otto Jonassen 370,00 kr.

BIND 14:
Morten Hahn-Pedersen:
Søfartssamlingerne i Troense og
den sydfynske søfart. 36 sider 1985 38,00 kr.

BIND 15:
Walther Christmas:
Peder Most. 1985.
Med introduktion af Henrik M. Jansen.
Fotooptryk af original udgave 1901.
198 sider + indledning, nedsat 40,00 kr.
Lydbog – 6 bånd.
Indtalt af Otto Jonassen 725,00 kr.

BIND 16:
Henrik M. Jansen:
Svendborg Maj 1945.
60 sider, 1985. 25,00 kr.

- BIND 17:**
Morten Hahn-Pedersen:
 Jacobsens Plads. 1985.
 24 sider 20,00 kr.
- BIND 18:**
*Morten Hahn-Pedersen, Erik Kromann,
 Ole Mortensøn og Anders Rehde Nielsen:*
 Det sydfynske øhav
 – en maritim introduktion
 36 sider, 1986 35,00 kr.
- BIND 19:**
*Morten Hahn-Pedersen, Erik Kromann,
 Ole Mortensøn og Anders Rehde Nielsen:*
 Kurs Inselmeer Südfünen
 36 sider, 1986 35,00 kr.
- BIND 20:**
Henrik M. Jansen og Per O. Thomsen:
 Fortidsminder i Svendborg Kommune
 32 sider, 1986. 10,00 kr.
- BIND 21:**
Henrik M. Jansen:
 Elvira Madigan & Sixten Sparre
 – som samtiden opfattede dem.
 70 sider, indbundet, 1987. 75,00 kr.
 ny udgave, 1989 100,00 kr.
- BIND 22:**
Morten Hahn-Pedersen:
 Die Seefahrtssammlung in Troense
 36 sider, 1987. 45,00 kr.
- BIND 23:**
Henrik M. Jansen:
 Ørkild og andre borge,
 1989/90 Under udgivelse
- BIND 24:**
*Morten Hahn-Pedersen, Erik Kromann,
 Ole Mortensøn og Anders Rehde Nielsen:*
 Etelä-Fynin saaristomeri esittäytyy 35,00 kr.
- BIND 25:**
Benno Blæsild:
 V. C. Frederiksens Grønlandssamling
 Sisimiut-Svendborg tur/retur
 36 sider 30,00 kr.
- BIND 26:**
Benno Blæsild:
 Kapornip katersai Kalaallit Nunaaneersut
 Sisimiut-Svendborg uterlugulu
 36 sider 30,00 kr.
- J. O. Bro-Jørgensen & Ove Marcussen:*
 Svendborg Købstads Historie I og II.
 1959-1961 355,00 kr.
- Henrik M. Jansen:*
 Valdemars Slot 1988
 36 sider 40,00 kr.
- Valdemar Jensen:*
 Min læretid 1922-1926 hos
 »Langes« i Svendborg. 1988 30,00 kr.
- Otto Jonassen:*
 Da Svendborgs fattige skulle til at
 arbejde for føden.
 Særtryk af Fynske Årbøger.
 1977, 23 sider 3,00 kr.
- Liv i Fattiggården.
 Program med bidrag af Poul Trier-Pedersen,
 Henrik M. Jansen, Otto Jonassen m.fl.
 1981 5,00 kr.
- Fattiggården (m. opgaveforslag).
 Svendborg Kommunes Skolevæsen.
 1981 24,00 kr.
- De arkæologiske undersøgelser i Svendborg:**
- Henrik M. Jansen:*
 Svendborg og Omegn i Middelalderen.
 1977 10,00 kr.
- Henrik M. Jansen:*
 Franciskanerklostret i Svendborg.
 En foreløbig beretning om udgravningerne
 på baneplassen i vinteren 1975-76:
 Særtryk af Fynske Minder.
 1976 10,00 kr.
- Henrik M. Jansen:*
 Svendborgs befæstning i middelalderen.
 De arkæologiske undersøgelser
 sommeren 1973.
 Særtryk af Fynske Minder.
 1973 5,00 kr.
- Henrik M. Jansen:*
 På sporet af Vikingetidens Svendborg II.
 Udgravningerne i 1973:
 Naturens Verden.
 Hæfte 8 og 9, 1975 5,00 kr.

THE ARCHAEOLOGY
OF SVENDBORG, DENMARK

Edited by Henrik M. Jansen:

Vol. 1:

Niels Foged:

Diatom Analyses, 1978, 88 pp.

Illustrated

75,00 kr.

Vol. 2:

Hans Arne Jensen:

Seeds and other Diaspores in

Medieval layers from Svendborg,

1979, illustrated, 102 pp.

120,50 kr.

Vol. 3:

Isabella Tkocz, Niels Brøndum og

Henrik M. Jansen:

Anthropological Analyses. Medieval Skeletons
from the Franciscan Cemetery in Svendborg.

96 pp. illustrated 1985

183,00 kr.

Vol. 4:

Grethe Jørgensen, Lise Bender Jørgensen,

Kirsten Jespersen, Else Østergaard &

Keld Christensen & Henrik M. Jansen:

Analyses of Medieval Plant Remains,

Textiles and Wood from Svendborg.

128 pp. illustrated 1986.

183,00 kr.

Vol. 5.:

Dr. Willy Groenman-van. Waateringe:

The Leather Finds from

Medieval Svendborg.

130 pp., illustrated, 1988

183,00 kr.

Diverse særtryk fra Årbog 1979 å 3,00 kr.

- Beretning om spøgelse i controleurens hus i
Svendborg.

- Omkring to kobberøkser fra stenalderen.

- »Så - til søs«.

- Udgravningen af Skt. Anne Kapel i Lørup,
Ryslingle sogn 1979.

Henrik M. Jansen:

Dagligliv i danske middelalderbyer.

1982

52,00 kr.

Skriftserien Lokalsamfundet i undervisningen

udgivet af Museumsrådet for Fyns Amt, består af
følgende hæfter:

Lise Bender Jørgensen:

Vævning gennem tiderne,

1982

5,00 kr.

Jens Th. Uldall:

Fynske bondegårdstyper fra

fortid til nutid.

1982

7,00 kr.

Bondegårdsundersøgelse:

Opgavehæfte til bondegårdstyper

fra fortid til nutid.

6,00 kr.

Henrik M. Jansen:

Dagliglivet i Middelalderens

købstæder.

1983

6,00 kr.

Anders Rehde Nielsen:

Forandringer i lokalsamfundet

1987

7,00 kr.

Et teater- og museumsprojekt
i Svendborg. Elvira.

1982

50,00 kr.

Mullerup Slot

10,00 kr.

Svendborg Amts Tidende, 1842

3,00 kr.

Plakater og plancher:

Middelalderbyen »Svendborg« -
med stikket fra Peder Hansen Resen:
Atlas Danicus 1667

5,00 kr.

»Svendborg« - en by i Danmark.

Tegnet af K. Isager

42,50 kr.

Den smukke plakat med

R. Chappells portræt af den

3-mastede skonnert »Standard«

af Svendborg

15,00 kr.

Middelalder. Tidstavle.

Tegnet af Jens Bech i

samarbejde med Henrik M. Jansen

63,00 kr.

Anne Hvides Gård.

Våbenskjolde

25,00 kr.

»Manden og Kvindens Alder«

original i Fattiggården

46,00 kr.

Se iøvrigt vort store udvalg i museets kiosker.

Postkort:

Museets egne postkort med motiver
fra Svendborg m.m.
Farve 3,00 kr.

Dobbelte kort med original farvegensivelse,
med kuvert:

Borgervæbningsgardist fra Svendborg ca. 1830.
Med kuvert 3,00 kr.

3-mastet skonnert »Standard« pr. stk. 4,00 kr.
af Svendborg 3 stk. 10,00 kr.

Dobbelte kort, med kuvert:
Tegnede Svendborg motiver af
arkitekt Folke Olsen 6,00 kr.
samt postkort visende museets
forskellige bygninger. 3,00 kr.

Store postkort med diverse
skibsportrætter og prospekter
fra Svendborg Omegn pr. stk. 4,00 kr.
3 stk. 10,00 kr.

Øvrige artikler:

Nationalmuseets klippearb:
Bl.a. egnsdragter, påklædningsdukke,
bondegårde o.a. fra 10,00 kr.

Kokosmætter:

Sådan som de blev lavet på
arbejdsanstalt og forsorgshjem:
Efter mål pr. m² 200,00 kr.
Almindelig dørmåtte pr. stk. 50,00 kr.

Prangerpung:

Kopi af pung fra 1300-tallet.
Fundet i Møllergade 6-udgravningen 30,00 kr.

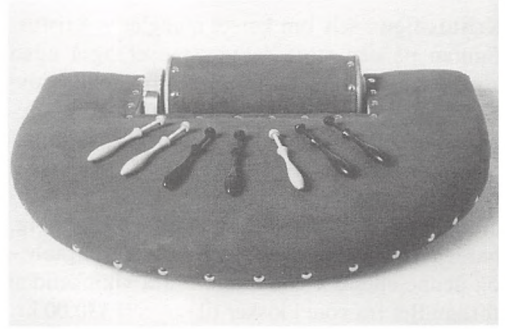
Håndtene:

Kopi af drejet hånden fra ca. 1300.
Fundet i Møllergade 6-udgravningen 30,00 kr.

Vindepinde:

Kopi af vindepinde på museet 30,00 kr.

Kopier af gamle kniplebrætter:
Halvrunde 770,00 kr.

Spoleapparat pr. stk. 136,80 kr.
Garnvinde pr. stk. 134,00 kr.

Kniplepinde:

Almindelig, bøg pr. stk. 2,85 kr.
pr. 100 stk. 265,80 kr.
pr. 1000 stk. 2.377,00 kr.

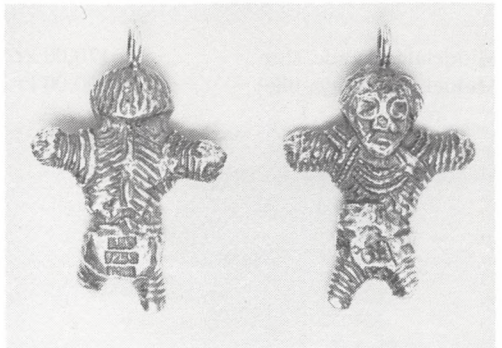
Bøg, til groft garn pr. stk. 3,95 kr.
pr. 100 stk. 376,75 kr.

Ibenholt pr. stk. 9,85 kr.
Palisander pr. stk. 8,50 kr.

Desuden fremstilles efter ønske fotostater på
grundlag af museets store plade- og fotosamling
med motiver af personer, bygninger etc. fra
Svendborg og omegn – fra ca. 1870 og fremefter.
Montering m.v. efter aftale.

Diverse kopier af gamle sølvsmykker
i priser fra 137,00 kr.

Som sidste nyhed en Kristusfigur i sølv, kopi af et
fund fra Gudme:

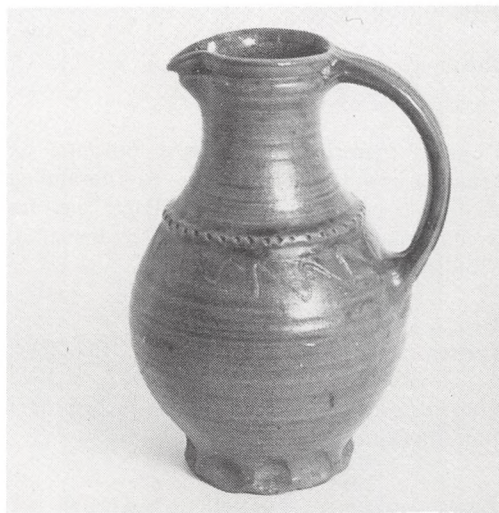
I Gudme sogn på Østfyn, hvor skattefund vælter
op af jorden, er denne forgyldte brøncemand 3 cm
høj fundet for nyligt. Der kan være tale om en

Kristus-figur, selv om korset mangler. – Kristus- figuren på den store Jelling-sten er også uden kors. Figurens båndslang kendes fra Jelling iøvrigt, og daterer fundet til midten af 10. århundrede. Konservator Peter Henriksen fra Nationalmuseet har lavet en afstøbning af originalen, hvorefter Svendborg og Omegns Museum i samarbejde med guldsmed Erik Fischer, Svendborg, har ladet fremstille kopier i oxyderet sterlingsølv – og denne eneste kristne amulet fra vikingetiden forhandles fra vore kiosker til 330,00 kr.

Diverse kopier af tinsmykker i priser fra 23,00 kr.

Kopier af vikingetidsperler pr. stk. 5,00-10,00 kr.

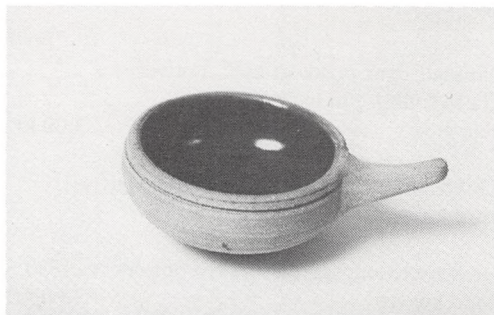
Diverse kopier af lertøj produceret af keramikeren *Karsten Hauser*:

Middelalderkande, stor 170,00 kr.
Middelalderkande, lille 100,00 kr.

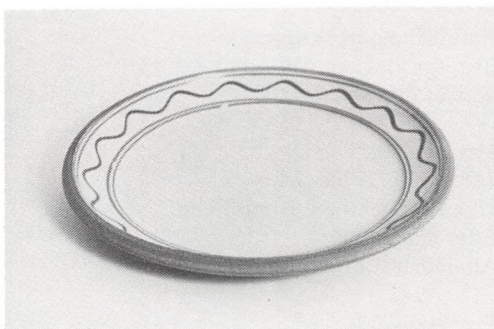
Stjertpote/gryde 85,00 kr.

Drikkebæger fra Lundeberg 20,00 kr.

Skål 100,00 kr.

Pandekagefad 80,00 kr.

Bondeskjorter – sribede og ensfarvede i bomuld, hør/bomuld, og rent hør m. broderi 250,00 kr

T-shirts med silketryk, med motiver fra Viking, og Anne Hvides Gård, samt forskellige juleting såsom klippearke o.s.v.

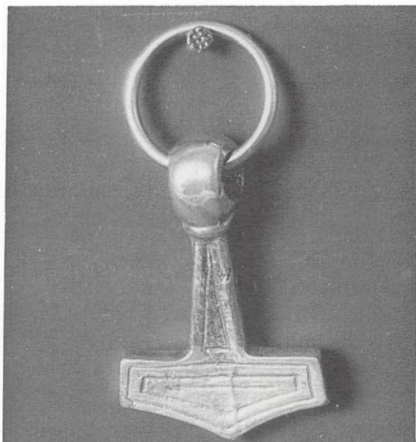
Oldtidssmykker, kopier:

Thorshammer fundet ved Rømersdal på Bornholm. Vikingetid.

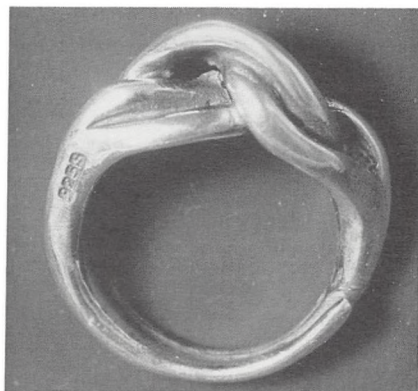
Armring fra Mandemark på Møn. Vikingetid

Thorshammer fra Mandemark på Møn. Vikingetid.

Fingerring fra grav ved Nordrup v. Ringsted. Yngre romersk jernalder.

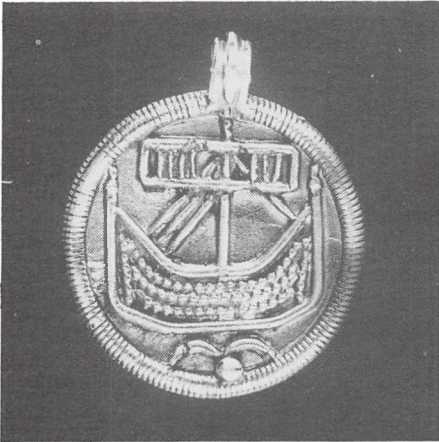

Flettet fingerring. Vikingetid.

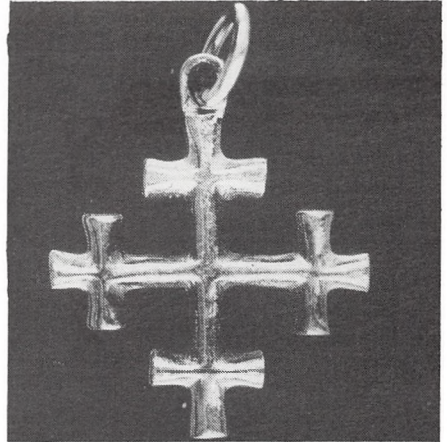

Spænde fra ca. 1800.

Tin, fra 23,00 kr. – Sølv, fra 137,00 kr.

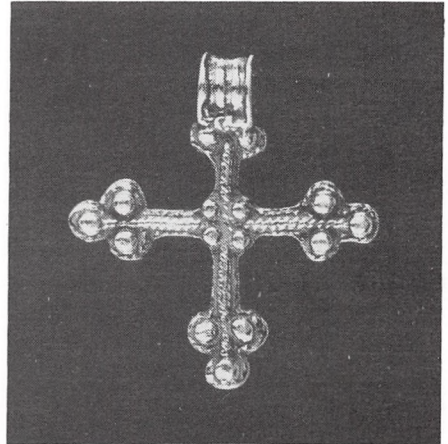
Hedebymønt, Sverige ca. 825.

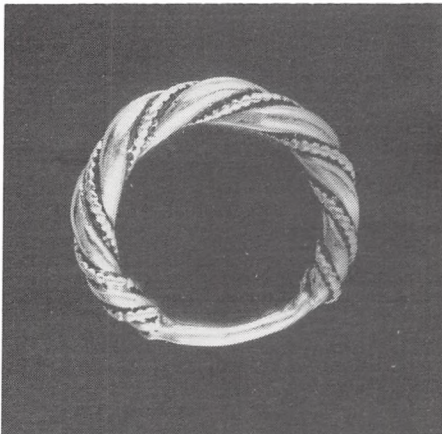
Jerusalemkors fra tidlig middelalder. Fundet i Henne sogn ved Varde.

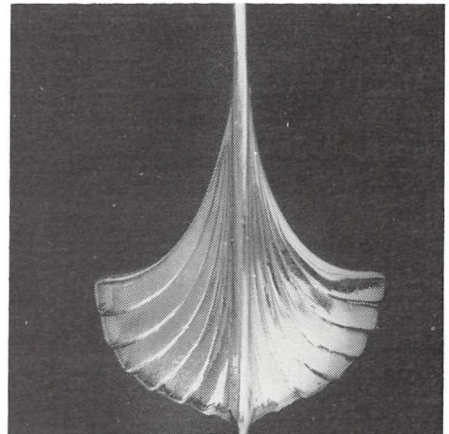
Odinfigur fundet i kvindegrav i Uppland, Sverige.

Kors fra yngre middelalder. Fundet i Sorø Kirke.

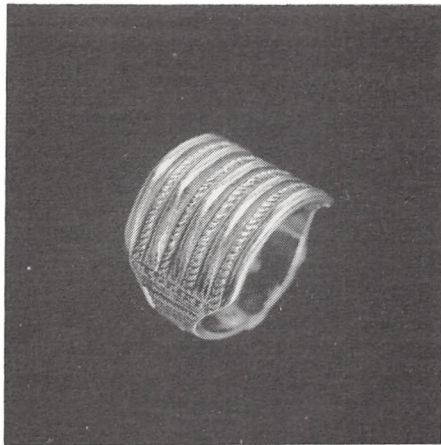
Ring fundet ved Gåbense, Falster.

Vikingskibsstævn, vedhæng el. broche.

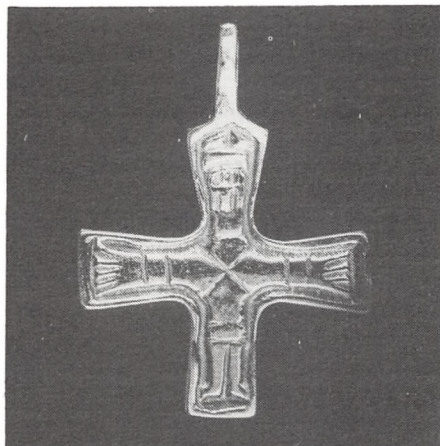
Pladesmykke. Fundet ved Brabrand i Jylland.

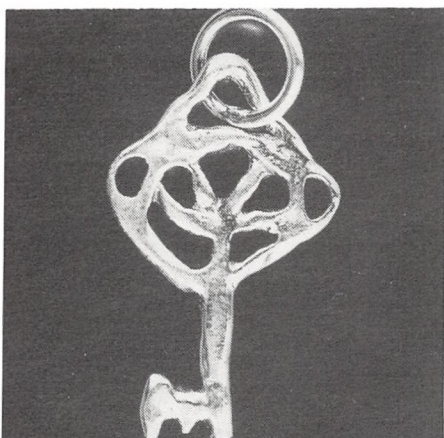
Ring fundet ved Stokkehoved ved Haderslev. Yngre romers jernalder.

Haslevkors. Hjemtaget fra Byzans af pilgrimme.

Kors af sølv. Kristusfigur. Findested ukendt.

Nøglen til himlen. Kristen vikingeamulet.

Armring fundet ved Vaalse på Falster.

Nye Medlemmer i 1988

Tove Andersen,
Søndervang 13, Thurø, 5700 Svendborg
Produktionshøjskolen,
Hellegårdsvej 63, 5700 Svendborg
Leo P. Rasmussen,
Brændeskovvænget 29, 5700 Svendborg
Leif Hasle
Landemærket 55, 1119 Kbh. K
Bente og Leif Sonne,
Udsigten 3, 5700 Svendborg
Valdemars Slot Herregårdsmuseum,
Slotsalleen 10, 5700 Svendborg
Nina Iwanoff,
Freltoftevej 27, 5792 Årslev
Hans Nørgaard,
Egebjergvej 33, 5771 Stenstrup
Niels M. G. Nielsen,
Brydegårdsvej 12, 5700 Svendborg
Inge og Ulrik Petersen,
Vindebyørevej 26, 5700 Svendborg
Karen Larsen,
Kobberbæksvej 25, 5700 Svendborg
Ruth Jørgensen,
Rønne Alle 9, 5700 Svendborg
Mogens Møller Hansen,
Eggertsvej 3, 5700 Svendborg
Holbølls Minde Dagcenter,
Skovbrynet 1, 5700 Svendborg
Ida Sørensen,
Bjerrebyvej 92, 5700 Svendborg
Johannes Esbech,
Kedelsmedstræde 4, 5700 Svendborg
Mette Harper,
Dronningemaen 73, 5700 Svendborg
Hans Bach,
Sankt Jørgensvej 79, 5700 Svendborg
Bente Læssøe Petersen,
Fyrrevangen 24, Vindeby, 5700 Svendborg

Oscar Pedersen,
Højevej 18, 5771 Stenstrup
Pia Simonsen,
Vibelongvej 90, 5700 Svendborg
Fam. Juul Nyholm,
Hesselagervej 46, 5884 Gudme
Marie Jensen,
Bregnegårdsparken 2, 5700 Svendborg
Anne Christensen,
Hjerteparken 71 B, 5700 Svendborg
Peter B. Larsen,
Viemaen 1, 5700 Svendborg
Lisbeth og Bent Wose,
Thorsvej 11, Thurø, 5700 Svendborg
Aage Slæbæk,
Hasselvænget 4, 5700 Svendborg
Ebba Søndergaard,
Kogtvedhøj 133, 5700 Svendborg
Fam. Gregersen,
Skattergade 36, 5700 Svendborg
Hanne Munk,
Østerbrogade 138 3.t.v. 2100 Kbh. Ø
Benno Blæsild,
Belvedere 18, 5700 Svendborg
Vagn Jensen,
Pjentemøllestræde 5, 5700 Svendborg
Børge Hansen,
Gl. Hestehauge 6, 5700 Svendborg
Erling Jørgensen,
Bromarkvej 9, Ollerup, 5752 Vester Skerninge
Harald Sieck,
Jægermarken 14, 5700 Svendborg
Tove Nørgård,
Langegyde 52, 5762 V. Skerninge
Inga B. Thomas,
Øresundskollegiet, Dalslandsgade 8,
2300 Kbh. S
Hans Lindstrøm Svendsen,
Skovvej 37, 5700 Svendborg

ISSN 0106-2220
ISBN 87-87769-27-1

